

Патрелюк Дмитро Андрійович

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ
НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Монографія

**Дніпропетровськ
2012**

УДК 343.98
ББК 67.9 (4УКР) 62
П 20

Рецензенти:

кандидат юридичних наук **Книга М.М.**
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ);

кандидат юридичних наук **Лоскутов Т.О.**
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ).

П 20 Патрелюк Д. А.

Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : навч. посібник / Д. А. Патрелюк. — Д. : ФОП Лопатніков С.Г., 2012. — 221 с.

На основі наукового висвітлення положень нормативно-правових актів України та узагальнення практики розглядається діяльність слідчих та оперативних працівників органів внутрішніх справ із розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми.

Розглянуто криміналістичну характеристику злочину, передбаченого ст. 289 КК України, з урахуванням його вчинення підлітками, висвітлено особливості порушення кримінальної справи в зазначеній категорії злочинів, визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування та алгоритми дій слідчого в них; надано тактичні рекомендації щодо проведення окремих слідчих дій, а саме огляду місця події та допиту.

Для працівників органів внутрішніх справ, викладачів, ад'юнктів і курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України, а також для всіх, хто цікавиться криміналістичними проблемами розкриття та розслідування злочинів.

УДК 343.98
ББК 67.9 (4УКР) 62

© Патрелюк Д. А., 2012
© ФОП Лопатніков С.Г., 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	7
1.1. Предмет посягання та обстановка вчинення злочину	7
1.2. «Слідова картина» та способи вчинення неповнолітніми незаконних заволодінь транспортними засобами	29
1.3. Характеристика особи потерпілого та неповнолітнього злочинця	54
Висновки до розділу	71
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ	74
2.1. Особливості порушення кримінальної справи про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми	74
2.2. Характеристика типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та програми їх вирішення	89
Висновки до розділу	107
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННІ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНІ НЕПОВНОЛІТНІМИ	109
3.1. Тактичні особливості слідчого огляду	109
3.2. Окремі аспекти тактики допитів	129
Висновки до розділу	151
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	159
ДОДАТКИ	184

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДІМ	–	дільничний інспектор міліції;
ДПС ДАІ	–	дорожньо-патрульна служба Державної автомобільної інспекції МВС України;
ДТП	–	дорожньо-транспортна пригода;
КК України	–	Кримінальний кодекс України;
КМСД	–	кримінальна міліція у справах дітей;
КПК України	–	Кримінально-процесуальний кодекс України;
КР	–	карний розшук;
КУпАП	–	Кодекс України про адміністративні правопорушення;
МВС України	–	Міністерство внутрішніх справ України;
МНС України	–	Міністерство надзвичайних ситуацій України;
ОВС	–	органи внутрішніх справ;
ППСМ	–	патрульно-постова служба міліції;
ПТУ	–	професійно-технічне училище;
СТО	–	станція технічного обслуговування.

ВСТУП

За роки незалежності в Україні відбуваються докорінні зміни в суспільстві та державі, що супроводжуються загостренням криміногенної обстановки. На тлі загального зростання злочинності збільшилися випадки порушення прав власності громадян на майно, зокрема посягань на транспортні засоби. Організації належної протидії незаконним заволодінням транспортними засобами відводиться чільне місце в боротьбі зі злочинністю, адже посягання зазначеного виду можуть призводити до людських жертв, пошкоджень транспортних засобів, дорожніх споруд і комунікацій, зниження безпеки руху тощо.

Аналіз статистичних даних МВС України щодо вчинення неповнолітніми та за їх участю незаконних заволодінь транспортними засобами свідчить про загальну тенденцію до щорічного збільшення їх кількості. Так, у 2004 році зареєстровано 970, 2005 – 893, 2006 – 749, 2007 – 942, 2008 – 945, 2009 – 940, 2010 – 980, 2011 – 976 злочинів, що за нашими підрахунками, становить близько 28 відсотків від загальної кількості посягань на автотранспорт. Переважна більшість вказаних діянь тягне за собою тяжкі наслідки, у зв'язку з чим зазначений злочин набуває ще більшої суспільної небезпеки. Підлітки не володіють знаннями про технічні особливості транспортних засобів, не здатні досконало виконувати функції щодо керування ними, особливо при складній дорожній обстановці. Оскільки незаконне заволодіння проводиться в екстремальних умовах, неповнолітні вимушені діяти поспішно, переховуючись від переслідування, рухатись із вимкненими світловими приладами, ігнорувати сигнали світлофора, не виконувати вимог дорожньої розмітки і знаків, не дотримуватися безпечної швидкості, порушувати інші правила дорожнього руху, попередньо не переконавшись у технічній справності автомобіля.

Вагомого значення у цьому контексті набуває науково-методичне забезпечення діяльності органів досудового слідства щодо розслідування діянь, передбачених ст. 289 КК України, вчинених неповнолітніми.

Підґрунтям дослідження стали праці українських і зарубіжних вчених-криміналістів, зокрема В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, В. В. Бірюкова, Т. В. Варфоломеевої, О. М. Васильєва, В. К. Весельського,

І. О. Возгіна, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. Ф. Герасимова, В. Г. Гончаренка, Ю. О. Гурджі, В. А. Журавля, Б. Л. Зотова, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалової, О. Є. Користіна, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, О. В. Лускатова, Є. І. Макаренка, Г. А. Матусовського, В. А. Мисливого, С. П. Мітричева, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, М. О. Селіванова, В. М. Тertiшника, В. В. Тіщенко, І. К. Туркевич, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, В. Ю. Шепітька, М. П. Яблокова та інших.

Проблеми розкриття та розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами досліджували в своїх роботах такі вчені, як М. М. Біркін, В. Г. Баяхчев, Л. А. Висоцька, В. Я. Дідик, В. І. Жулев, В. Д. Корма, В. С. Корнелюк, Б. П. Крилевич, Ф. Х. Кульмашев, В. А. Лихолая, Ю. І. Ляпунов, В. С. Малишев, О. Л. Мішуточкін, Л. С. Пальчукова, В. П. Пантелєєв, В. І. Сироткін, С. М. Скібін, Є. Г. Тетерін, О. Л. Христов та інші.

Окремі аспекти боротьби зі злочинністю неповнолітніх, у тому числі за допомогою криміналістичних прийомів і методів, висвітлені у роботах таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як О. О. Андрєєв, В. С. Батиргарєєва, Б. М. Головкін, В. Д. Єрмаков, Л. Л. Канєвський, Г. М. Міньковський, М. В. Суботіна та інші.

Незважаючи на певну увагу з боку вчених, приділену проблемам розслідування як незаконних заволодінь транспортними засобами, так і злочинів неповнолітніх, треба констатувати, що вони проводились відокремлено одне від одного, до того ж у минулому сторіччі. Тому зазначені питання потребують переосмислення відповідно до специфіки обраної теми та змін у кримінальному законодавстві України.

У сучасній вітчизняній криміналістичній науці залишилася поза увагою проблема розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, що визначило обрання теми дослідження та, разом з усім викладеним вище, зумовлює її актуальність.

РОЗДІЛ 1

Криміналістична характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми

1.1. Предмет посягання та обстановка вчинення злочину

Криміналістичній характеристиці злочину та її окремим елементам в останні роки приділено багато уваги. Вона розглядалася на монографічному та дисертаційному рівнях такими вченими як Р. С. Белкін [15], В. М. Биков [26], І. О. Возгрін [256], І. Ф. Герасимов [133], В. Ф. Єрмолович [66], В. О. Коновалова [97], О. Н. Колесниченко [98; 99], В. Г. Танасевич [235], В. Ю. Шепітько [257] та іншими.

Одне з найбільш ємних і точних визначень цього поняття, на наш погляд було надане М. О. Бурнашевим. Так, на думку дослідника, криміналістична характеристика злочину являє собою сукупність систематизованих даних, які ґрунтовані на узагальненні судово-слідчої практики, виражені в криміналістичних категоріях та поняттях, що відображають найбільш суттєві ознаки виду (групи) злочинів, та мають методичне значення для визначення найбільш оптимальних шляхів розслідування і попередження злочинів [26, с. 7].

Додаткове дослідження зазначеної категорії вважається недоцільним з огляду на детальне опрацювання її багатьма вітчизняними та закордонними вченими-криміналістами.

Не вдаючись до дискусії з приводу структури криміналістичної характеристики злочинів неповнолітніх, візьмемо за основу запропоновану І. Ф. Герасимовим, Є. П. Іщенком, Я. Л. Драпкіним та В. Ю. Шепітьком шестиелементну її побудову, яка складається з предмета посягання; обстановки злочину; способу вчинення протиправного діяння і залишених слідів; особи неповнолітнього злочинця та потерпілого [133, с. 415; 134, с. 194].

У спеціальній літературі приділяється недостатньо уваги питанню боротьби з незаконними заволодіннями транспортними засобами. Такі компоненти криміналістичної характеристики вказаної категорії злочинів, як предмет посягання та обстановка його вчинення, залишаються малодослідженими. Це стосується насамперед того, що неповнолітні, як специфічні суб'єкти, обирають транспортні засоби, що за своїми характеристиками відрізняються

від тих, котрі викрадають дорослі; місце, час та обстановка загалом також мають свої відмінні риси. Як наслідок – кожний вчинений ними злочин має особливі ознаки та сліди, знання яких допоможе слідчому з перших днів розслідування висунути обґрунтовану версію про вчинення злочину дітьми.

Предмет посягання при незаконному заволодінні транспортним засобом знайшов своє відображення у працях: В. І. Жулева [68], В. В. Ємельяненка [62], В. Д. Корми [105], В. С. Корнелюка [106], Ф. Х. Кульмашева [142], В. А. Мисливого [169], В. О. Навроцького [177], О. Л. Мішуточкина [175], В. П. Пантелєєва [183], С. М. Скібіна [227], О. Л. Христова [248; 250], Р. В. Щупаківського [261] та інших вчених.

Відомості про транспортний засіб, яким незаконно заволоділи, мають важливе практичне значення для встановлення злочинця та вирішення інших завдань по кримінальній справі. Це можливо в силу того, що дані про ознаки та особливості предмета посягання з урахуванням слідів, залишених підлітками, дозволяють змодельювати процес вчинення протиправного діяння, виділити в ньому цікаві для слідчого обставини, суб'єктів тощо. Іншими словами, зазначена інформація може слугувати основою для висунення версій щодо особи злочинця, його розшуку та встановлення місця можливого знаходження автомобіля (мотоцикла).

Предметом посягання при незаконному заволодінні є транспортні засоби, визначені у примітці 1 до ст. 286 КК України, до яких належать всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї, і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби [177, с. 733].

Названий нормативний акт не дає визначення поняття транспортного засобу. Його ознаки можна вивести, проаналізувавши нормативно-правову базу та доктринальні джерела.

В Україні діють Правила дорожнього руху, які відповідно до Закону України «Про дорожній рух» [215] встановлюють єдиний порядок дорожнього руху на всій території держави. У п.1.10. вказаного нормативного акта надається визначення механічного транспортного засобу як такого, що приводиться в рух з допомогою двигуна, об'ємом понад 50 куб. см. або електродвигуна потужністю понад 3 кВт. Цей термін поширюється на трактори, трамваї, тролейбуси, самохідні машини і механізми [209].

Відповідно до Конвенції «Про дорожній рух», ратифікованої Україною, однією з обов'язкових ознак транспортного засобу є його використання для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт [101].

Автор коментаря до Кримінального кодексу України В. О. Навроцький до ознак транспортного засобу відносить такі: 1) приводиться в рух двигуном внутрішнього згорання з робочим об'ємом понад 50 см. куб. або електродвигуном понад 3 кВт; 2) для керування потрібне посвідчення, що видається органами ДАІ і надає право пересування шляхами загального користування; 3) підлягає періодичному державному технічному огляду; 4) підлягає обов'язковому страхуванню цивільної відповідальності [177, с. 734].

Сумнівною, на наш погляд, є позиція автора щодо віднесення переліченого до ознак транспортного засобу. Так, вважається, що проведення державного технічного огляду, аналогічно як і обов'язкове страхування цивільної відповідальності, не впливають і не визначають сутності автомобіля (мотоцикла) чи іншого механічного транспортного засобу, а являють собою лише державну гарантію безпеки дорожнього руху.

Окремі дослідники, зокрема Р. В. Щупаківський та В. В. Ємельяненко, вважають за необхідне до ознак транспортного засобу, який став предметом посягання, додати його юридичну характеристику, вказавши, що транспортний засіб повинен бути «чужим» для злочинця [62, с. 10; 261, с. 101].

В цілому погоджуючись з висловленою тезою, вважаємо за необхідне доповнити її. Беручи до уваги, що право власності на транспортний засіб підтверджується відповідними документами (свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу, договори купівлі-продажу, оренди, лізингу), суспільну небезпеку, на нашу думку, представляє не поїздка на чужому автомобілі (мотоциклі), а вчинення цих дій всупереч волі власника. Оскільки поїздка на чужому автомобілі за згодою власника, проте без документального оформлення цього права, не являє собою складу злочину, а тягне тільки адміністративну відповідальність, передбачену ст. 126 КУпАП, за керування транспортним засобом водіями, які не мають при собі реєстраційних документів на транспортний засіб [95].

Виходячи з вищевикладеного, під предметом посягання у злочинах, передбачених ст. 289 КК України, необхідно розуміти чужий наземний механічний транспортний засіб, рух якого відбувається за рахунок встановленого на ньому двигуна внутрішнього згорання (об'ємом понад 50 см. куб.) чи електродвигуна (потужністю понад 3 кВт), яким заволоділи всупереч волі власника. В це визначення не входять залізничний, водний та повітряний види транспорту.

Проведене нами дослідження надало змогу розробити криміналістично вагомі критерії для характеристики предмета посягання при незаконних заволодіннях, вчинених неповнолітніми. До них можна віднести: тип і вид транспортного засобу; місце та рік виготовлення; марка і модель; належність автомашини; стан працездатності на момент вчинення злочину; наявність протиугінних пристроїв та систем охорони.

Аналіз кримінальних справ, порушених проти неповнолітніх за ст. 289 КК України, показав, що за типом предмет посягання при незаконному заволодінні, вчиненому неповнолітніми, можна розподілити так: автомобіль – 92 %, мотоцикл – 8 %. Фактів викрадення спеціальної, дорожньої, сільськогосподарської чи будівельної техніки при вивченні кримінальних справ виявлено не було.

Для більш детальної характеристики кожен тип транспортних засобів (автомобілі і мотоцикли) ми розподілили на види за функціональним призначенням.

Аналізуючи автомобілі, якими незаконно заволоділи підлітки, можна сказати, що у 95 % випадків це легкові машини, у 5 % – вантажні. Узагальнені нами дані не завжди підтверджують результати, отримані іншими науковцями. Зокрема, В. П. Пантелєєв, досліджуючи співвідношення кількості угонів транспортних засобів по видах, зазначив, що злочинці переважно посягають на вантажні автомобілі – 38 %, на другому місці легкові – 30 %. А Ф. Х. Кульмашев вважає, що легкових автомобілів викрадається вдвічі більше, ніж вантажних [142, с. 6; 183, с. 16–17].

Поясненням таких розбіжностей може бути відмінність у віці досліджуваного нами суб'єкта злочину – неповнолітніх осіб, яких переважно не цікавлять вантажні автомобілі, оскільки суттєвим є те, що для незаконного заволодіння вантажівкою треба мати спеціальні навички керування нею; вантажні автомобілі зберігаються в

спеціальних боксах, на автостоянках для вантажівок та інших місцях, що є нетиповими для злочинів, вчинюваних неповнолітніми.

Опитування слідчих та оперативних працівників, які брали участь у розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, підтвердило наведені нами дані щодо розподілу викрадених автомобілів на легкові та вантажні. На їх думку, наведені показники оцінюються у 96 % і 4 % та 97 % і 3 % відповідно, що з невеликою похибкою повторює отримані нами результати.

Тенденція до постійного зростання кількості викрадених неповнолітніми легкових автомобілів відповідно до загальної кількості механічних транспортних засобів, щодо яких вчиняються зазначені злочини, підтверджується і статистичними даними МВС України.

Так, у 2003 році серед 1007 транспортних засобів, які стали предметом посягання, скоєного підлітками, легкові автомобілі склали 480 одиниць, що становить 47,6 %. У 2004 році з 970 незаконних заволодінь транспортними засобами неповнолітні обрали предметом посягання легкові автомобілі у 477 випадках, що дорівнює 49,2 %. В наступних роках цей показник відповідно склав: 2005 – 59,9 %, 2006 – 64,4 %, 2007 – 66,9 %, 2008 – 67,2 %, 2009 – 64,5 %, 2010 – 65,2 %, 2011 – 64,8 %. У середньому в структурі незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, 60,6 % складають посягання на легкові автомобілі.

Такий стан справ пояснюється насамперед тим, що кількість легкових автомобілів значно більша у співвідношенні з іншими типами транспортних засобів; незаконні заволодіння (проникнення у салон, запуск двигуна) супроводжуються меншими труднощами, керувати ними досить легко навіть не маючи спеціальних навичок, а їх використання пов'язане з меншим ризиком викриття.

Розподіл мотоциклів за видами пропонується здійснити за призначенням та особливостями зовнішнього вигляду. Так, за обраним критерієм сучасні мотоцикли, призначені для їзди дорогами загального користування, поділяють на такі типи: дорожній мотоцикл (класичний, родстер), спортбайк, стрітфайтер, чоппер, круїзер, кастом, турер, ендуро, мотард тощо [91].

Вивчення кримінальних справ показало, що підлітки у 99 % випадків предметом посягання обирають дорожні мотоцикли. Пояснити це можна їх великою кількістю у користуванні громадян та характеристиками. Вважається, що родстер являє собою найбільш

універсальний, утилітарний тип мотоцикла, призначений для їзди переважно асфальтованими дорогами. Особливості посадки та оформлення класичного мотоцикла покликані зробити його максимально зручним у повсякденному користуванні. Мотоциклетна продукція Радянського Союзу та країн соцтабору, що надходила у продаж, була майже повністю представлена технікою цього типу [91].

На відміну від родстера, спортбайк (sportbike) являє собою мотоцикл, конструкція якого спрямована на досягнення високої швидкості. Особливості конструкції сприяють досягненню максимального результату на треку, водночас створюють труднощі при повсякденній їзді, особливо для недосвідчених мотоциклістів, а також роблять утомливими поїздки на великі відстані [39]. Зазначене зумовлює відмову неповнолітніх від незаконного заволодіння спортбайками, що підтверджено результатами нашого дослідження.

Стрітфайтер (streetfighter) – «вуличний боєць» – мотоцикл для гонок міськими вулицями. Найважливіша характеристика – розгінна динаміка, можливість максимально енергійного старту з місця. Проведене дослідження показало, що підлітки вчиняють незаконні заволодіння стрітфайтерами в 1 % випадків. Зважаючи на характеристику зазначеного виду мотоциклів, можна стверджувати, що причини, з яких вони не користуються «попитом» неповнолітніх, аналогічні до попередніх.

Окремими несхожими на усі попередні мотоцикли є чопери та круїзери. Чопер (chopper) – тип мотоцикла, що максимально асоціюється з байкерською субкультурою в її американському варіанті. Найвідомішим представником даного типу мотоциклів є Harley Davidson. Головним для даного класу мотоциклів є особливості зовнішнього вигляду та відповідність канонам стилю, натомість ходові властивості (швидкість, керованість) вважаються другорядними. Стилістично схожим на чопер є круїзер (cruiser), але має однаковий розмір переднього і заднього коліс, більші розміри і масу, краще пристосований до далеких поїздок [91].

Чопери та круїзери використовуються здебільшого для повсякденної їзди цінителями мотоциклетної продукції. Дані типи мотоциклів мають значну вагу та розміри, а власники часто обладнують їх надійними системами захисту та зберігають у спеціально відведених місцях. Це зумовлює той факт, що за результатами ви-

вчення кримінальних справ неповнолітні жодного разу не посягали на описані види транспортних засобів.

Наступним видом мотоциклів є ендуро (enduro). Ці транспортні засоби пристосовані для пересування як по дорогах, так і по бездоріжжю чи спеціальних треках. Характерні ознаки – великий кліренс, значні ходи підвісок, захист агрегатів знизу, спицьовані колеса, гума з розвиненим протектором [38]. Майже аналогічними, проте більш пристосованими для міста є мотард. Різниця між ними полягає, як правило, у заміні коліс на менші і з дорожнім протектором шин. При цьому геометрична прохідність зберігається, що дозволяє долати сходи, бордюри та інші характерні для міста перешкоди.

За даними нашого дослідження ендуро та мотард жодного разу не ставали предметом посягання від незаконного заволодіння, вчинюваного підлітками.

Таким чином, проведений аналіз кримінальних справ, розглянутих судами, стосовно неповнолітніх, які вчинили незаконні заволодіння транспортними засобами, показав, що у сучасних умовах діапазон їх посягань обмежується малолітражними легковими автомобілями або дорожніми класичними мотоциклами. Як правило, це легкові автомобілі з робочим об'ємом двигуна від 900 до 1300 куб. см., а мотоцикли – від 125 до 750 куб. см.

За місцем виготовлення транспортні засоби, які стали предметом досліджуваної категорії злочинів, можна розділити на дві самостійні групи:

- 1) виготовлені в Україні, державах колишнього СРС та соцтабору;
- 2) імпортовані з-за кордону.

Результати опрацювання судово-слідчої практики в різних областях держави показали, що першу групу (85 % випадків) складають автомобілі марки ВАЗ – у 37,4 % (моделі 2101, -02, -03, -06 та їх модифікації); ЗАЗ – у 22,6 % (моделі 965, 968М, 1102 «Таврія», 1103 «Славута», ЗАЗ-Деу); АЗЛК – у 9,5 % (Москвич-412, 408, 2137, 2140, 2141); в меншій мірі неповнолітніх цікавлять автомобілі марок ГАЗ – 8 % (-21, -24, -31) та Деу – 1,4 % (Ланос, Нексія, Нубіра).

В. Д. Корма, В. С. Корнелюк, Ф. Х. Кульмашев, М. К. Магомедов, О. Л. Мішуточкін, С. М. Скібін та В. П. Пантелєєв, досліджуючи криміналістичну характеристику незаконних заволодінь, вчинених дорослими злочинцями та їх групами, одноставно

схиляються до думки, що у більшості випадків предметом посягання стають транспортні засоби вітчизняного виробництва. А серед них перевага надається останнім моделям ВАЗ [105, с. 43; 106, с. 18; 142, с. 6; 160, с. 13; 175, с. 44; 183, с. 16–17; 227, с. 16].

Співставляючи отримані нами дані з напрацюваннями зазначених вчених, можна виділити як спільні, так і відмінні риси у виборі предмета посягання неповнолітніми та дорослими злочинцями.

Аналогічним у злочинах обох суб'єктів є обрання у більшості випадків транспортних засобів марки ВАЗ. Даний факт, на нашу думку, пояснюється великою популярністю цих автомобілів у нашій країні, слабкою їх захищеністю (оскільки вони не мають штатних систем охорони) та простотою керування. Усе перелічене сприяє тому, що власники ВАЗів найчастіше стають потерпілими від злочинів, передбачених ст. 289 КК України.

Незважаючи на описане співпадання, нами виявлені і відмінні риси. Так, якщо дорослі переважно вчиняють посягання на останні моделі (2110, 2111, 2112, 2115 тощо), то підлітки, навпаки, – на найстаріші (2101, 2102, 2103, 2106 та інші).

Вважаємо, що для правильного розуміння такої ситуації необхідно визначити мету вчинення злочину обома суб'єктами. Дорослі вдаються до протиправної поведінки з корисливих спонукань. Нові моделі ВАЗ з порівняно невисокою ціною раніше експлуатованих деталей та великим попитом на них серед автовласників спонукають злочинців до їх викрадення і реалізації на запчастини.

Неповнолітні, на відміну від дорослих, незаконно заволодівають автомобілем для задоволення бажання «покерувати». Тому для них найбільш привабливими є транспортні засоби з найменшою охороною, якими часто стають найперші ВАЗи.

Серед автомобілів другої групи (15 % випадків), тобто імпортованих з-за кордону, за нашими даними, зустрічаються марки «Опель» – 3,6 % (моделі Кадет, Омега А, Вектра А), «Форд» – 3,3 % (Сієра, Скорпіо), «Фіат» – 2,4 % (Крома, Уно) тощо.

За даними С. М. Скібіна, автомобілі імпортного виробництва викрадаються дорослими злочинцями рідше за вітчизняні, їх частка складає 26,9 % випадків від загальної кількості [227, с. 16].

Зазначене демонструє певну схожість злочинів, вчинюваних неповнолітніми та дорослими, проте поряд з цим існує ціла низка відмінностей.

Так, по-перше, марки і моделі, на які посягають дорослі (особливо організовані злочинні групи), суттєво відрізняються від предметів посягання неповнолітніх. Професійна автозлочинність тяжіє до вдосконалення способів і методів незаконних заволодінь новими автомобілями престижних марок («Ауді», БМВ, «Мерседес-Бенц», «Порше» та інші) [93, с. 26; 105, с. 43], неповнолітні віддають перевагу застарілим моделям.

По-друге, професійна злочинність демонструє тенденцію до щорічного зростання кількості викрадених автомобілів іноземного виробництва. Проведеним нами аналізом кримінальних справ про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, по роках суттєвих розбіжностей в кількості злочинів не виявлено.

Досліджуючи місце виготовлення мотоциклів, які стали предметом злочинного посягання неповнолітніх, були отримали такі результати: перевага віддається ІЖ – 61 % (моделі «Планета-5», «Юпітер -5»); «Ява» – 25 % (моделі «350 typ 638», «125 Dandy»), МТ – 8 % (моделі 10-36, 11, 16) та «Мінськ» – 6 % (моделі ММВЗ-3.112.1, ММВЗ-3.112.11).

Як видно, всі перелічені мотоцикли виготовлені в Україні, державах колишнього СРСР та соцтабору. При вивченні кримінальних справ не зустрічалися випадки незаконного заволодіння мотоциклами іноземного виробництва. Пояснити це можна тим, що вказані моделі менш розповсюджені, мають високу вартість і, як правило, надійну охоронну систему.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що найпривабливішими для неповнолітніх виявляються транспортні засоби, виготовлені в Україні та пострадянських країнах. Розподіл за типами показав, що автомобілів зазначеної категорії викрадається близько 84 %, а мотоциклів, за даними аналізу кримінальних справ, – близько 100 %.

Предмет незаконного заволодіння може знаходитися як в особистому користуванні громадян, так і перебувати у віданні органів державної влади, місцевого самоврядування чи приватних юридичних осіб.

За результатами вивчення нами кримінальних справ, серед викрадених неповнолітніми автомобілів 82 % належали громадянам і лише 18 % – юридичним особам різних форм власності.

Зазначені дані суперечать висловленій Ф. Х. Кульмашевим та В. П. Пантелєєвим позиції, що кількість викраденого у громадян транспорту майже вдвічі менша, ніж у юридичних осіб. Так, Ф. Х. Кульмашев вказує, що 35 % викрадених автомобілів належать громадянам, а 65 % – перебувають у державній чи колективній власності [142, с. 6], В. П. Пантелєєв визначає ці показники на рівні 33,5 % та 66,5 % відповідно [183, с. 16–17].

Поясненням таких розбіжностей є той факт, що на сьогодні, порівняно з 1980–1985 роками (час проведення дослідження В. П. Пантелєєвим та Ф. Х. Кульмашевим), основна частина автотранспортних засобів перебуває у приватній власності громадян, що не може не впливати на результати підрахунків.

Визначивши належність предмета посягання фізичній або юридичній особі, цікавим постає питання взаємовідносин його власника з неповнолітнім злочинцем.

Дослідження за цим критерієм транспортних засобів, що стали предметом посягання у злочинах зазначеної категорії, показало, що їх можна розподілити так:

- 1) ті, що належать батькам чи іншим родичам (1 %);
- 2) ті, що належать друзям чи знайомим (26 %);
- 3) ті, що належать незнайомим людям (73 %).

Проведене дослідження надало змогу сформулювати тезу про залежність способу вчинення незаконного заволодіння від взаємовідносин між власником транспортного засобу та неповнолітнім.

Визначено, що при посяганні на автомобілі чи мотоцикли, що належать батькам чи іншим родичам, підлітки використовують виключно таємний спосіб заволодіння. Прикладом може слугувати кримінальна справа, порушена проти К., який 26.06.2008 року близько 19.00, перебуваючи на подвір'ї власного будинку по вул. Маршала Чуйкова у м. Запоріжжі, незаконно заволодів транспортним засобом ЗАЗ-1102 «Таврія», який належав його батькам, проте вчинив ДТП, де був затриманий працівниками ДПС ДАІ [120].

При посяганні на транспортні засоби друзів чи знайомих неповнолітні, як правило, зловживають їх довірою. Це відбувається або у випадку отримання дозволу «проїхатись», або у разі, коли потерпілий просить приглянути за відкритою (іноді з запущеним двигуном) машиною і тимчасово відлучається. Прикладом може слугувати кримінальна справа, порушена проти В., який, 11.05.2003 року,

знаходячись біля будинку № 39 «а» по вул. Т. Шевченка у м. Харкові, отримав дозвіл проїхатись на автомобілі Ауді А4, що належав його знайомому К., та, зловживаючи довірою, незаконно заволодів ним [111].

При вивченні кримінальних справ про незаконні заволодіння транспортними засобами, які належали батькам, родичам або знайомим особам, не було виявлено фактів вчинення злочину відкрито або у поєднанні з насильством.

Результати вивчення нами кримінальних справ свідчать, що при посяганні на транспортні засоби незнайомих людей підлітки використовують будь-які способи, проте превалюють все ж таки таємні.

Наступною ознакою предмета посягання є рік його випуску. Він характеризує не лише окремі деталі оздоблення кузова та його модифікації, а і часто визначає зовнішній стан на момент вчинення злочину.

На думку О. Л. Мішуточкина та В. С. Корнелюка, дорослі злочинці віддають перевагу автомобілям з невеликим пробігом та належним товарним виглядом. Це пов'язано з тим, що викрадений автомобіль злочинці збувають, не змінюючи його [106, с. 15–16; 175, с. 46]. В. Д. Корма підтвердив вказану позицію. Так, на його думку, перевага віддається автомобілям не старше 5 років [105, с. 43].

Кардинально протилежну картину ми отримали при дослідженні кримінальних справ, порушених проти неповнолітніх за ст. 289 КК України. Обираючи автомобіль або мотоцикл для заволодіння, вони не звертають увагу на його марку, модель, колір, пробіг та зовнішній вигляд, про що свідчить проведений аналіз років їх випуску. Так, випущені в 1965–1970 рр. стали предметом незаконного заволодіння в 1 % випадків, 1971–1975 рр. – у 7 %, 1976–1980 рр. – 13 %, 1981–1985 рр. – 28 %, 1986–1990 рр. – 17 %, 1991–1995 рр. – 15 %, 1996–2000 рр. – 10 %, 2001–2005 рр. – 8 %, 2006–2010 рр. – 1 % випадків.

Отриманий результат наочно демонструє схильність неповнолітніх до посягань на застарілі (доступні) транспортні засоби без врахування їх зовнішнього вигляду. Як видно, максимальну кількість злочинів учинено щодо автомобілів і мотоциклів, випущених у 1981–1990 рр. Причинами, котрі впливають на вибір підлітків, вважаємо такі:

1) кількість транспортних засобів, виготовлених в період 1965–1980 рр., які використовуються за прямим призначенням, досить мала, оскільки термін їх експлуатації давно сплив та у своїй більшості вони утилізовані чи розукомплектовані;

2) транспортні засоби, виготовлені в період від 1990 до теперішнього часу, мають, як правило, надійні системи захисту;

3) транспортні засоби, виготовлені в період 1981–1990 рр. (їх велика кількість в обігу), не мають штатних систем охорони, а їх власники у більшості випадків не вважають за необхідне встановлювати на них сигналізації чи інші протиугінні засоби.

З перерахованого найбільш доступними для неповнолітніх, на нашу думку, виявляються автотранспортні засоби, визначені у п. 3, тобто зі строком експлуатації понад 20 років.

З огляду на строки експлуатації та умови зберігання предметів посягання цікавим є визначення стану їх працездатності на момент вчинення протиправного діяння.

Окремі дослідники вказують на випадки незаконного заволодіння транспортним засобом, який на момент вчинення суспільно-небезпечного діяння знаходився в неукомплектованому стані (відсутній двигун, окремі вузли або агрегати) [68, с. 17; 250, с. 148].

Проведене нами дослідження показало, що подібні випадки мають місце в 1 % злочинів вказаної категорії. При цьому власники, намагаючись убезпечити майно від викрадення, знімали окремі деталі та механізми (акумулятор, свічі запалення тощо). Зазначений спосіб захисту доволі ефективний, проте, як показує практика, такі транспортні засоби інколи також стають предметом посягання неповнолітніх. Як приклад можна навести кримінальну справу, порушену проти неповнолітнього Г. Останній, маючи умисел на незаконне заволодіння автомобілем ЗАЗ-968м, виявив, що в ньому відсутній акумулятор. З метою довести заплановане до логічного завершення Г. від'єднав акумулятор з автомобіля «Москвич-412», який належав його діду, та встановив на ЗАЗ-968м. Після вказаної операції здійснив незаконне заволодіння транспортним засобом [112].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що переважна більшість (99 %) транспортних засобів на момент події знаходились у робочому стані, що дозволяло злочинцям швидко залишати місце злочину.

Серйозною перешкодою на шляху неповнолітніх злочинців стають встановлені власниками додаткові засоби захисту, до яких належать звукові сигналізації, механічні блокіратори педалей, керма та ручки КПП, імобілайзери. Проведене дослідження показало, що більшість потерпілих нехтували засобами охорони транспорту. Так, оснащеними протиугінними пристроями були 9 % предметів посягання, не мали захисту – 91 %, з них у 12 % – двері були не зачинені, а у 3 % – навіть вікна були відкриті. Так, о 16:00 09.04.2006 р., перебуваючи на вул. Чайковського у м. Дніпропетровську, неповнолітні М. та Н. шляхом вільного доступу незаконно заволоділи транспортним засобом ЗАЗ «Таврія», скориставшись тим, що власник залишив відчиненими вікна [113].

Таким чином, усередненим типовим предметом посягання при незаконному заволодінні транспортним засобом, вчиненому неповнолітніми, можна вважати виготовлений в Україні чи країнах соцтабору легковий автомобіль (марки ВАЗ: 2101, -02, -03, -06; ЗАЗ: 965, -968, -1102 «Таврія», -1103 «Славута») або дорожній мотоцикл (марки ІЖ: «Планета-5», «Юпітер-5»; МТ: 10, 11, 16; «Ява-350») зі строком експлуатації понад 20 років, який на момент вчинення злочину знаходився в робочому стані, не був обладнаний протиугінними засобами та належав фізичній особі, незнайомій підлітку.

Наступним елементом криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, є обстановка їх вчинення.

Обстановка незаконних заволодінь транспортними засобами була розглянута у працях: В. Г. Баяхчева [69], Л. А. Висоцької [210], В. І. Жулева [68], Ф. Х. Кульмашева [142], О. Л. Мішуточкина [175], О. П. Резвана [136], С. М. Скібіна [227], Є. Г. Тетеріна [237], В. П. Пантелєєва [183], О. О. Щербакова [259] та інших.

Віднесення такого елемента як «обстановка вчинення злочину» до складу криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами не викликає сумнівів у дослідників, проте єдності поглядів на зміст цього поняття поки що немає.

Так, О. Л. Мішуточкін та О. П. Резван вважають, що обстановка незаконного заволодіння повинна включати в себе час і місце його вчинення [136, с. 163; 175, с. 45].

С. М. Скібін дещо розширив перелік її складових компонентів, додавши до зазначеного умови зберігання предмета, які уне-

можливіють або, навпаки, сприяють злочинцю в незаконному заволодінні предметом посягання [227, с. 26].

Віднесення умов зберігання (охорони) предмета в структуру обстановки вчинення злочину в спеціальній літературі викликало дискусію.

Перша позиція, висловлена В. Г. Танасевичем, полягає в тому, що умови зберігання (охорони) предмета, як і обстановка вчинення злочину, є елементом криміналістичної характеристики [235, с. 19].

Автори іншого підходу (Є. Г. Тетерін та О. Л. Мішуточкін) вважають, що умови охорони предмета від посягання не можуть бути віднесені до складу криміналістичної характеристики злочину, оскільки являють собою самостійний елемент обстановки протиправного діяння [175, с. 14; 237, с. 75].

Позиція Є. Г. Тетеріна та О. Л. Мішуточкіна вважається більш прийнятною, проте, на наш погляд, не можна говорити про самостійність вказаного елемента.

Наявність чи відсутність охорони характеризує місце вчинення злочину. Так, наприклад, перебування сторожа на автостоянці, собаки у дворі власного будинку, надійного замка на воротах гаража, сигналізації на боксах підприємства нерозривно пов'язані з місцем зберігання транспортного засобу і є його ознакою.

Аналогічним шляхом йде і судова практика, зокрема в абз. 7 п. 22 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 року № 10 до ознак місця вчинення злочину віднесено засоби охорони від доступу до них сторонніх осіб (огорожа, наявність охоронця, сигналізація тощо) [212].

Виходячи з викладеного, вважаємо, що умови охорони предмета посягання не можуть бути самостійним елементом обстановки, оскільки виступають ознакою місця вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом.

У цілому підтримуючи думку О. П. Резвана та О. Л. Мішуточкіна щодо складових елементів обстановки досліджуваного злочину (час і місце його скоєння), вважаємо за доцільне доповнити їх перелік характеристикою місць залишення неповнолітнім предмета посягання, погодних умов, а також розглядати час вчинення протиправного діяння в широкому розумінні –

час доби, день тижня, місяць, пора року. На підтвердження нашої позиції наведемо декілька тез.

Більш детальний розгляд часових характеристик вказаного злочину можна пояснити тим, що кількість незаконних заволодінь транспортними засобами впродовж року неоднакова, а тому ці закономірності та причини, що їх формують, повинні бути визначені та досліджені.

Аналізуючи обстановку незаконного заволодіння транспортним засобом, можна дійти висновку, що воно починається у місці викрадення, продовжується, доки транспортний засіб рухається (маршрут руху), та закінчується у місці його залишення злочинцем. У кожному з перелічених місць можуть залишатись сліди предмета посягання, неповнолітнього злочинця, його співучасників, використуваних знарядь, приладів тощо. Їх виявлення та огляд дає можливість слідчому визначити ймовірний маршрут руху, мотив вибору конкретного місця для приховування транспортного засобу та інше. Перелічені обставини в сукупності з відомостями про предмет посягання можуть мати визначальне значення для розуміння способу вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом та особи підлітка.

На нашу думку, до елементів обстановки необхідно віднести місця викрадення (стоянки) та залишення транспорту. Визначити маршрут транспортного засобу після незаконного заволодіння ним доволі складно. Пояснюється це тим, що викрадений автомобіль швидко губиться серед інших у загальному потоці, на нього не звертають увагу. Очевидці можуть запам'ятати його за таких умов: рух з великою або дуже низькою швидкістю, включення сигналу, зовнішні пошкодження транспортного засобу (розбите скло, віджаті двері та інші), вчинення ДТП та залишення місця події тощо.

До складу компонентів, що утворюють поняття обстановки аналізованого злочину, також слід віднести погодні умови як чинник, котрий сприяє (або заважає) неповнолітньому вчинити незаконне заволодіння. Наші думки підтвердили 28 % опитаних слідчих та оперативних працівників.

Виходячи з вищевикладеного, обстановка, як елемент криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, являє собою збірне поняття, яке включає:

- час вчинення злочину (в його широкому розумінні);
- місце викрадення (стоянки) транспортного засобу;
- місце залишення транспортного засобу;
- погодні умови при посяганні.

Неповнолітні злочинці вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами в різний час та пору року. Разом з тим вивчення кримінальних справ і опитування оперативних працівників та слідчих ОВС, які брали участь у розкритті і розслідуванні злочинів даної категорії, показало, що кількість їх скоєння залежно від пори року та доби неоднакова. Так, у період з листопада до березня активність неповнолітніх злочинців проявляється менше і зберігається на рівні 18 % від загальної кількості, а у квітні – жовтні – зростає до 82 %.

Досліджуючи причинний зв'язок цього явища, Ю. Ф. Іванов, Л. А. Висоцька, В. Д. Корма, Ф. Х. Кульмашев, О. Л. Мішутчкін, В. П. Пантелєєв та О. П. Резван вказували, що його передумовами є:

1) несприятливі умови дорожнього руху та ускладнене пересування транспорту взимку;

2) гарний стан транспортних комунікацій у містах і селах влітку [81, с. 115; 105, с. 43; 136, с. 163; 142, с. 8; 183, с. 21–22; 210, с. 12].

Окрім того, беручи до уваги характеристики предмета посягання, можна сказати, що переважна більшість автотранспортних засобів, якими заволодівають неповнолітні, застарілі, а тому у зимовий період можуть мати проблеми із запуском двигуна. Зазначене також зумовлює наявну ситуацію.

Як було визначено, 82 % викрадених автомобілів і мотоциклів належали фізичним особам. Беручи до уваги той факт, що переважна більшість громадян не використовує особистий транспорт у зимовий період, можна сказати, що це є основною причиною зниження кількості злочинів даної категорії в цей час.

Період з листопада до березня характеризується великою кількістю природних опадів, які заважають неповнолітнім вчиняти злочинні посягання. Так, на думку слідчих, за наявності опадів підлітки скоюють майже втричі менше незаконних заволодінь, ніж у суху погоду.

Як наслідок можна констатувати, що пора року та погодні умови виступають значним фактором для неповнолітніх при підготовці і вчиненні незаконних заволодінь транспортними засобами.

Перейдемо до розгляду наступного елемента обстановки незаконного заволодіння – час його вчинення.

О. В. Челишевою та І. О. Возгріним була висловлена думка, що характеристика часу не може обмежуватися його астрономічними властивостями (рік, місяць, дата, години, хвилини), а повинна розглядатися у взаємозв'язку з іншими елементами – пов'язаність із сезонністю, настанням темноти або світла, часом відпочинку тощо [256, с. 24].

Виходячи з зазначених позицій, нами було проведено дослідження залежності кількості вчинених незаконних заволодінь від природного освітлення предмета посягання. Отримані результати показали, що у світлий час доби було вчинено 19 % злочинів, у темний – 81 %.

Наші дані підтримали і опитані слідчі. Так, 93 % респондентів до умов, що сприяють підлітку у вчиненні протиправного діяння, віднесли сутінки або погане освітлення транспортного засобу.

Одержані результати зафіксували, що неповнолітнім притаманні загальні закономірності злочинної поведінки. Вибір темного періоду доби для вчинення незаконного заволодіння зумовлений такими факторами, як час відпочинку власників, малолюдність на вулицях, недостатня освітленість дворів та транспортних засобів, надія на відсутність нарядів міліції, прагнення залишитись непоміченими і уникнути відповідальності.

Визначивши загальні тенденції обрання неповнолітніми часових меж вчинення незаконних заволодінь, перейдемо до більш конкретного їх розгляду.

За даними аналізу кримінальних справ, близько 60 % автотransпортних засобів було викрадено вночі — з 22 до 6 години; приблизно 21 % — увечері (з 18 до 22 години); 19 % — у ранковий і денний час (з 6 до 18 години).

Наведене не співпадає з результатами, отриманими О. Л. Мішуточкіним. На думку дослідника, впродовж доби випадки незаконного заволодіння розподіляються так: з 0 до 6 години – 84,3 % злочинів, з 6 до 12 години – 3,7 %, з 12 до 18 години – 6,2 %, з 18 до 24 години – 5,8 % [175, с. 45].

Розбіжності даних пояснюються різними досліджуваними суб'єктами. Так, організовані злочинні групи, які є предметом вивчення О. Л. Мішуточкіна, вчиняють незаконні заволодіння транспортом у нічний час, ближче до ранку, що пояснює їх професійну складову. В цей час ймовірність зустріти опір зводиться до міні-

муму, є можливість приховати сліди тощо. На відміну від них, неповнолітні не здійснюють підготовки і планування злочинної діяльності, а вчиняють протиправні діяння під час спільного проведення дозвілля у вечірньо-нічний час.

На думку слідчих та оперативних працівників ОВС, найбільш криміногенним є проміжок часу від 22 до 4 години, при цьому в період з 22 до 2 години скоюється 38 % всіх злочинів, а з 2 до 4 години – 16 %.

Незаконне заволодіння транспортним засобом вчиняється неповнолітніми з метою тимчасового використання. Тривалість користування ним на кваліфікацію злочину не впливає. Але визначення часу, протягом якого злочинець користується автомобілем (мотоциклом), представляє певний інтерес. За даними дослідження В. П. Пантелєєва, у більшості випадків (63,5 %) винні користуються машиною не більше 1 години, у 8,5 % – не більше двох годин, у 18 % – від двох до чотирьох годин; 4,5 % – від шести до десяти годин, 5,5 % – добу і більше [183, с. 31].

Дослідження розподілу незаконних заволодінь транспортними засобами за днями тижня показав, що ймовірність викрадення транспортного засобу у будні (47 %), вихідні та святкові (53 %) дні майже однакова.

О. Л. Мішуточкін підтримує позицію про відсутність закономірностей вчинення незаконних заволодінь транспортними засобами залежно від днів тижня [175, с. 46].

Місце вчинення злочину, в рамках криміналістичної характеристики, розглядається як певна територія, на якій розташовані об'єкти обстановки злочинної події.

Л. Л. Каневський та М. В. Субботіна, досліджуючи злочинність неповнолітніх, визначали, що її рівень у містах і селах різниться. Так, у містах цей показник сягає 70–75 % від загальної кількості, у сільській місцевості відповідно – 25–30 % [87, с. 25; 136, с. 183].

Результати нашого дослідження підтвердили вказані позиції. Більше 70 % таких злочинів скоюється в обласних центрах, містах та селищах міського типу, і лише 30 % – у сільській місцевості.

Зважаючи на специфіку досліджуваного злочину, вважаємо, що причини, які зумовлюють збільшену кількість посягань у містах (порівняно з сільською місцевістю), криються не лише у розбещеності підлітків. Цьому сприяють зростання чисельності міського

населення, збільшення автомобілів (мотоциклів) в індивідуальному користуванні та неналежні умови їх охорони. В сільській місцевості, окрім меншої кількості транспортних засобів, необхідно вказати на більш надійні умови зберігання – у дворі приватного будинку або власному гаражі.

Таким чином, незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, слід віднести до міських злочинів.

На думку В. О. Коновалової та О. Н. Колесниченка, узагальнення слідчої практики показує, що ознаки місця вчинення злочину та місця проживання злочинця мають тісний зв'язок [97, с. 40]. Тому цікавим виявляється питання про взаємозв'язок місця стоянки транспортного засобу та місця проживання неповнолітнього злочинця.

Окремими науковцями підіймалося це питання, проте їх погляди розділилися.

Так, В. І. Жулев визначає, що незаконні заволодіння частіше вчиняють особи, котрі не проживають за місцем скоєння злочину [68, с. 33].

На противагу висловленим позиціям, Л. А. Висоцька вказує, що переважна більшість діянь (85 %), передбачених ст. 289 КК України, вчиняються злочинцями за місцем їх проживання [210, с. 7]. Аналогічні позиції, але стосовно злочинів дітей, зазначались Л. Л. Каневським [87, с. 25].

Аналіз кримінальних справ підтвердив позиції Л. А. Висоцької та Л. Л. Каневського. Так, близько 89 % випадків з числа розкритих злочинів скоювались неповнолітніми в районі їх проживання, причому 39 % – в одному адміністративному районі та 50 % – у безпосередній близькості до їх помешкання. У 10 % випадків неповнолітні вчиняють ці злочини в інших районах міста, в 1 % – за межами населеного пункту, в якому вони проживають. Інколи, як виняток, трапляються випадки співучасті неповнолітніх з інших країн. Так, 23.03.2007 року о 23:30 неповнолітній Ч. разом зі своїм неповнолітнім братом Ю., громадянином Російської Федерації, розпивали спиртні напої за місцем проживання. Після чого, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, Ч. та Ю. вирішили піти на прогулянку, під час якої у них виник умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом ЗАЗ-968м, який знаходився у дворі одного з будинків м. Запоріжжя [125].

У загальному вигляді ці дані свідчать про те, що діяльність ОВС з попередження і профілактики вказаних злочинів повинна бути спрямована на виявлення на території обслуговування неповнолітніх, які мають схильність до техніки, та тих, які притягались до відповідальності за ст. 289 КК України.

Місцем (стоянки) вчинення злочину є частина території, на якій постійно чи тимчасово перебуває предмет посягання. Незаконні заволодіння вчиняються в досить різноманітних місцях, проте можна провести їх певне групування. Найбільш часто транспортні засоби, які стають предметом посягання неповнолітніх, перебувають без догляду на вулиці або у дворах будинків за місцем помешкання потерпілої особи – це трапляється у 75 % випадків, і лише у 25 % – в усіх інших місцях (стоянки за місцем роботи, навчання, зупинки біля розважальних закладів, гаражі, автотransпортні бокси, СТО тощо).

Слідчі та оперативні працівники ОВС підтверджують наші дані, вказуючи, що у 49,1 % випадків транспортний засіб викрадається неповнолітніми з двору будинку, при цьому у 22,2 % випадків територія двору є відкритою, у 3,6 % – обмеженою та у 0,3 % з воротами; у 23 % випадків транспортний засіб знаходиться на проїзній частині навпроти вікон власника.

На думку В. І. Жулева, це пояснюється тим, що незаконне заволодіння транспортним засобом у більшості випадків має ситуативний характер, при його вчиненні велике значення має сформована на даний момент конкретна життєва ситуація [68, с. 33]. Ми підтримуємо висловлену позицію, оскільки за даними проведеного нами дослідження у 71 % випадків незаконне заволодіння транспортним засобом вчиняється неповнолітніми спонтанно, і лише у 29 % – йому передуює підготовка.

На відміну від неповнолітніх, дорослих крадіїв дуже часто цікавить не просто автомашину, а транспортний засіб конкретної марки, моделі, комплектації, часом навіть кольору. У зв'язку із цим вони не зупиняються навіть перед необхідністю подолання додаткових перешкод, що виникають при проникненні в гараж, інше приміщення або охоронювану стоянку. Тому сам факт викрадення автомобіля (особливо виготовленого за часів СРСР) з двору багатопверхового будинку потерпілої особи, якщо він перебував без

догляду, дозволяє слідчому в першу чергу висунути версію про вчинення злочину неповнолітніми.

Іншими місцями незаконних заволодінь транспортними засобами стають тимчасові стоянки за місцем роботи, навчання. З таких місць викрадено близько 3 % автомобілів.

На зупинках біля магазинів, кафе, ресторанів та інших розважальних закладів зникло 5 % транспортних засобів. Слідчі та оперативні працівники у своїх відповідях розмежували ці місця за критерієм наявності паркування. Так, у місцях з парковками зникло майже в 2,5 рази менше транспорту, ніж у місцях, в яких їх не було.

Серед місць з підвищеними умовами зберігання необхідно виділити гараж, автотранспортний бокс, СТО, інші приміщення для зберігання транспорту. Проникнення в такі будівлі, як правило, супроводжуються більшою небезпекою та зустрічаються в 11 % випадків незаконних заволодінь.

Максимальні умови охорони мають, на нашу думку, охоронювані приміщення для зберігання транспорту та автостоянки. З таких місць викрадено всього 6 % транспортних засобів.

До причин, які впливають на можливість викрадення з гаража, в літературі відносять відсутність охорони та контролю за в'їздом (виїздом) транспорту на територію гаража [183, с. 20].

Збільшенню кількості незаконних заволодінь транспортними засобами із гаражів, виходячи з аналізу кримінальних справ, сприяє і те, що контрольні-пропускні пункти в гаражних кооперативах доволі часто розташовані в місцях, що не дозволяють здійснювати візуальний нагляд, а вимагають періодичних обходів території, що, як правило, не виконується.

Місце залишення транспортного засобу, як елемент обстановки злочину, являє собою територію чи приміщення, де був залишений неповнолітніми та виявлений працівниками ОВС предмет посягання після незаконного заволодіння.

До факторів, які впливають на обрання неповнолітнім місця для залишення викраденого транспорту, як свідчить проведене дослідження, можна віднести:

1) власну ініціативу неповнолітнього. У 61 % випадків підлітки, задовольнивши бажання у керуванні автомобілем (мотоциклом), залишають його на вулиці (51 %), у покинутій споруді

(3 %), у власному гаражі (2 %), на пустирі (3 %), під охороною на автостоянці (2 %);

2) збіг певних обставин. У 39 % злочинів неповнолітні були вимушені залишити транспортний засіб. Причинами слугували: нестача пального (6 %), дорожньо-транспортна пригода або затримання працівниками міліції (26 %), власником предмета посягання або випадковими очевидцями (7 %).

Як свідчать наведені дані, в переважній більшості випадків (55 %) неповнолітні не замислюються над місцем приховування предмета посягання. Спеціально підшукані або обладнані місця зустрічаються у 12 % випадків.

Дослідження місць залишення транспортних засобів за критерієм знаходження відносно помешкання неповнолітнього показало, що у 62 % випадків предмет посягання був виявлений у безпосередній близькості з місцем проживання злочинця, у 23 % – у межах адміністративного району, в 14 % – в іншому адміністративному районі населеного пункту, в 1 % – за межами населеного пункту.

Зазначене дозволяє зробити висновок, що підлітки залишають викрадені транспортні засоби недалеко від власного помешкання, а потім ідуть додому пішки.

Таким чином, типовим, з точки зору обстановки, незаконним заволодінням транспортним засобом, вчиненим неповнолітніми, можна вважати посягання, скоєне у період з квітня по жовтень за відсутності опадів у темну пору доби в інтервалі від 22.00 до 02.00 години з двору багатоповерхового будинку, розташованого неподалік від помешкання підлітка.

1.2. «Слідова картина» та способи вчинення неповнолітніми незаконних заволодінь транспортними засобами

Відповідно до ст. 64 КПК України однією з обставин предмета доказування у кримінальних справах є спосіб вчинення злочину. Спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом – один з основних елементів криміналістичної характеристики даного діяння. Встановлення вказаного компонента дозволить вирішити низку задач криміналістичного характеру, спрямованих на: забезпечення повноти, всебічності та ефективності розслідування; пошук і виявлення слідів, взаємозв'язок доказів; розшук осіб, які вчинили протиправне діяння; попередження подібних злочинів тощо.

У результаті досліджень, проведених такими вченими-криміналістами, як: Р. С. Белкін [18], О. М. Васильєв [30; 31], В. К. Весельський [36], І. О. Возгрін [256], І. Ф. Герасимов [46], С. А. Голунський [48], Г. Р. Гольстом [205], Л. Я. Драпкін [59], С. М. Зав'ялов [71], Г. Г. Зуйков [75], В. Ф. Єрмолович [67], В. Н. Карагодін [88], О. Н. Колесниченко [97], В. О. Коновалова [97], В. П. Лавров [144], Г. М. Мудьюгін [205], В. Г. Танасевич [235], М. С. Уткін [59], О. В. Челишева [256], М. П. Яблоков [130] та іншими, виникла система основних понять, що стосуються способу вчинення злочину, який претендує на ранг центрального елемента в загальній криміналістичній характеристиці.

Аналізом способів незаконних заволодінь транспортними засобами займались В. І. Жулев [68], Ю. Ф. Іванов [79], В. С. Корнелюк [106], Ф. Х. Кульмашев [142], О. Л. Мішутчкін [176], О. П. Резван [136], В. І. Сироткін, С. М. Скібін [227], О. О. Щербаков [259] та інші.

Вказані вчені торкалися окремих позицій вибору неповнолітніми способу вчинення злочину, передбаченого ст. 289 КК України. Однак не можна сказати про те, що сьогодні в криміналістиці вдалося в повній мірі визначити все розмаїття способів, використовуваних підлітками при вчиненні незаконних заволодінь транспортними засобами. Комплексному дослідженню даної проблеми приділено недостатньо уваги.

У різні роки питанням структури способу вчинення злочину приділяли свою увагу Г. Н. Мудьюгін [67], Г. Р. Гольстом [205], О. В. Челишева [256], М. В. Даньшин [55] та С. М. Зав'ялов [71]. Зазначені автори розглядали його в широкому значенні,

включаючи, окрім способу вчинення, дії з підготовки та приховування суспільно небезпечного діяння. Так, на їх думку, якщо мають місце всі три вказані компоненти, спосіб – повноструктурний. Якщо хоча б один елемент відсутній – неповноструктурний.

На думку В. Д. Корми та О. О. Щербакова, спосіб незаконного заволодіння, вчиненого дорослими злочинцями, має частіше за все повну структуру (підготовку – вчинення – приховування). Для діяння характерна ретельна підготовка: вибір майбутнього потерпілого; вивчення його способу життя, зв'язків; місць парковки транспортного засобу та його протиугінних засобів; визначення місця, часу та способу проникнення у салон (при насильницькому захваті); підготовка знарядь та засобів вчинення злочину [105, с. 44; 259, с. 17].

Іншу картину можна спостерігати при аналізі кримінальних справ, порушених проти неповнолітніх за ст. 289 КК України. Він показав, що повноструктурний спосіб вчинення злочину має місце у менш ніж 5 % випадків, неповноструктурний – у 95 % випадків. Причиною неповноструктурності способу стає нехтування неповнолітніми підготовкою до вчинення протиправного діяння та приховуванням його слідів.

О. Г. Філіппов та О. Ф. Волинський також вказують, що неповнолітні вчиняють злочини без спеціальної попередньої підготовки, за допомогою випадкових предметів або використовуючи свої фізичні можливості (спритність, розміри тіла тощо). Все це відбувається ситуативно, а іноді й спонтанно. Непідготовленість і відсутність чіткого продуманого способу вчинення злочину дозволяє виявляти на місці його скоєння досить велику кількість різних слідів, специфічних саме для неповнолітніх (за розміром, характером, напрямком руху тощо). Але в окремих випадках вони вчиняють кваліфіковані злочини з особливою жорстокістю, що зумовлюється дією інформації, яку вони отримують із детективної літератури, кіно, або впливом дорослих [244, с. 503]. Позицію з приводу того, що підлітки не вживають заходів з приховування слідів злочину підтверджує і Р. С. Белкін [1, с. 880].

Г. Г. Зуйков, один із фундаторів вчення про спосіб вчинення злочину, у складній картині злочинної поведінки виокремлює три одиниці: діяльність (як складну сукупність процесів, об'єднаних єдиною злочинною метою), дію (процеси, підпорядковані самостійній цілі, але відповідні тій діяльності, в котру входять) та

операції (рухи, що складають «технічну» сторону дії). При цьому встановлення способу вчинення злочину по конкретній справі, на його думку, полягає у виявленні системи рухів та операцій, за допомогою яких були вчинені дії, а також системи дій, об'єднаних загальною метою злочинної діяльності [77, с. 16]. Пізніше ці думки висловлювались С. М. Зав'яловим [71, с. 7].

Беручи за основу вказані ідеї, розглянемо кожен елемент способу вчинення незаконного заволодіння. Підготовка до злочину включає в себе заходи, спрямовані на:

- розробку плану незаконного заволодіння;
- відшукування, пристосування і підготовку знарядь;
- розподіл ролей між співучасниками;
- вибір транспортного засобу – предмета посягання (за кольором, маркою, роком випуску та інше);
- підбір співучасників;
- збір відомостей про предмет посягання;
- підготовку допоміжного транспортного засобу.

На думку О. П. Резвана, В. С. Корнелюка, В. І. Сироткіна та С. М. Сухова, для більшості злочинів, вчинюваних дорослими, характерна детальна підготовка, яка включає усі перелічені дії [106, с. 7; 136, с. 163–164; 226, с. 140; 233, с. 77].

Дещо інакше, на думку В. М. Бикова, Б. М. Головкина та В. С. Батиргарєєвої, можна охарактеризувати злочинність неповнолітніх. У таких групах немає чіткої організації, не виділяється лідер, рішення приймаються колективно, в основному, у зв'язку з конкретною ситуацією та під впливом емоцій; ролі, як правило, не розподілені, злочин вчиняється спільно, без продуманого плану та складної підготовки [26, с. 43; 47, с. 114].

Ми повністю розділяємо позицію В. М. Бикова, Б. М. Головкина, В. С. Батиргарєєвої, О. Г. Філіппова та О. Ф. Волинського щодо тенденцій дитячої злочинності загалом, та вважаємо її прийнятною для характеристики протиправних діянь вказаної категорії. Так, неповнолітні, на противагу дорослим крадіям, не приділяють особливої уваги стадії підготовки до вчинення незаконного заволодіння. За даними дослідження кримінальних справ, порушених стосовно неповнолітніх за ст. 289 КК України, досить часто (42 % випадків) підготовка до вчинення злочину не проводилася, він мав спонтанний характер. Проведений аналіз по-

казав, що розробка плану протиправного діяння здійснювалась неповнолітніми у 15,6 % випадків; підбір співучасників – 9,6 %; розподіл ролей між підлітками здійснюється у 7 %; відшукування, підготовка та пристосування знарядь злочину – в 11 %; вибір об'єкта посягання – в 11,3 %; попередній збір відомостей про об'єкт посягання – у 3 %; інші підготовчі дії – 0,5 %. Як правило, готуючись до посягання, підлітки не виготовляли і не використовували підроблені документи чи номерні знаки, не мали допоміжного транспортного засобу для цілей незаконного заволодіння.

Для порівняння, за даними О. Л. Мішуточкина, дорослі злочинці при підготовці до вказаного злочину у 77,2 % випадків підшукують та пристосовують знаряддя; у 69,9 % – здійснюють спостереження за місцями паркування та стоянки автотransпортних засобів; підроблення документів (реєстраційних та інших) має місце у 12,4 %; використання підроблених або «чужих» номерних знаків – у 32,5 % [176, с. 64–67]. На ретельності підготовчих дій дорослих злочинців наполягають також В. І. Жулев та О. П. Резван [68, с. 11; 136, с. 163].

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок про те, що неповнолітні і дорослі злочинці по-різному оцінюють значення підготовчих дій для вчинення незаконного заволодіння. Підлітки, на відміну від дорослих, не готуються до посягання, не звертають увагу на окремі фактори, що нерідко призводить до їх викриття та затримання на місці події працівниками міліції, власниками або випадковими очевидцями.

Наступним структурним елементом способу є безпосереднє вчинення злочину, яке характеризується такими діями:

- проникнення на стоянку, в гараж, СТО, автотransпортний бокс чи інше приміщення для зберігання;
- проникнення у салон транспортного засобу;
- запуск двигуна внутрішнього згорання;
- переміщення автомобіля (мотоцикла) з місця його стоянки.

Зазначені дії поєднані єдиним умислом та відображають загальний спосіб вчинення злочину.

Незважаючи на те, що законодавцем у диспозиції ч.1 ст. 289 КК України не виділено способів вчинення злочину, вивчення кримінальних справ досліджуваної категорії показало, що вони різняться залежно від обстановки вчинення посягання, особи правопорушника і злочинця та інших обставин.

У зв'язку з викладеним вважаємо, що безпосереднє вчинення злочину може здійснюватись шляхом:

- таємного заволодіння;
- відкритого заволодіння, не поєднаного з насильством або погрозами його застосування;
- відкритого заволодіння, поєднаного з насильством або погрозами його застосування (ч. 2 ст. 289 КК України);
- обману або зловживання довірою власника або користувача.

Розглянемо окремо кожен з наведених видів з урахуванням розробленої структури.

Таємне заволодіння транспортним засобом є найбільш розповсюдженим способом його вчинення. За результатами аналізу кримінальних справ, порушених стосовно неповнолітніх за ст. 289 КК України, у 78 % випадків мали місце таємні дії злочинців. Цю позицію розділяють 88,7 % опитаних слідчих ОВС та 79 % – оперативних працівників.

Доступ до предмета посягання визначається обстановкою вчинення злочину – часом, місцем стоянки та умовами зберігання. Більшість з викрадених таємно транспортних засобів на момент посягання знаходились без нагляду на вулиці чи у дворах багатоповерхових будинків (76 %). Неповнолітні особи, які бажають вчинити незаконне заволодіння, по можливості використовують даний спосіб, оскільки він пов'язаний з меншими труднощами у реалізації злочинного наміру. У цьому випадку їх не цікавить марка, модифікація та колір машини, головна особливість – відсутність охоронної системи та незахищеність автомобіля (як правило, автомобілі, виготовлені в СРСР). Згідно з проведеним дослідженням 76 % посягань мали місце на вулицях, проїзній частині та у дворах багатоповерхових будинків. У перелічених ситуаціях мова йде про стандартні умови охорони, які полягають у наявності на транспортному засобі замків, звукової сигналізації чи протиугінних засобів.

Для проникнення в місця з підвищеними або максимальними умовами охорони неповнолітні використовують різноманітні способи та знаряддя. Незаконне заволодіння, поєднане з проникненням у приміщення, відповідно до ч. 2 ст. 289 КК України, являє собою кваліфікований вид його вчинення.

За даними І. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкіна та Є. П. Іщенко, більшість злочинів підлітки вчиняють без застосування яких-не-

будь знарядь (70–80 %); значна частина вчиняється із застосуванням предметів, випадково знайдених на місці вчинення злочину (кілки, труби, каміння); окрему групу складають предмети, які використовуються для вчинення протиправного діяння та мають різноманітне господарське значення; найрідше суспільно небезпечне діяння вчиняється підлітками спеціально призначеним для цього знаряддям чи пристосованим для цих цілей предметом [133, с. 644].

Способи, котрі використовуються дітьми, кардинально відрізняються від тих, що застосовуються дорослими.

Ф. Х. Кульмашев, досліджуючи посягання на автотранспортні засоби із зачинених гаражів, вказував, що проникненню в металеві гаражі сприяють значні конструктивні недоліки воріт та замків. Якщо гараж побудований з цегли, злочинці нерідко розбирають частину стіни, вчиняють підкоп, розбиття стелі [142, с. 10].

Більш різноманітні способи проникнення у гараж або інше сховище демонструють організовані злочинні групи. Вони використовують: перепилювання петель та дужок замків (42,6 %); підбір ключів до замка гаража та використання відмичок (16,7 %); підкоп гаража (11,3 %); зрив замка за допомогою лому, металевих труб чи інших підручних засобів (10,6 %); зрив замка чи дверей за допомогою транспортного засобу (7,6 %); відгинання чи вирізання газозваркою частини металу (7,4 %); злам стіни чи перекриття гаража (3,8 %) [49; 176, с. 64–67].

Як вказувалося вище, підліткам притаманні прості, некваліфіковані способи вчинення злочину. Проведений аналіз кримінальних справ показав, що у 33 % випадків проникнення в гараж здійснювалось неповнолітніми шляхом вільного доступу (ненадійно зачинені двері, що були перев'язані проволокою, мотузкою або взагалі відчинені), у 10 % – підбір ключа від гаража, у 29 % – має місце зрив замка або відгинання нижнього кута дверей гаража, у 26 % – вибиття отвору в задній стінці або пролом стелі, у 2 % – перепилювання дужки замка. Незаконне заволодіння, поєднане з проникненням в гараж шляхом відгинання нижнього кута дверей або вибиття отвору в задній стінці здійснювалось неповнолітніми віком від 14 до 16 років, що зумовлено їх здатністю до проникнення через невеликі отвори.

Так, розглянувши способи доступу до транспортного засобу при таємному заволодінні, можна сказати, що вони зумовлені обстановкою вчинення злочину. Неповнолітні здійснюють посягання

переважно за відсутності охорони автомашини. У випадках вчинення незаконного заволодіння з місць з підвищеними умовами охорони, способи, які використовуються підлітками, примітивні з технологічної точки зору; при розбитті стін або стель отвори мають невеликі розміри. Зазначене певним чином характеризує особу злочинця.

Способи проникнення в салон транспортного засобу при таємному заволодінні різняться. Для дій дорослих крадіїв та організованих груп найбільш характерні засоби, які не завдають ушкоджень автомобілю (мотоциклу). Це пов'язано перш за все з тим, що при зламі товарний вигляд буде втрачено, а його відновлення потребує часу та додаткових витрат. Найбільш типовими способами для них є: підбір ключів чи використання відмичок (42,9 %); вільний доступ (28,6 %); віджим скла, важеля задніх дверей (14,3 %); видалення скла або кватирки (7,9 %) [176, с. 64].

Деякі іншими є способи, використовувані підлітками. Так, проведене нами вивчення кримінальних справ дозволило виділити такі: злам чи віджим дверей автомобіля – 20 %; розбиття скла – 22 %; віджим скла – 8 %; підбір ключа – 19 %; проникнення у відкритий автомобіль – 31 %.

Характеризуючи отримані дані, необхідно звернути увагу на те, що неповнолітні найчастіше проникають у салон шляхом вільного доступу – коли двері або вікна автомобіля відчинені. Варто зазначити, що коли автомашина зачинена, діти стикаються з серйозними перепонами. Шляхами їх подолання найчастіше стають розбиття скла та злам дверей, що не потребує особливої кваліфікації, рідше – підбір ключа. Аналіз кримінальних справ засвідчив, що використання сторонніх предметів або підбір ключів стає можливим при незаконному заволодінні автомобілями вітчизняного виробництва, виготовленими за часів СРСР, що не становить великої складності через конструктивні особливості їх замків.

Проведене анкетування слідчих ОВС, які беруть участь у розслідуванні, підтвердило результати вивчення кримінальних справ. Так, на думку респондентів, злам дверей при проникненні у салон транспортного засобу має місце у 36,5 % випадків; розбиття скла – у 29,8 %; підбір ключа – у 17,7 %; віджим скла – у 11,3 % тощо.

Наступною дією після проникнення у салон транспортного засобу є запуск його двигуна. Способи, використовувані дорослими

злочинцями, такі: пряме з'єднання дротів (у вітчизняних автомобілях) – 81 % випадків, використання відмичок (у іноземних автомобілях) – 97 %, підбір ключа до замка запалення – 19 % [233, с. 86].

Найтипівішим для неповнолітніх, як показує аналіз практики, є пряме з'єднання дротів, тобто розрив основної електричної ланки замка запалення транспортного засобу та з'єднання дротів між собою, без використання ключа. Такий спосіб використовується у 54 % випадків. Поряд з ним використовується підбір ключів до замка запалення – у 9 %; використання ключів, залишених власником – у 25 %, встановлення окремих частин замість знятих власником – 1 %. У 11 % випадків двигун транспортного засобу на момент незаконного заволодіння був запущений.

Викрадення вважається *відкритим, не поєднаним з насильством або погрозами його застосування*, якщо воно вчиняється у присутності власника майна або особи, у віданні чи під охороною якої перебуває майно, і винний усвідомлює, що ці особи розуміють сутність його злочинних дій. Відкритим вважається і таке викрадення, яке було помічене сторонніми особами і цю обставину злочинець не тільки усвідомлював, але й знехтував нею. При вчиненні злочину у цій формі винний діє відкрито, зухвало і свідомо нехтує присутністю власника майна або особи, яка володіє майном чи охороняє його, або сторонніх осіб [178, с. 349].

Прикладом відкритого вчинення злочину, передбаченого ст. 289 КК України, може слугувати кримінальна справа, порушена проти неповнолітнього К. Так, 10.09.2006 р. о 14.10 винний, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, біля одного з кафе у м. Запоріжжі зустрів свого знайомого К., який приїхав туди на власному транспортному засобі АЗЛК-2140. Неповнолітній попросив у водія проїхатись на його автомобілі, на що отримав відмову. Скориставшись тим, що власник відійшов від автомобіля до кіоску та не контролював своє майно, підліток сів у автомобіль та зник з місця події. На вимогу власника зупинитись К. не реагував [119].

За даними проведеного нами аналізу кримінальних справ відкрито неповнолітні заволодівають 11 % транспортних засобів.

Транспортні засоби при відкритому заволодінні, як правило, перебувають на вулиці, проїзній частині, на подвір'ї багатопверхового будинку. Поряд з предметом посягання часто знаходиться водій.

У зв'язку з викладеним, проникнення у салон транспортного засобу при відкритому заволодінні повинно бути швидким, а тому відбувається переважно коли автомобіль залишений з відчиненими дверцятами, опущеними вікнами чи навіть з ключем у замку запалення.

Для запуску двигуна підлітки використовують такі способи: пряме з'єднання дротів (34 %), використання ключів, залишених власником (66 %).

Розглядаючи способи незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, необхідно зупинитись на ситуації, коли в його салоні знаходиться водій. За такої умови злочин може бути вчинений або шляхом насильства над потерпілою особою чи погроз його застосування, або внаслідок обману чи зловживання довірою.

Відкрите заволодіння, поєднане з насильством або погрозами його застосування, у практиці боротьби зі злочинністю зустрічається рідко – близько 7 % випадків.

Нерідко насильству з боку неповнолітніх піддаються водії таксі, охоронці автостоянок та гаражів, при цьому підлітки спричиняють потерпілому різноманітні тілесні ушкодження.

Під час руху в одній машині з водієм злочинці нападають на нього ззаду. Так, 08.11.2001 р. о 02.30 годині неповнолітній Б. за попередньою змовою з Ю., Б. та невстановленою слідством особою, знаходячись на задньому сидінні в салоні автомобіля-таксі ГАЗ-3110, запропонував водію проїхати в темний провулок, де накинув мотузку йому на шию, проте водій вирвався і втік, а неповнолітні, не наздогнавши його, повернулись до машини та всю ніч каталися містом. Своїми діями Б. вчинив насильство, що є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого [126].

При незаконному заволодінні, поєднаному з насильством, для проникнення у салон транспортного засобу неповнолітні завжди використовують фактор раптовості. Так, при вчиненні злочину на відкритій стоянці, раптовість досягається за рахунок нападу на потерпілого з укриття, засади чи іншого автомобіля; на обмеженій території (неохоронюваний гаражний кооператив) – при безпосередньому наближенні до власника; на шляху прямування в одній машині з водієм – при нападі ззаду або збоку.

Насильство може бути вчинено у таких формах: погрози; лякування жертви шляхом демонстрації зброї або інших предметів,

що використовуються у вказаних цілях; спричинення фізичного болю та шкоди здоров'ю різної тяжкості (побиття, удушення, ізоляція потерпілого, зв'язування, утримання), застосування вогнепальної (холодної) зброї чи інших предметів, і навіть вбивство.

Так, 25.08.2005 р. близько 22.30 неповнолітні Н. та К., діючи за попередньою змовою, замовили таксі та наказали йому рухатись на околицю міста. Діставшись до кінцевого пункту, неповнолітній Н., який перебував на задньому сидінні, накинув на шию водія мотузку, а К., знаходячись на боковому пасажирському сидінні, декілька раз вдарив потерпілого ножом у груди та живіт. Після цього злочинці викинули труп із салону та поїхали кататись містом на його автомобілі ВАЗ-2109 [127].

Відкрите заволодіння транспортним засобом, у салоні якого знаходиться водій, вчиняється неповнолітніми значно рідше, оскільки тягне за собою труднощі, пов'язані із застосуванням насильства до потерпілої особи, що збільшує ймовірність розкриття злочину.

На думку В. В. Ємельяненко та В. І. Жулева, до скоєння вказаного злочину з насильством, як правило, схильні особи з вираженою антисоціальною спрямованістю, нерідко раніше засуджені за насильницькі злочини [63, с. 159–162; 68, с. 18].

Існують випадки вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом *шляхом обману чи зловживання довірою*.

О. П. Резван та М. В. Субботіна зазначають, що при вчиненні шахрайських дій дорослими злочинцями незаконне заволодіння може вчинюватись під видом родичів чи знайомих потерпілого, працівників спеціальних служб (міліції, пожежної охорони, податкової інспекції та ін.). Нерідко для таких цілей використовуються підроблені документи (технічні паспорти на транспортний засіб, посвідчення водія, різні платіжні квитанції, розписки тощо) [136, с. 164]. Це твердження не стосується неповнолітніх правопорушників, оскільки, як було вказано раніше, вони не застосовують таких способів вчинення злочину як використання підроблених документів, номерів та ін. Шахрайські дії, у їх виконанні, виявляються в обмані або зловживанні довірою свої друзів, знайомих чи родичів.

Дії з доступу до транспортного засобу при вчиненні злочину зазначеним способом завжди відбуваються з використанням дружніх стосунків. При цьому потерпілі, зокрема неповнолітні, нерідко

самі запрошують підлітка у салон.

Так, 17.02.2007 р. близько 21.30 неповнолітній Р., знаходячись біля торговельного кіоску «Лакомка» по пр. Аношкіна у м. Дніпродзержинську, зустрів свого знайомого на автомобілі «Опель-Кадет». Після нетривалої бесіди Р. отримав дозвіл проїхатись та зник з місця події [124].

Наведений приклад засвідчив, що у переважній більшості злочинів даної категорії у неповнолітніх не виникає проблем із запуском двигуна. Цьому сприяє надання потерпілим ключів самостійно (53 %) або залишення їх у замку запалення (47 %).

Аналіз кримінальних справ показав, що обман чи зловживання довірою має місце у 4 % незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених підлітками. Слідчі ОВС оцінюють ці показники у 5,6 %.

Окремими кваліфікованими способами незаконних заволодінь законодавець називає вчинення злочину повторно (8 %), за попередньою змовою групою осіб (69 %) або якщо вони завдали значної чи великої матеріальної шкоди потерпілому (2 %).

За даними вивчення кримінальних справ, у 98 % випадків неповнолітні залишають місце стоянки (подвір'я, автостоянку, гараж чи інше приміщення) на викраденому транспортному засобі, без використання допоміжного автомобіля для буксирування, повного або часткового завантаження предмета посягання. Вказане підтверджено результатами опитування слідчих та оперативних працівників ОВС, які брали участь у розкритті та розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна сказати, що способи проникнення до транспортного засобу, доступу у його салон і запуску двигуна у незаконних заволодіннях транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, досить примітивні з технологічної точки зору. Найчастіше вказані дії мають таємний характер, що зумовлене страхом підлітків перед викриттям їх злочинної діяльності власником транспорту чи випадковими очевидцями, з подальшим притягненням до відповідальності.

Як вказує В. П. Пантелєєв, угон – це завжди активні дії, якими досягається протиправне вилучення транспорту з метою наступної поїздки на ньому [183, с. 18]. Однак законодавець не надав визначення незаконному заволодінню транспортним засобом, що дає змогу по-різному розуміти значення цього терміна.

Так, окремі автори (В. М. Хомич) вважають, що незаконне заволодіння транспортним засобом може бути тільки у формі поїздки на ньому, інші (В. В. Ємельяненко, О. В. Комаров, В. А. Ліхолая, Ю. І. Ляпунов) зазначають, що цей злочин передбачає двоякого роду дію: самовільне, тобто без дозволу власника, захоплення транспорту, а також його переміщення у просторі хоча б на деяку відстань від місця стоянки [62, с. 11; 100, с. 15; 145, с. 48; 159, с. 55; 247, с. 25–26].

Більш прийнятною, на наш погляд, є концепція О. В. Комарова, В. В. Ємельяненка, Ю. І. Ляпунова, В. А. Лихолаї, оскільки суспільну небезпеку представляє протиправне вилучення транспортного засобу із чужого володіння всупереч волі власника, вчинене у будь-якій формі – поїздка за допомогою встановленого на ньому двигуна, відкочування за допомогою фізичної сили людини, буксирування за допомогою іншого транспортного засобу тощо.

Окрема позиція була висловлена В. А. Звірякою та Р. В. Щупаківським. На думку науковців цей злочин є закінченим з моменту, коли транспортний засіб почав рухатись унаслідок запуску двигуна чи буксирування. При цьому відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом не залежить і не може залежати від величини відстані, на яку транспортний засіб було відігнано, перетягнуто, відбуксовано тощо [73, с. 79; 260, с. 42]. В той же час проникнення в кабінку, гараж чи інше сховище, спроба запустити двигун або буксирувати транспортний засіб з метою заволодіння ним необхідно кваліфікувати як замах на вчинення цього злочину за ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 та відповідною частиною ст. 289 КК України [213].

Зазначені позиції враховуються при кваліфікації дій злочинців та призначенні покарання. Так, наприклад, 21.11.2004 р., близько 18.30, неповнолітні Н., К. та Г., діючи за попередньою змовою, мали умисел на незаконне заволодіння транспортним засобом ВАЗ-21093, який знаходився біля будинку № 11 на одній з вулиць м. Запоріжжя. Реалізуючи свій злочинний умисел, вони розбили скло автомобіля і відкрили водійські двері, К. сів за кермо. Інші почали штовхати автомобіль подалі від місця його стоянки, щоб запустити двигун. Біля будинку № 13 на неповнолітніх, котрі штовхали автомобіль, звернули увагу інспектори ДПС ДАІ та затримали їх. Вказані дії були кваліфіковані як замах на незаконне заволо-

діння транспортним засобом, вчинене групою осіб [117].

Наступним елементом способу незаконного заволодіння є приховування злочину. Діти вчиняють протиправне діяння категорії, що розглядається, як правило, для одноразового використання з метою задоволення бажання у керуванні транспортним засобом. Виходячи з цього, можна сказати, що викрадений автомобіль (мотоцикл) може бути покинутий будь-де. Це підтверджується результатами аналізу кримінальних справ – у 96 % випадків приховування транспортного засобу не було, підлітки залишали його просто на вулиці, коли закінчилось пальне або з інших причин.

До найбільш типових прийомів приховування таких злочинів, на думку О. П. Резвана, належать: переправлення автомашини за межі населеного пункту, в якому вона була викрадена; тимчасове укриття транспорту або його частин у спеціально підготовлених для цієї цілі місцях (за місцем проживання, роботи злочинців, їх родичів, знайомих тощо); зміна зовнішнього вигляду, заводського маркування, державних номерних знаків автомобіля; демонтаж на окремі вузли та агрегати; підробка документів; знищення знарядь та самого предмета, а також слідів злочину [136, с. 165].

Підготовка незаконного заволодіння, на думку В. Д. Корми, може співпадати з його приховуванням. Наприклад, зняття в аренду гаража-відстойника неподалік від місця захоплення транспортного засобу, де автомобіль перефарбовується, переобладнується або розбирається на запчастини [105, с. 44–45].

Описаний приклад складний та нетиповий для неповнолітніх злочинців. Хоча одночасна підготовка і приховування у злочинах досліджуваної категорії також має місце. Відомі випадки, коли перед запуском двигуна при незаконному заволодінні транспортним засобом, із підвір'я багатоповерхового будинку неповнолітні попередньо руками відкочували його на деяку відстань, а вже потім запускали двигун. Дана дія спрямована на убезпечення себе від можливого викриття власником або свідками. Так, неповнолітній К. за попередньою змовою з Б. та А. виштовхали автомобіль ВАЗ-2101 з підвір'я будинку, де він знаходився. Попередньо неповнолітні розбили скло автомобіля з метою керування його рухом за допомогою рульового колеса [114].

У тих випадках, коли приховування має місце, його способами стають: розукомплектування (1 % випадків), зняття чи заміна но-

мера (2 %) та спалення автомобіля (1 %). Хоч знищення предмета посягання для підлітків є нетиповим способом приховування злочинів, проте такі випадки трапляються на практиці. Прикладом можуть слугувати кримінальні справи, порушені проти неповнолітнього К., який, викрадаючи автомобілі (він робив це двічі), спалював їх на пустирі за містом [116].

За даними Ю. Ф. Іванова, близько 20 % випадків посягань на автотранспортні засоби супроводжується наступним умисним знищенням або пошкодження самого предмета посягання. Кожне четверте знищення або пошкодження вчинюється шляхом підпалу [78, с. 8].

Дії підлітків, котрі з метою приховування незаконного заволодіння знищують або пошкоджують транспортний засіб, що став предметом посягання, утворюють сукупність злочинів, передбачених ст. 289 і ст. 194 КК України.

Дорослі угонщики, на думку В. І. Жулева, С. М. Скібіна, С. М. Сухова, використовують такі способи приховування транспортного засобу: повне або часткове перефарбування; утоплення; заміна деяких частин; розкомплектування транспортного засобу; його спалення; заміна номера; заміна номерів агрегатів; зняття номера; накриття тентом; підробка документів; реалізація по частинах; реалізація автомобіля повністю; викрадення під існуючі документи (автомобіль-двійник) [68, с. 26; 227, с. 17–20; 233, с. 89].

Наведені способи приховування незаконного заволодіння свідчать про високу кваліфікацію злочинців, та, як показують результати нашого дослідження, не використовуються неповнолітніми в силу їх невідповідності.

Аналіз кримінальних справ показав, що іноді способом приховування підлітки обирають залишення предмета посягання у безпечному місці, з точки зору його виявлення, – пустир, недобудована або покинута будівля, гаражі, автостоянки тощо.

Розглянуті способи приховування мають місце після вчинення незаконного заволодіння. Однак відомі випадки приховування злочину під час його скоєння. Так, з цією метою неповнолітні розбивають прилади освітлення у дворі – на стовпах, під'їздах. Прикладом може слугувати кримінальна справа по обвинуваченню групи неповнолітніх К, К, Г., Б. у незаконному заволодінні транспортним засобом «Москвич-412». Неповнолітній К. під час допиту повідомив, що перед вчиненням незаконного заволодіння, він викрутив лампу освітлення в

під'їзді навпроти автомобіля та розбив ліхтар у дворі [123].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, являє собою систему дій з підготовки (розробка плану злочину, підбір співучасників, приготування різних технічних засобів, інструментів для полегшення вчинення протиправного діяння, підшукування предмета посягання, спостереження за поведінкою власника, вивчення режиму роботи та умов охорони предмета посягання), вчинення (проникнення на стоянку, в гараж, автотранспортний бокс чи інше приміщення для зберігання; проникнення у салон транспортного засобу; запуску його двигуна; переміщення автомобіля (мотоцикла) з місця його стоянки) та приховування (залишення в певному місці, розукомплектування, знищення), об'єднаних єдиним умислом та детермінованих умовами зовнішнього середовища та особистими якостями підлітка.

Дії з підготовки, вчинення та приховування злочину відображаються у слідах. Дослідження залишених ознак, на думку Г. Л. Грановського, дозволяють відтворити умови і спосіб їх формування, механізм, мету, час і зміст дій злочинця, які є важливими для органів дізнання та слідчого [50, с. 146–147].

О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалова, розглядаючи закономірні зв'язки, які проявляються у криміналістичній характеристиці, вважали, що найбільш суттєвим є зв'язок характеристики особи злочинця та його дій (тобто спосіб вчинення злочину) з наслідками злочину та його слідами [97, с. 19].

Підтримуючи позицію щодо зв'язку способу вчинення злочину з його слідами, вважаємо за необхідне надати характеристику типових слідів та місць їх виявлення при незаконних заволодіннях транспортними засобами, вчинених неповнолітніми.

Сліди відіграють важливу роль у розкритті будь-яких протиправних діянь. Кожний злочин залишає ті або інші сліди, і завданням слідчого є їхнє виявлення та уміле використання з метою його розкриття, розшуку й викриття особи, що його вчинила [219, с. 266].

Одним з основних завдань даного дослідження є визначення видів та характеру слідів посягання неповнолітніх, їх локалізації, причин виникнення або відсутності, повторюваності та зумовленості способами підготовки, вчинення та приховування незаконних заволодінь транспортними засобами. Механізм слідоутворення

являє собою процес відображення взаємодії підлітків, транспортних засобів, знарядь та інструментів, які відбуваються в загальній обстановці місця стоянки або залишення предмета посягання та містить криміналістично значиму інформацію про злочин та його учасників.

Сліди, як елемент криміналістичної характеристики, досліджувалися такими вітчизняними та зарубіжними вченими, як: В. Д. Берназ [19], Г. Л. Грановський [50], Т. В. Каткова [219], Г. К. Кожевніков [219], О. Н. Колесниченко [97], В. О. Коновалова [97], Н. О. Корнієнко [107], М. В. Салтевський [223] та іншими.

Сліди, що залишаються від незаконних заволодінь транспортними засобами описували В. І. Жулев [68], В. С. Корнелюк [106], І. П. Красюк [109], Ф. Х. Кульмашев [142], О. Л. Мішуточкин [175], О. П. Резван [136], С. М. Скібін [227], Ф. П. Сова [228] та інші науковці.

Зазначені вчені надавали характеристику слідам та місцям незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого дорослими злочинцями та організованими злочинними групами, які спеціалізуються на кримінальному автобізнесі. Однак проведене дослідження показало, що неповнолітні залишають при скоєнні зазначеного діяння сліди, специфічні ознаки яких суттєво розходяться з описаними в літературі. Комплексному дослідженню даної проблеми приділено недостатньо уваги.

Сліди людини займають особливе місце в криміналістиці, оскільки в результаті їх дослідження відкривається найкоротший шлях у встановленні особи, яка скоїла злочин в умовах неочевидності [107, с. 14]. Необхідно виходити із того, що сліди злочину – результат відбиття минулої події. Це матеріальні та ідеальні відображення [19, с. 110; 238, с. 7], що є джерелами відомостей, інформації для пізнання події злочину [152; 223, с. 144]. Інформація про механізм вчинення злочину відображається в зміні положення об'єкта, його переміщенні, виникненні матеріально фіксованих слідів як результату взаємодії суб'єкта та середовища, появі нових предметів у даному місці й у певний період [135, с. 103].

В. Д. Корма до слідів, які мають місце при незаконних заволодіннях, відносив:

а) зміни в матеріальній обстановці (якісних і кількісних параметрів об'єктів, просторово-часових відносин та інше);

б) сліди-відображення (сліди рук, взуття, транспортних засо-

бів та ін.);

- в) предмети, документи та речовини – речові докази;
- г) сліди пам'яті людини;
- д) запахові (одорологічні) сліди;
- є) сліди-мікрооб'єкти;
- ж) сліди звуку [105, с. 45].

Аналогічної думки дотримувалися і ми досліджуючи кримінальні справи на предмет виявлення слідів на місці події. Проведений аналіз показав, що у 26 % випадків фіксуються сліди відображення, у 10 % – залишені об'єкти, 4 % – сліди біологічного походження; 1 % – мікросліди.

Слідами відображення в досліджуваних злочинах у 15 % стали відбитки пальців і долоней рук; 6 % – взуття, 4 % – протекторів шин предмета посягання; 1 % – сліди зламу чи використання інструментів.

До «залишених» об'єктів належать дрібні речі, загублені або спеціально залишені підлітками на місці події або у салоні транспортного засобу. Ними у переважній більшості випадків є пляшки, запальнички, цигарки та їх недопалки, носові хустинки, рукавички тощо.

Додатково у місцях стоянки та залишення транспортного засобу необхідно шукати сліди особистого перебування злочинця, дослідження яких може підтвердити висунуту версію про вчинення діяння неповнолітніми. До них можна віднести:

1) особливості слідів рук та взуття, вилучених при огляді. Так, за даними Є.Д. Лук'янчикова, на відрізку 0,5 см поперек папілярних ліній у дітей віком 8–12 років – 12–13 ліній, у підлітків – 10–12 ліній, у дорослих – 9–10 ліній [154, с. 23];

2) залишені речі – хустинки, печатки, головні убори, які можна визначити за розміром та фасоном;

3) специфічні предмети посягання, викрадені з приміщення: солодощі, диски, плакати, іграшки тощо, при цьому залишення більш цінних речей на своїх місцях;

4) сліди зубів, залишені на предметах їжі, особливо якщо це солодощі;

5) примітивні способи підготовки, вчинення і приховування злочину – проникнення у салон шляхом розбиття скла; використання знарядь, які випадково знайдені на місці стоянки (каміння, палиці, шматки заліза тощо);

б) невеликі розміри отворів, через які відбулось проникнення;

7) цинізм та зухвалість у діях, пошкодження якихось предметів, особливо якщо це потребувало певного часу;

8) бажання бути схожими на відомих злочинців чи персонажів кіно, зокрема через залишення на місці стоянки записок, написів, власних символів тощо. Наявність таких документів, їх зміст та почерк дозволяють визначити вік автора.

Ф. Х. Кульмашев, В. С. Корнелюк та Ф. П. Сова вказують, що під час огляду місць незаконного заволодіння і залишення злочинцем транспорту необхідно звернути додаткову увагу на пошук: слідів ґрунту, рослин на одязі і взутті підозрюваних; слідів нашарування та відшарування, об'ємних слідів, виявлених на місці, залишених автомобілем або взуттям підозрюваних [106, с. 32; 142, с. 12; 228, с. 5]. Незважаючи на рекомендації науковців, практичні працівники, як показує аналіз кримінальних справ, зазначені дії не проводять.

Механізм слідоутворення суттєво залежить від способу злочину та місця незаконного заволодіння. Найбільш широкий комплекс слідів утворюється при посяганні на транспорт, що знаходиться у закритих гаражах. Це наявність трасологічних слідів: знарядь зламу на запираючих засобах гаража та автомобіля; рук, взуття, одягу, рукавичок, залишені предмети та речовини, мікрооб'єкти та запахові сліди. Найменше слідів можна виявити при незаконному заволодінні транспортним засобом, припаркованим на асфальтованій ділянці у суху погоду.

Слід зазначити, що при проведенні огляду місця незаконного заволодіння транспортним засобом не завжди ефективно використовуються відомі в криміналістиці способи виявлення, фіксації та вилучення слідів. Вказане підтверджується тим, що у 40 % випадків слідчі констатують відсутність помітних змін в обстановці місця події.

Це свідчить про погану підготовку до огляду, необхідність запрошення для його проведення експерта-криміналіста та використання техніки тощо.

Вивчення судово-слідчої практики дозволяє встановити таку локалізацію та носії слідів, утворених неповнолітніми:

- 1) місце стоянки транспортного засобу;
- 2) місце його залишення підлітками;
- 3) транспортний засіб, що став предметом посягання;

4) випадкові очевидці;

5) потерпілий.

При цьому зазначене в пунктах 1–3 є обов'язковим для кожного незаконного заволодіння. Пункти 4 і 5 відсутні при таємному посяганні на транспортні засоби і в різних комбінаціях можуть бути присутніми при всіх інших формах його вчинення – відкритому, не поєднаному з насильством та погрозами; відкритому, поєднаному з насильством або погрозами його застосування; шляхом обману або зловживання довірою.

Аналіз протоколів огляду місця події у справах зазначеної категорії, дозволив нам виявити зумовленість типових слідів перебування підлітків залежно від способу незаконного заволодіння.

Розглянемо характеристику слідів для кожного із визначених нами способів вчинення злочину, передбаченого ст. 289 КК України.

Таємне заволодіння транспортним засобом, що вчиняється неповнолітніми, залишає по собі велику кількість матеріальних слідів, котрі, як показує практика, виявляються у місцях стоянки та залишення транспортного засобу, в тому числі й у самому предметі посягання.

Беручи до уваги те, що підлітки часто нехтують підготовкою до злочинів вказаної категорії, велика кількість слідів залишається у місці стоянки. Це може бути автостоянка, гараж, автотранспортний бокс, подвір'я будинку чи просто вулиця.

При цьому чим вищий рівень умов охорони (максимальний, підвищений, стандартний), тим більше слідів і, як наслідок, тим чіткіше уявлення отримує слідчий про способи вчинення злочину та особу підлітка, що сприяє його швидкому розшуку та ефективному розслідуванню протиправного діяння.

Так, за наявності максимальних умов охорони, тобто якщо мало місце проникнення у гараж або інше приміщення, слідами можуть бути:

- отвір у задній чи боковій стінці, утворений шляхом вибиття за допомогою слюсарних інструментів (26 %);
- сліди зриву всякого замка – у випадку використання лому (12 %);
- відбитки пальців і долоней рук підлітків на ручках дверей та засувах – при проникненні у ненадійно зачинене або відчинене приміщення (44 %);

- сліди взуття на підвіконнях – при проникненні через вікно (5 %);
- деформовані ворота – при відгинанні нижнього кута однієї із сторін воріт (13 %).

Сам факт використання даних способів, окрім зриву замка та проникнення у відкрите приміщення, свідчить про високу ймовірність участі неповнолітніх у незаконному заволодінні, зважаючи на їх розміри і здатність проникнення крізь невеликі отвори.

Про участь неповнолітніх у незаконному заволодінні автомобілем (мотоциклом), який перебував у місці з максимальними умовами охорони, також свідчать специфічні предмети, викрадені з приміщення, зокрема:

- 1) солодощі, диски, плакати, іграшки тощо, при цьому залишення більш цінних речей на своїх місцях;

- 2) викрадені предмети у малій кількості, мають невеликі габарити і вагу.

При таємному заволодінні транспортним засобом, який перебував на відкритій місцевості (за стандартних умов охорони), сліди найчастіше залишаються внаслідок проникнення у салон автомобіля.

О. Л. Мішуточкін вказує, що організовані злочинні групи з цією метою використовують різного роду інструменти, пристосовують знаряддя, автотранспорт та багато інших технічних засобів, у зв'язку з чим виникає велика ймовірність виявлення слідів їх застосування на місці вчинення злочину [175, с. 46].

На відміну від дорослих, для підлітків не характерне використання технічних засобів, навпаки, їм притаманні більш прості (некваліфіковані) способи проникнення у салон. При цьому сліди можуть бути такі:

- при розбитті вітрового скла – його осип навколо транспортного засобу (22 %);

- при відгинанні дверей – частинки лакофарбового покриття (13 %);

- при зламі замка дверей – частини внутрішнього оздоблення салону та обшивки дверей (7 %).

Також на місці стоянки можуть бути виявлені різноманітні предмети, загублені чи спеціально залишені неповнолітніми.

Запуск двигуна при таємному посяганні може відбуватися будь-яким способом, при кожному з яких неповнолітні залишають специфічні сліди:

– наявність висмикнутих дротів – при прямому з'єднанні дротів замка запалення (54 %);

– відбитки пальців рук дітей навколо замка запалення – при підборі ключів та при використанні ключів, залишених власником (45 %);

– відбитки пальців на капоті та ручках замка капоту – при встановленні деталей та частин замість знятих власником (1 %).

Головна відмінність таємного заволодіння транспортним засобом від усіх інших (відкритих) форм його вчинення полягає у відсутності ідеальних слідів про неповнолітнього у пам'яті очевидців та потерпілих.

При вчиненні *відкритого заволодіння транспортним засобом, поєданого з насильством або погрозами його застосування*, злочинці, як правило, потрапляють у салон автомобіля не завдаючи йому ушкоджень. Часто ці напади здійснюються стосовно водіїв таксі – під виглядом пасажирів, напад на водія, котрий знаходиться біля відчиненого транспортного засобу або у ньому. Таким чином, будь-яких специфічних слідів, окрім відбитків пальців і долоней рук на ручках дверей, а також відбитків взуття в салоні автомобіля, виявити неможливо.

Процес заподіяння насильства зумовлює багаторазові фізичні контакти одягу злочинця і потерпілого. У результаті такої взаємодії на одязі потерпілого часто залишаються мікрочастинки одягу злочинця, котрі повинні бути вилучені і досліджені.

У той же час, на відміну від інших форм вчинення незаконного заволодіння, посягання зазначеного виду часто залишають сліди не лише у пам'яті потерпілого, а і на його тілі.

Так, дуже часто насильство завдається потерпілому шляхом побиття, завдання колотих та різаних ран, удушення тощо, в результаті чого залишаються специфічні ушкодження:

– при накиданні мотузки на шию водію ззаду – странгуляційна борозна (у разі смерті), синці та садна зовні схожі на сліди пальців рук, мікровиділення рідини;

– при зв'язуванні – синці та садна на кінцівках (зап'ястя, гомілки, ліктьові суглоби тощо);

– при прив'язуванні – подряпини, сліди тертя, мікрочастинок фарби наручників чи троса, мікрОВОлокна мотузки, а на цих предметах (мотузці, наручниках, тросах) – частинки епітелію, крові;

– при нанесенні побоїв – переломи кісток, садна, ознаки струсу головного мозку, синці на повіках обох очей, припухлості, набряки тощо.

Проведене дослідження показало, що сліди, котрі залишаються на тілі жертви, у разі застосування неповнолітніми зброї (холодної чи вогнепальної), колючих, ріжучих та інших предметів, не мають ніяких специфічних особливостей. Інакше кажучи, ознак, наявність яких дала б змогу стверджувати, що вони нанесені саме підлітками, немає, а тому, враховуючи детальне висвітлення даних слідів у літературі, на їх розгляді зупинятися не будемо.

Незаконні заволодіння, поєднані з насильством, при вчиненні у громадських місцях здатні привернути до себе велику увагу. У таких випадках виявлення ідеальних слідів повинно бути спрямоване на визначення осіб, які бачили як підлітки спостерігали за потерпілим, знущалися з нього, переслідували транспортний засіб, вчиняли інші насильницькі дії.

Крім ідеальних слідів, криміналістично значиму інформацію можуть зберігати предмети злочину, знаряддя та засоби, що використовувалися для завдання насильства або демонструвалися з метою залякування потерпілої особи. До них можна віднести: палки, металеві дроти, каміння, кастети, кілки та інше.

Таким чином, характерними слідами у вказаній формі вчинення незаконного заволодіння є ідеальні сліди у пам'яті потерпілого та ушкодження на його тілі; ідеальні сліди у пам'яті свідків та випадкових очевидців події; предмети, котрі використовувались для завдання насильства чи залякування потерпілої особи.

При відкритому заволодінні транспортним засобом, не поєднаним з насильством та погрозами його застосування, головним носієм слідів про неповнолітнього також є потерпілий або випадкові очевидці події.

Даний вид вчинення злочину залишає набагато менше слідів, оскільки безпосередній контакт між жертвою і правопорушником відсутній, а тому сліди залишаються лише у пам'яті очевидців та на транспортному засобі.

Відкрите заволодіння, не поєднане з насильством та погрозами його застосування, вчиняється, коли автомобіль знаходиться на відкритій місцевості, дуже часто при цьому ключі знаходяться у замку запалення, а двері і вікна транспортного засобу відчинені.

У зв'язку з цим типовими матеріальними слідами досліджуваного злочину є сліди-відображення пальців і долоней рук, які виявляються на ручках дверей, панелі приладів, склі та інших місцях, котрі прямо залежать від способу проникнення та були описані вище.

Також на місці події можуть виявлятися різноманітні залишені об'єкти.

При вчиненні незаконного заволодіння *шляхом обману чи зловживання довірою* між учасниками злочинної події відбувається тривалий контакт, а тому при розгляді «слідової картини» цього діяння, на нашу думку, більш доцільно вести мову про значення ідеальних слідів. При цьому необхідно звертати увагу на наявність зв'язків між неповнолітнім правопорушником та потерпілим, оскільки, за даними вивчення кримінальних справ, жертви довіряють власний транспортний засіб знайомим підліткам.

Головною рисою злочинця, котрий заволодіває предметом посягання шляхом обману чи зловживання довірою, є вміння встановлювати психологічний контакт, використовувати слабкі сторони характеру жертви та маніпулювати її діями. Враховуючи це, типовими слідами вказаної форми злочину є ті, котрі залишилися у пам'яті потерпілого, його близького оточення та свідків. Залежно від здібностей та тривалості спілкування з неповнолітнім, потерпілий може до найменших подробиць описати зовнішність злочинця, його поведінку, особливі прикмети, одяг, манери тощо, в окремих випадках навіть повідомити місце його проживання.

Беручи до уваги те, що жертва у досліджуваній формі злочину зазвичай сама надає право керування підлітку, ні слідів проникнення у салон, ні слідів протиправного запуску двигуна транспортного засобу практично немає. На місці події можна зафіксувати лише факт перебування неповнолітнього, котрий буде підтверджений залишеними речами, недопалками цигарок, пляшками з напоями, слідами взуття тощо.

Таким чином, даний вид незаконного заволодіння транспортним засобом містить найбільшу кількість ідеальних слідів, оскільки потерпілий і підліток тривалий час спілкувалися, в той же час – найменшу кількість матеріальних слідів.

Окрім місця стоянки, огляд також проводиться у місці виявлення транспортного засобу, проте в цьому випадку локалізація і

розташування слідів від способу не залежать.

Так, під час огляду місця виявлення (залишення злочинцем) транспортного засобу відсутність помітних змін в обстановці констатується слідчими у 63 % випадків, сліди-відображення (відбитки пальців рук, ніг) – у 19 %, залишені об'єкти – у 16 %, сліди біологічного походження – у 2 %.

В. Г. Баяхчев також вказує на велику ефективність та цінність огляду виявленого транспортного засобу, оскільки на його деталях залишають сліди злочинця. Огляд, на його думку, необхідно проводити на місці залишення транспорту, тому що його перегін до РВ неминуче призводить до втрати наявних слідів. Окрім встановлення способу проникнення в автомашину, її огляд дозволяє виявити сліди пальців рук злочинців, залишені ними особисті речі, засоби вчинення злочину [69, с. 34].

При огляді транспортного засобу фіксуються:

- 1) сліди-відображення у 84 % випадків, серед них: сліди рук – 73 %, зламу чи інструментів – 9 %; ніг – 2 %;
- 2) сліди біологічного походження – у 3 % випадків;
- 3) залишені об'єкти – у 12 % випадків,
- 4) мікрооб'єкти – в 1 % випадків.

Вивчення кримінальних справ показало, що найбільш типовими місцями залишення неповнолітніми слідів у транспортному засобі є зовнішні ручки дверей (38 %), рульова колонка (26 %), зовнішні поверхні транспортного засобу (29 %), сидіння (2 %), біля педалей (1 %), рукоятка КПП (1 %), скло та внутрішні ручки дверей (3 %).

Визначення типових місць пошуку і виявлення слідів у транспортному засобі дозволяє дійти висновку, що слідчі шукають, як правило, сліди-відображення – відбитки пальців рук (97 % випадків). Роботі з іншими слідами приділяється недостатньо уваги, зокрема, недослідженими у більшості кримінальних справ залишаються мікрооб'єкти. На жаль, практично не приділяється увага їх пошуку на ручках КПП, біля педалей і перш за все на чохлах. Зазначені місця, на наш погляд, дуже інформативні в цьому плані.

В. І. Жулев, досліджуючи цю проблему, пропонує у кожному випадку вилучати чохли з сидінь транспортного засобу, що дозволить направити їх на дослідження в повному об'ємі, не втрачаючи мікросліди [68, с. 37].

Як відомо, неповнолітні переважну більшість незаконних заволодінь транспортними засобами вчиняють у співучасті. Комплексно досліджуючи сліди, вилучені з місця події, слідчий може виділити окремі характерні риси, що свідчать про вчинення злочину групою. За даними С. М. Скібіна, до таких властивостей можна віднести:

- різні сліди взуття (їх кількість, розмір, малюнок протектора на підшві тощо) – вказано 37,6 % слідчих;
- залишений, загублений злочинцями одяг (рукавички, носові хустинки, шапки, шарфи тощо) – 12,6 % слідчих;
- різноманіття недопалків цигарок (відмінність у марках, розмірах, формі тощо) – 17,3 % слідчих;
- різні сліди пальців рук (в першу чергу їх локалізація та місцезнаходження стосовно один одного) – 4,4 %;
- різні сліди використання автотранспорту (на якому прибули злочинці, або за допомогою якого вчинили незаконне заволодіння) – 14,5 % [227, с. 113].

Підсумовуючи усе викладене, можна зробити висновок, що знання особливостей механізму утворення слідів і ймовірних місць їх знаходження має істотне значення для розуміння процесів підготовки, вчинення і приховування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми. Виявлення слідів не лише сприяє накопиченню доказової бази, а і здатне зорієнтувати слідчого у виборі напрямку розслідування злочину, використання можливостей оперативних підрозділів, необхідність використання певних тактичних прийомів, визначення черговості проведення окремих слідчих дій.

1.3. Характеристика особи потерпілого та неповнолітнього злочинця

При визначенні напрямів боротьби з незаконними заволодіннями транспортними засобами, котрі вчиняються неповнолітніми, та профілактичного впливу на них, на одне з перших місць виходить проблема особистості злочинця. Підлітки є особливими суб'єктами незаконних заволодінь, що прослідковується у виборі ними специфічних: предмета посягання, обстановки та способу вчинення протиправного діяння, що визначаються їх розумовими та фізіологічними даними.

Ефективність розслідування вказаної категорії злочинів багато в чому залежить від того, наскільки всебічно та глибоко вивчена особа підлітка. Вказані знання дозволяють правильно обрати напрямок проведення розшукових заходів, висунути версії, визначитися з тактикою проведення окремих слідчих дій тощо.

Питання протиправної поведінки неповнолітніх, причин і умов, що її зумовлюють, а також особливості розкриття та розслідування цих злочинів були предметом дослідження представників не лише криміналістики, а й кримінального права та кримінології, а саме: Т. В. Авер'янової [1], О. О. Андреева [3; 5], В. С. Батиргареевої [47], Р. С. Белкіна [18], К. В. Драчової [60], В. В. Голіни [204], Б. М. Головкина [47], А. П. Закалюка [72], Ю. С. Завгородньої [70], В. П. Ємельянова [204], Л. Л. Каневського [86; 87], М. Г. Колодяжного [204], Т. В. Пирожкової [203], М. О. Подольного [206], О. С. Стеблинської [229; 230] та інших.

Характеристику особи потерпілого та злочинця у справах про незаконні заволодіння транспортним засобом надавали В. Г. Баяхчев [69], Л. А. Висоцька [210], В. І. Жулев [68], В. В. Ємельяненко [62; 64], В. С. Корнелюк [106], Ю. Ф. Іванов [78], Ф. Х. Кульмашев [142], Є. Р. Кім [90], О. Л. Мішутчкін [175], В. П. Пантелєєв [183], О. П. Резван [136], С. М. Скібін [227], С. М. Сухов [232], О. Л. Христов [249]. Праці названих вчених стали основою для нашого дослідження.

Незважаючи на певну розробленість даного питання, варто зазначити, що комплексному дослідженню цієї проблеми, у контексті вчинення злочину підлітками, приділено недостатньо уваги.

Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної

характеристики становлять всі ті дані, які можуть визначати ефективні шляхи розшуку та викриття злочинця, пов'язані із цим завданням розслідування [66, с. 194]. П. С. Дагель вказує, що для визначення особи злочинця суттєве значення мають відомості про соціально-політичні, психічні і фізичні ознаки особи [54, с. 15].

Беручи до уваги ці думки, до ознак особи неповнолітнього злочинця, які мають значення для формування криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, на нашу думку, слід віднести: стать, вік, освітній рівень, рід занять, територіальну належність, кількісний склад групи (при вчиненні злочину групою осіб), мотивацію до скоєння протиправного діяння, зв'язки з потерпілою особою.

Суб'єктом незаконних заволодінь транспортними засобами, на думку В. І. Жулева, Є. Р. Кіма, О. Л. Мішуточкина, О. П. Резвана, С. М. Скібіна, С. М. Сухова, О. Л. Христова, в переважній більшості є чоловіки – 99 %, на долю жінок припадає близько – 1 % [68, с. 12; 90, с. 12; 136, с. 165; 175, с. 60; 227, с. 41; 233, с. 46; 249, с. 107].

В. П. Пантелєєв у своїх дослідженнях відображав виключно осіб чоловічої статі, оскільки фактів вчинення цих злочинів жінками ним взагалі не виявлено [183, с. 23].

К. В. Драчова та О. С. Стеблинська, досліджуючи групову злочинність неповнолітніх, вказували на те, що у переважній більшості випадків до таких груп входять особи чоловічої статі [60, с. 61; 230, с. 160]. Л. Л. Каневський у своїх працях наводив конкретний показник – серед неповнолітніх, котрі вчинили злочини, дівчата складають 2–3 % [87, с. 25].

Результати нашого дослідження підтверджують дані, отримані вищеназваними вченими. Так, аналіз кримінальних справ, порушених стосовно неповнолітніх за ст. 289 КК України, показав, що у 98 % випадків злочин був вчинений особою чоловічої статі, і лише у 2 % – жіночої.

Дані нашого дослідження підтверджуються проведеним анкетуванням працівників слідчих підрозділів ОВС, які беруть участь у розслідуванні незаконних заволодінь транспортом, вчинених неповнолітніми. На їх думку, у 99,3 % випадків вказані злочини скоювались чоловіками, і лише 0,7 % опитаних вказали на можливість його вчинення дівчатами. На думку оперативників, ці показники складають 96 % і 4 % відповідно.

Висловлене вище дозволяє дійти висновку, що серед неповнолітніх незаконні заволодіння транспортними засобами вчиняють, як правило, особи чоловічої статі.

Проведене нами дослідження дозволило висунути версію про залежність вибору способу злочину від статі злочинця. Так, дівчата у переважній більшості випадків скоюють незаконні заволодіння шляхом обману або зловживання довірою у присутності власника транспортного засобу. Прикладом цьому є кримінальна справа, порушена проти неповнолітньої К., яка 07.08.2003 р. близько о 23.00 на вул. Цурюпи у м. Харкові, будучи у стані алкогольного сп'яніння, познайомила з Д., сіла в його автомобіль «Опель-Вектра», на якому вони поїхали кататись містом. Коли Д. зупинився біля магазину, щоб купити цигарок, К. у його відсутність пересіла за кермо автомобіля та зникла з місця події [121].

Важливою ознакою при встановленні можливого злочинця є його вік. З ним пов'язані виняткові біологічні, психологічні та психічні зміни в структурі особистості.

Відповідно до ст. 22 КК України відповідальності за злочин, передбачений ч. 1 ст. 289 КК України, підлягають осудні особи, які досягли 16-річного віку, а за злочини, передбачені частинами 2 та 3 цієї статті, – з 14 років [177, с. 74].

У спеціальній літературі можна зустріти позицію щодо необхідності розділення «вікових періодів» неповнолітніх на дві групи: 14–15 і 16–18 років та диференційовано аналізувати їх кримінальні характеристики [64, с. 70–72; 230, с. 159]. Підтримуючи вказані позиції та беручи до уваги різницю фізичних і розумових можливостей дітей, а також у зв'язку із законодавчим розмежуванням віку кримінальної відповідальності за вказаний злочин, пропонуємо умовно розділити злочинців на дві вікові групи: молодшу – від 14 до 16 років, та старшу – від 16 до 18 років.

Проведений аналіз кримінальних справ показав, що понад 77 % незаконних заволодінь транспортними засобами скоюється неповнолітніми віком від 16 до 18 років; у 23 % випадків обвинуваченими були особи від 14 до 16 років. Отримані дані дають підстави говорити про те, що злочинна активність підлітків старшої (16–18 років) вікової групи у розрізі вчинення ними незаконних заволодінь транспортними засобами у 3 рази вища, ніж молодшої (14–16 років).

Зазначені висновки повністю збігаються з результатами досліджень інших вчених та загальними тенденціями злочинності неповнолітніх в залежності від їх віку. Так, за даними Л.Л. Каневського, в загальній кількості неповнолітніх, котрі вчинили злочини, особи віком 14–15 років складають 15–20 %, 16 років – 35 %, 17 років – 40–45 % [87, с. 24].

На думку слідчих, незаконні заволодіння транспортними засобами вчиняються неповнолітніми у віці від 16 до 18 років – 61 % випадків, у віці 14–16 років – 39 % випадків. Оперативники підтримують отримані результати.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що найбільш «активними» угонщиками транспортних засобів серед підлітків виявляються особи віком від 16 до 18 років.

Інтерес становлять відомості про зайнятість осіб, що вчиняють злочини розглядуваної категорії. Результати вивчення кримінальних справ показали, що у 54 % випадків неповнолітні не зайняті суспільно корисною працею (не навчаються і не працюють), у 14 % випадків – працюють, у 32 % випадків – навчаються.

За даними О. О. Андреева, В. В. Ємельяненка, Ю. Ф. Іванова, Є. Р. Кіма, О. В. Комарова та С. М. Сухова, більшість злочинців на момент притягнення до кримінальної відповідальності не працювали і не навчалися [5, с. 56; 62, с. 14; 78, с. 12; 90, с. 11; 100, с. 23; 233, с. 52]. Наведені дані підтверджують результати нашого дослідження.

В. І. Жулев дослідив вид зайнятості неповнолітніх та дорослих крадіїв та угонщиків транспортних засобів. За його даними, в школах та ПТУ навчається 17,2 % угонщиків та 7 % крадіїв автомобілів; працюють у державному секторі – 51,6 % угонщиків та 39,5 % крадіїв; для недержавного сектора ці показники складають – 3,1 % і 11,6 %; не працюють і не навчаються – 28,1 % та 41,9 % [68, с. 25].

С. М. Сухов визначив освітній рівень осіб, які вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами. 43 % з них мали загальну середню освіту, 32 % – неповну середню, 15 % – середню спеціальну, 8 % – вищу, 2 % – початкову [233, с. 52].

Як бачимо, переважна кількість неповнолітніх, на противагу дорослим злочинцям, не навчалися і не працювали.

Проведений нами аналіз місць навчання вказаних осіб дозволив розподілити їх на окремі групи. Так, у школах та ліцеях навчається 62 % неповнолітніх злодіїв; у ПТУ – 4 % осіб; у технікумах

– 6 %; у вищих навчальних закладах (університети, інститути, академії) – 1 %. Навчаються, проте тривалий час пропускають заняття – 27 % підлітків.

Говорячи про морально-психологічні якості особи, яка вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом, слід особливу увагу приділяти мотиву посягання, оскільки він тісно пов'язаний в цілому з характеристикою злочинця.

На думку Ф. Х. Кульмашева, переважна частина цих злочинів вчиняється з хуліганських переконань, при цьому більшість осіб не вважають свої дії протиправними. Говорячи про неповнолітніх, він зазначає, що у якості початкового мотиву виступає бажання перевірити самостійні навички керування, а потім продемонструвати їх своїм товаришам [142, с. 13]. Практиці відомий приклад різних мотивів злочинців при однаковій меті. Так, К. і Ш. працювали охоронцями в охоронній фірмі, а у вільний від роботи час вони «займались» незаконними заволодіннями транспортними засобами. 20.04.1995 р. о 18.30 вони за попередньою домовленістю з неповнолітнім Д. вирішили вчинити незаконне заволодіння. Здійснюючи свій намір, К. і Ш. пояснили неповнолітньому Д., як проникнути в автомобіль. Після того як Д. відчинив дверця, злочинці потрапили до салону, причому неповнолітній Д. сів за кермо [128].

Організатори злочину мали на меті збагачення внаслідок реалізації транспортного засобу, а неповнолітній Д. – похизуватися перед друзями, що він також може вчинити злочин. Таким чином, мета і мотиви, якими керуються особи при незаконному заволодінні, можуть відрізнитися, що обов'язково треба враховувати при кваліфікації злочину і призначенні покарання [79].

В. І. Жулев серед мотивів виокремлював корисливі, хуліганські та інші (для вчинення іншого злочину, благовидної поїздки тощо) [68, с. 9].

В. П. Пантелєєв вказував, що цілі поїздки можуть бути різноманітні, але в більшості випадків винні задовольняють свою потребу в керуванні машиною, роз'їзжаючи по населеному пункту і за його межами. Так, у 59,9 % випадків угони вчиняються з метою покататися, у 19 % – щоб дістатися в інший населений пункт, у 10 % – щоб скоріше дістатися додому, у 4 % – для вчинення іншого злочину, у 3 % – для поїздки за вином тощо [183, с. 31].

Грунтовне дослідження суб'єктивної сторони особи злочинця у справах про незаконні заволодіння було проведене В. В. Ємельяненком. Так, автор пропонує всі мотиви злочину розділити на дві групи: 1) ті, що задовольняються процесом поїздки на транспортному засобі; 2) ті, що задовольняються результатом незаконного заволодіння [62, с. 12].

Серед домінуючих мотивів протиправного діяння, вчиненого підлітками, за даними нашого дослідження, виявились ті, що задовольняються процесом поїздки на транспортному засобі. Так, аналіз кримінальних справ підтвердив точку зору, висловлену Ф. Х. Кульмашевим та В. П. Пантелєєвим, – близько 77 % неповнолітніх, засуджених за ст. 289 КК України, скоїли злочин з хуліганських (для задоволення потреби в керуванні автомобилою), а 23 % – з корисливих мотивів. При вивченні кримінальних справ не зустрічались випадки вчинення злочину для благовидної поїздки або вчинення іншого злочину.

Незаконні заволодіння транспортними засобами вчиняються неповнолітніми як одноособово, так і у співучасті з іншими неповнолітніми та дорослими злочинцями.

Абсолютна більшість крадіжок транспорту (близько 80 %), на думку Ю. Ф. Іванова, Є. Р. Кіма та О. П. Резвана, вчиняється злочинними групами [80, с. 96; 90, с. 11; 136, с. 166]. За даними С. М. Сухова, цей показник сягає 83 % усіх незаконних заволодінь транспортом [233, с. 52].

Ю. М. Антонян, В. М. Биков, Б. М. Головкін, В. С. Батиргарєєва, А. І. Долгова, К. С. Матевосян, Г. М. Попова, Л. А. Рябіс, Л. К. Шпак І. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкін, Є. П. Іщенко та багато інших характерною рисою корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх визначають її груповий характер [8, с. 59; 26, с. 42; 47, с. 114; 57, с. 19–20; 165, с. 47; 203, с. 152; 207, с. 35; 220, с. 12–13; 221, с. 56]. Як свідчить статистика, частка злочинів, вчинених у групі, серед загальної чисельності злочинів неповнолітніх становить близько 60–70 %.

За даними вивчення кримінальних справ, неповнолітні одноособово вчиняють близько 27 % незаконних заволодінь транспортними засобами, групою за їх участю – 73 % злочинів, що свідчить про їх підвищену суспільну небезпеку. Кількісний склад таких груп різниться, проте певне їх групування представляє таку картину:

1) групи, що складаються виключно з неповнолітніх: 2 особи – 67 % випадків, 3 – 28 % випадків, 4 і більше – 5 % випадків;

2) групи за участю дорослих: 2 особи – 67 % випадків, 3 особи – 24 % випадків, 4 і більше – 9 % випадків.

Як вказує В. І. Жулев, чисельний склад таких груп доволі значний, що зумовлено необхідністю розподілу ролей. Разом з тим кожен злочин, пов'язаний з незаконним заволодінням автомобілем, вчиняють у більшості випадків дві особи. Результати досліджень вказаного автора показують, що в групі з 2 осіб вчинено 47,8 % злочинів, з 3 осіб – 17,3 %, з 4 осіб – 2,2 % від загальної їх кількості [68, с. 24].

Формування антигромадських груп неповнолітніх зумовлене способом задоволення потреб, спільним дозвіллям, невмінням організувати власний вільний час тощо. За даними досліджень К. Є. Ігошева та В. С. Прохорова, неповнолітніх членів злочинних груп пов'язували сусідські взаємини – у 30,4 %, вулична компанія – у 24,8 %, спільне навчання – у 9,6 %, місце роботи – у 6,4 % випадків [83, с. 50; 216, с. 120].

Групи неповнолітніх, котрі вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами, можна віднести до типу випадкових. Спочатку підлітки об'єднуються у групи з метою спілкування, спільних прогулянок і лише згодом набувають антисуспільної спрямованості. У вчиненні першого злочину більшість співучасників бере участь із солідарності, випадково, оскільки опинилися разом у даному місці, в результаті збігу обставин. Часто таким приводом виявляється віктимна поведінка потерпілого – незачинений автомобіль, працюючий двигун і відсутність власника поблизу транспортного засобу; гараж без надійного замка тощо.

У групах неповнолітніх відсутні психологічні та функціональні структури, відсутній керівник, а рішення про незаконне заволодіння приймається колективно, в основному, під впливом емоцій, внаслідок вживання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів.

Вказане дозволяє зробити висновок про те, що неповнолітні, як і дорослі злочинці, віддають перевагу вчиненню незаконних заволодінь у групах. Проте, на відміну від дорослих, це зумовлено не необхідністю розподілу ролей, а страхом неповнолітніх перед викриттям.

Окрім чисельності злочинних груп, цікавим є питання про наявність у таких групах дорослих. За даними нашого дослідження,

до складу груп неповнолітніх у 28 % випадків входили дорослі особи, а у 72 % випадків – такі групи склалися виключно з неповнолітніх.

Отримані дані ілюструють висловлену Т. В. Авер'яноюю та Р. С. Белкіним ідею про те, що однією з основних причин зростання злочинності неповнолітніх є організаторська та підмовна діяльність дорослих. Так, кожен п'ятий злочин вчиняється підлітками разом із дорослими, а кожен десятий – за безпосередньої участі дорослих, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність [1, с. 876].

У літературі також висловлюється думка про те, що підлітковому віку притаманна неврівноваженість характеру, підвищена імпульсивність, невтриманість. Ці якості нерідко використовуються дорослими антигромадськими елементами, котрі, знаючи можливість необдуманих дій з боку неповнолітніх, обирають потрібний момент та втягують їх у злочинну діяльність [133, с. 643].

Процес формування злочинних груп неповнолітніх, у які входять дорослі раніше засуджені та рецидивісти, на думку В. В. Бабуріна та В. М. Бикова, відрізняється рядом особливостей [25, с. 90–91; 26, с. 44]. По-перше, вони спочатку формуються як злочинні, тобто на відміну від груп, які складаються виключно з неповнолітніх, зорієнтовані на вчинення злочинів. По-друге, можуть утворюватись як організовані, уникаючи нижчих типів, оскільки на початковому етапі створення в них вже існує лідер, котрий одночасно є і організатором групи. По-третє, особи, які входять у такі групи, мають злочинний досвід, знайомі з методами та прийомами слідства та оперативної діяльності, а тому можуть використовувати більш складні способи вчинення злочину, вживати заходів для маскуванню та конспірації злочинної діяльності. Неповнолітні досить часто при розслідуванні кримінальних справ та у суді намагаються приховати діяльність дорослих організаторів та підбурювачів та їх роль у групі.

Можна сказати, що мотивацією такої поведінки дорослих є переконання в уникненні підлітком покарання у зв'язку з недосягненням віку кримінальної відповідальності та неможливості доведення їх співучасті. Виходячи з цього, кожен факт підмовної діяльності дорослих повинен бути виявлений та досліджений з метою покарання за втягнення неповнолітнього у злочинну діяльність.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, можна віднести до групових злочинів. Переважна більшість таких діянь вчиняється у групах, що складаються з 2–3 підлітків, рідше – за участю дорослих.

Окремою ознакою, що характеризує особу неповнолітнього злочинця – є факт вчинення злочину у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного чи токсичного).

Зв'язок між такими станами та злочинністю давно встановлений. Пияцтво та алкоголізм, як зауважують В. Г. Бобров, Є. Р. Кім та О. Н. Мещеряков, провокують антигромадську поведінку, є каталізатором вчинення багатьох видів і груп злочинів загальнокримінальної спрямованості [24, с. 6; 90, с. 15], зокрема і незаконних заволодінь транспортними засобами.

Вітчизняні вчені констатують тенденцію до постійного збільшення питомої ваги протиправних дій підлітків, скоєних у стані сп'яніння [70, с. 184; 230, с. 157]. За даними О. Г. Кальмана, у такому стані дітьми скоюється до 70 % корисливих злочинів [72, с. 477].

О. С. Стеблинська у своєму дослідженні наводить структуру злочинів, що вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння, серед яких одне з чільних місць займають незаконні заволодіння транспортними засобами [230, с. 158]. Вказане підтверджено аналізом кримінальних справ даної категорії. Визначено, що підвищена суспільна небезпека стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння полягає в тому, що саме ці фактори спонукають неповнолітніх до скоєння злочинів, передбачених ст. 289 КК України.

Проведене дослідження дало змогу визначити, що в стані алкогольного сп'яніння вчинено близько 57 % незаконних заволодінь, у стані наркотичного – 2 % таких злочинів, 3 % неповнолітніх на момент скоєння протиправного діяння перебували на обліку у лікаря-нарколога, 2 % – у психіатра, проте неосудними або обмежено осудними вони не визнавалися.

При визначенні кола осіб, які підлягають притягненню до відповідальності за вказаний злочин, слід звернути особливу увагу на раніше засуджених осіб.

Повторне вчинення злочину, на думку В. П. Пантелєєва, завжди свідчить про підвищену суспільну небезпеку особи злочинця та стійкість антигромадської поведінки. За даними автора, серед

неповнолітніх осіб, які притягувалися до відповідальності за незаконне заволодіння автомобілем, раніше вчиняли злочини 17,6 %, в тому числі 11,6 % – аналогічні [183, с. 23].

Аналіз кримінальних справ майже повністю підтвердив результати, отримані В. П. Пантелєєвим. За нашими даними, 19 % засуджених неповнолітніх раніше притягалися до кримінальної відповідальності. Як правило, за корисливі злочини, в тому числі за ст. 289 КК України.

Проведене дослідження дозволило висунути тезу про залежність способу незаконного заволодіння транспортним засобом від психофізіологічних якостей підлітка. Розглянемо типові криміналістичні портрети неповнолітніх злочинців.

Так, *таємне заволодіння* частіше вчиняється особами чоловічої статі, проте інколи і дівчатами, котрі беруть у ньому участь спільно з хлопцями. За характером підлітка досліджуваного типу можна визначити як слабкодуху і невпевнену в собі особу, яка виховується у неповноцінній сім'ї, де часто батьки зловживають алкогольними напоями, проявляють насильство та жорстокість до дітей.

У таємних посяганнях беруть участь як підлітки молодшої (14–16 років), так і старшої (16–18 років) вікових груп. Зазначені особи здебільшого (76 %) – це учні загальноосвітніх шкіл, ПТУ та технікумів.

Таємним заволодінням, як правило, передують розпиття спиртних напоїв чи вживання наркотичних речовин групами підлітків. Після чого під час прогулянок і вчиняються незаконні заволодіння транспортними засобами, що знаходяться без догляду на вулиці чи у дворах будинків.

Таємне заволодіння, в ході якого свідки або потерпілі виявляють злочинні дії підлітків, вважається *відкритим, не поєднаним з насильством*. У такому випадку характеристика осіб, котрі вчиняють подібні дії, аналогічна попередній.

Якщо ж розглянути характеристику підлітків, котрі планували вчинення відкритого посягання з самого початку, то їм притаманні спритність та розкутість, а їх дії зухвалі, нахабні та цинічні.

Це зазвичай особи чоловічої статі віком від 16 до 18 років, котрі навчаються у ПТУ або технікумах і негативно характеризуються у колективі. Незаконному заволодінню передують розпиття алкогольних напоїв.

На відміну від попереднього способу вчинення злочину підлітки, котрі відкрито заволодівають транспортом, тяжіють до вчинення злочину одноосібно, що полегшує його реалізацію. Нерідко серед неповнолітніх трапляються раніше засуджені або такі, що перебували на обліку у підрозділах КМСД.

Відкрите заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, можна віднести до суто «чоловічих» злочинів, оскільки, за даними нашого дослідження, їх вчиняють виключно чоловіки, особи ж жіночої статі не вдавалися до подібних дій жодного разу.

Підлітки, що вчиняють зазначені напади, частіше за все (83 % випадків) представники, і лише інколи до використання даного способу вдаються неповнолітні до 16 років.

Проведений аналіз кримінальних справ показав, що особи, які вчиняють вказані дії, мають низький загальноосвітній і культурний рівень. Досить цікаво порівняти ці дані з висновками інших учених, які зазначають, що дані особи в «інтелектуальній ієрархії» знаходяться нижче грабіжників, вимагачів, не кажучи вже про шахраїв [29, с. 11–12].

Із загальної кількості досліджуваних осіб 72 % раніше не працювали і не навчаються, серед них 16 % працювали тимчасово. Дослідження матеріалів кримінальних справ показало, що за місцем роботи ці підлітки характеризувалися як несумлінні, безвідповідальні, більшість з них часто змінювали місце роботи.

Серед соціально зайнятих (28 %) більшість правопорушників навчаються у ПТУ та загальноосвітніх школах, проте виявляють схильність до безпідставних пропусків занять.

Посяганням зазначеного виду притаманний груповий характер, що робить його ще більш небезпечним і результативним. Аналіз кримінальних справ показав, що 98 % нападів учинювалися неповнолітніми у складі груп за попередньою змовою, і лише у 2 % – одноосібно.

При нападі підлітки разом із заходами фізичного впливу нерідко використовують спеціально пристосовані знаряддя у вигляді мотузок, ременів, дротів, палиць і навіть зброю. Вказані особи вирізняються жорстокістю, а близько третини з них перебувають на обліку у лікаря-психіатра.

Проаналізувавши напади, можна дійти висновку, що серед їх виконавців великий відсоток рецидивістів – понад третину.

Шляхом обману або зловживання довірою. За віком злочинців, котрі заволодівають транспортним засобом шляхом обману або зловживання довірою, можна віднести до старшої вікової групи, тобто 16–18 років, оскільки для вчинення таких дій необхідно мати вищий освітній рівень та сформовані ціннісні орієнтації.

Зазначені особи є непоганими «психологами», здатними досить швидко встановити психологічний контакт із потерпілим і пристосовуватись до різних життєвих ситуацій. Як правило, вони є соціально благополучними, позитивно характеризуються за місцем проживання, виховуються у повноцінних сім'ях.

Аналіз кримінальних справ зазначеної категорії, показав, що серед злочинців переважають особи жіночої статі. Так, близько 97 % дівчат, засуджених за вчинення діяння, передбаченого ст. 289 КК України, скоїли його шляхом обману або зловживання довірою. Неповнолітні чоловіки вдаються до цього способу не часто, приблизно у 3 % випадків.

Здебільшого незаконні заволодіння транспортними засобами, що скоюються шляхом обману та зловживання довірою, відбуваються у містах. Фактів використання такого способу жителями сіл і селищ не виявлено.

Більшість цих злочинів (94 %) вчиняються одноосібно, зрідка – групою, але не більше двох осіб (6 %).

На відміну від усіх попередніх форм вчинення злочину, досліджуваній категорії неповнолітніх не притаманне перебування під час його вчинення у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. На обліку у нарколога чи психіатра вони також не перебувають.

Наступним елементом криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, є особа потерпілого.

Дослідженню «особи потерпілого» приділили увагу не лише вчені-криміналісти, а і представники суміжних галузей права, зокрема: Ю. В. Баулін [208], В. С. Бурданова [27], Ю. О. Гурджі [52; 53], Л. І. Керик [208], Є. Р. Кім [89], В. О. Коновалова [103], В. М. Сави-цький, Є. Є. Центров [251], Л. В. Франк [246], В. Ю. Шепітько [257] та інші.

Виходячи з аналізу криміналістичної літератури [60, с. 61; 90, с. 19], зазначимо, що дослідження потерпілого у справах про злочини, передбачені ст. 289 КК України, вчинені неповнолітніми, по-

винні охоплювати такі дані: стать, вік, місце проживання, характеристика поведінки як власника транспортного засобу.

Потерпілим від незаконного заволодіння транспортним засобом є його власник – фізична або юридична особа. Результати вивчення кримінальних справ показали, що у 82 % випадків власником автомашини була фізична особа, у 18 % – юридична.

Окремі дослідники протиправної поведінки неповнолітніх вказують, що підлітки при обранні жертви нападу керуються перш за все тим, що особа не зможе чинити суттєвий опір [60, с. 61]. До них можна віднести людей похилого віку, жінок, інших підлітків тощо.

Результати проведеного дослідження не підтвердили зазначені позиції. Так, серед фізичних осіб-потерпілих від незаконних заволодінь у 92 % випадках були чоловіки, у 8 % – жінки.

Отримані дані підтверджуються результатами інших вчених. Так, Є. Р. Кім, досліджуючи жертв незаконних заволодінь, визначив, що потерпілими-заявниками найчастіше стають чоловіки (90 %), але в останні роки проявляється тенденція збільшення потерпілих жінок [90, с. 10].

Поясненням таких розбіжностей є той факт, що на сьогодні основна кількість транспортних засобів (особливо тих, котрі відповідають ознакам, що характеризують предмет посягання неповнолітніх) перебуває у власності осіб чоловічої статі.

Потерпілих можна розподілити на 4 вікові категорії:

1) від 16 до 20 років – 12 % випадків. Вказану категорію, як правило, становлять друзі чи знайомі неповнолітнього злочинця. Типовий спосіб заволодіння транспортом таких осіб є зловживання їх довірою;

2) від 20 до 35 років – 45 % випадків;

3) від 35 до 50 – 34 % випадків;

4) понад 50 років – 9 % випадків.

Представники категорій 2–4, як правило, не знайомі з підлітком. Типовим способом є таємне заволодіння транспортним засобом.

Як вказує Є. Р. Кім, з віком показники віктимізації більш-менш стабілізуються, і надалі знижуються. Так, за даними автора, особи віком понад 50 років найрідше стають потерпілими від незаконних заволодінь транспортними засобами [89, с. 100], що підтверджується результатами нашого дослідження.

У рамках характеристики потерпілого при незаконному заволодінні необхідно розглядати його взаємозв'язки зі злочинцем.

У криміналістичній літературі зверталась увага на сутність і характер соціальних контактів, які існували до вчинення злочину між правопорушником і жертвою. Так, Є. Є. Центров, Л. В. Франк, В. С. Бурданова, залежно від ступеня близькості, інтенсивності і тривалості стосунків із злочинцем, потерпілих поділяють на три групи: 1) особи, які знаходяться зі злочинцем у різних родинних стосунках; 2) знайомі; 3) не знайомі з винним [27, с. 11–15; 246, с. 44–45; 251, с. 59–60].

Беручи за основу позицію, запропоновану Є. Є. Центровим, було проведене дослідження взаємовідносин неповнолітнього злочинця з власником транспортного засобу. Аналіз кримінальних справ показав, що у 73 % посягань підлітки не були знайомі з власником автомобіля (мотоцикла), у 26 % випадків – потерпілий і неповнолітній були друзями або товаришами; в 1 % випадків – були родичами.

У криміналістиці приділяється увага віктимологічним даним потерпілого. В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та Л. І. Керик визначають віктимність як підвищену здатність людини через деякі духовні і фізичні властивості, а також спеціальну роль чи статус, ставати за певних обставин жертвою злочину, та відносять її до характеристики особи потерпілого. Поведінку жертви, на думку зазначених авторів, можна розподілити на три типи: позитивну, нейтральну і провокуючу [103, с. 155; 208, с. 313–314].

Сумнівним здається твердження В. І. Жулева, що у потерпілих від незаконних заволодінь транспортними засобами не можна виділити яких-небудь особистісних характеристик, які б мали віктимологічне значення [68, с. 26].

Аналіз кримінальних справ про незаконні заволодіння транспортом, вчинені неповнолітніми, здійснений з урахуванням позицій В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітька, показав, що поведінка автовласників може бути:

1) позитивною, тобто спрямованою на запобігання злочину, його припинення і затримання неповнолітнього. Має місце у 9 % випадків і полягає у встановленні на транспортний засіб звукової сигналізації та інших засобів охорони, зберігання предмета посягання у охоронюваному гаражному кооперативі чи на автостоянці;

2) нейтральною, тобто такою, що не сприяє скоєнню протиправного діяння і не перешкоджає йому. Зустрічається у 79 % випадків, характеризується відсутністю додаткових засобів захисту, залишенням транспортного засобу в темний період доби на вулиці без охорони;

3) провокуюча, тобто така, що створює реальну можливість, сприяє реалізації злочинного наміру. Зустрічається у 12 %, для такої поведінки характерне залишення транспортного засобу із запущеним двигуном, відчиненими дверями, опущеними вікнами та ключами у замку запалення, у багатолюдному місці.

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо, що при незаконних заволодіннях транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, поведінка більшості потерпілих має віктимний характер.

Цікаво, на наш погляд, розглянути залежність характеристики потерпілої особи при різних формах вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом.

Так, за даними нашого дослідження потерпілим від *таємного посягання* може бути фізична особа – власник транспортного засобу будь-якої вікової групи та статі. Пояснюється це тим, що неповнолітній злочинець не контактує з жертвою при посяганні, вчиненому у даній формі.

У переважній більшості випадків (87 %) неповнолітній попередньо не був знайомий з потерпілим, а випадково вчинив посягання на автомобіль, який йому належав.

Поведінка більшості потерпілих має провокуючий характер, але трапляються випадки незаконних заволодінь і транспортними засобами, котрі знаходяться у гаражах, мають сигналізацію тощо.

Відкрите заволодіння, не поєднане з насильством чи погрозами його застосування. Беручи до уваги той факт, що прямого контакту між підлітком і жертвою фактично не відбувається, неповнолітній, готуючись до нападу, оцінює ситуацію на можливість його затримання, а саме: зовнішній вигляд потерпілого, його фізичні дані, а також конкретну ситуацію незаконного заволодіння.

Переважно неповнолітні бажають вчинити даний злочин стосовно жінки або чоловіка похилого віку (понад 50 років), котрі не зможуть наздогнати їх та затримати.

Потерпілий і злочинець на момент вчинення злочину у більшості випадків не були знайомими. Але трапляються випадки, коли

підлітки незаконно заволодівали транспортними засобами своїх товаришів і навіть родичів.

Відкрите заволодіння, поєднане з насильством чи погрозами його застосування, вчиняється неповнолітніми щодо осіб віком від 18 до 50 років.

Проведене дослідження показало, що більшу частину потерпілих цього виду злочинів (98,2 %) становлять представники чоловічої статі. Це водії громадського транспорту або таксі – при нападі у салоні; власники або орендатори гаражів – при нападі у неохоронюваних гаражних кооперативах під час виїзду або залишення власником автомобіля, інші особи.

Як і в попередньому випадку, важливу роль відіграють відомості про потерпілу особу – її фізичну підготовку, котра оцінюється по зовнішньому вигляду.

При вчиненні злочину у вказаній формі потерпілий і злочинець до посягання не були знайомі.

Поведінка потерпілого у більшості випадків має нейтральний або провокуючий характер.

Для заволодіння транспортним засобом *шляхом обману чи зловживання довірою* неповнолітні у якості жертви, як правило, обирають особу чоловічої статі першої вікової групи, тобто від 16 до 20 років.

У переважній більшості випадків злочинець та потерпілий були знайомі, інколи злочину навіть передували дружні стосунки. Характеризуючи потерпілих від шахрайства, необхідно зазначити, що усі вони мали завищене почуття дружби, котре виявляється в обов'язку допомагати та довіряти товаришам. Зазначена поведінка нерідко використовувалася підлітками для отримання доступу до транспортного засобу.

Проведене дослідження показало, що жертв шахрайства можна розділити на окремі групи залежно від тривалості знайомства.

Так, до першої групи належать особи, котрі були ошукані близько знайомим підлітком, з яким тривалий час спілкувалися. Одразу після вчинення незаконного заволодіння такі особи власними силами намагаються повернути собі автомобіль (мотоцикл). З цією метою вони телефонують неповнолітньому злочинцю, намагаються розшукати його, звертаються до його знайомих та родичів. У випадку, коли вказані дії не дають позитивного результату або у

випадку вчинення підлітком ДТП на викраденому транспортному засобі, потерпілі звертаються із заявою до ОВС.

Навіть при зверненні до правоохоронних органів такі потерпілі не вимагають жорсткого покарання для злочинця, головна їх мета – повернути автомобіль та відшкодувати завдані збитки.

До другої групи потерпілих можна віднести осіб, котрі познайомилися з неповнолітнім безпосередньо перед вчиненням незаконного заволодіння. Такі злочини, як правило, вчиняють дівчата, а тому потерпілими виявляються особи чоловічої статі у віці від 16 до 25 років. Для таких потерпілих характерним є перебування на момент вчинення посягання у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Із заявою до ОВС такі потерпілі звертаються одразу після усвідомлювання факту незаконного заволодіння транспортом. Впродовж всього досудового слідства вони займають обвинувальну позицію та намагаються всіляко сприяти слідству.

Поведінку таких потерпілих можна визначити як провокуючу, оскільки вони самі давали ключі від транспортного засобу і передавали право керування підлітку.

Висновки до розділу

Розгляд окремих елементів криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, та їх взаємозв'язків дозволяє дійти таких висновків:

1. Типовим предметом посягання при незаконному заволодінні транспортним засобом, вчиненому неповнолітніми, можна вважати виготовлений в Україні чи країнах соцтабору легковий автомобіль (марки ВАЗ-2101, -02, -03, -06; ЗАЗ-965, -968, -1102, -1103) або дорожній мотоцикл (марки ІЖ «Планета-5», МТ-10, 11, 16; «Ява-350») зі строком експлуатації понад 20 років, який на момент вчинення злочину знаходився в робочому стані, не був обладнаний протиугінними засобами та належав фізичній особі, не знайомій підлітку.

2. Обстановка, як елемент криміналістичної характеристики даного злочину, може бути визначена у якості збірного поняття, котре включає: час вчинення протиправного діяння (в його широкому розумінні); місце стоянки транспортного засобу; місце його залишення; погодні умови при посяганні.

3. Розглядаючи структуру способу незаконного заволодіння, скоєного підлітками, можна сказати, що вона у більшості випадків (95 %) неповна. Причиною цього факту є те, що неповнолітні, на відміну від дорослих правопорушників, по-іншому оцінюють значення власних дій, зокрема не готуються до посягання, ігнорують окремі фактори, не вживають заходів щодо знищення слідів, що нерідко призводить до їх викриття та затримання на місці стоянки транспорту або одразу після незаконного заволодіння ним.

4. Для підвищення ефективності практичного застосування відомостей про елементи криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, вони повинні розглядатися з урахуванням можливості його скоєння шляхом:

- таємного заволодіння;
- відкритого заволодіння, не поєднаного з насильством або погрозами його застосування;
- відкритого заволодіння, поєднаного з насильством або погрозами його застосування (ч. 2 ст. 289 КК України);
- обману або зловживання довірою потерпілої особи.

5. Способи проникнення до транспортного засобу, доступу у його салон і запуску двигуна зумовлені формою вчинення незаконного заволодіння, проте у кожному випадку їх можна схарактеризувати як примітивні з технологічної точки зору. Найчастіше вказані дії мають таємний характер, що зумовлено страхом підлітків перед викриттям їх злочинної діяльності власником транспорту чи випадковими очевидцями, з подальшим притягненням до відповідальності.

6. Неповнолітні злочинці, незалежно від форми вчинення злочину, проживають у межах населеного пункту (району), де зберігається предмет посягання.

Таємне заволодіння частіше вчиняється групами з 2–3 осіб чоловічої статі, проте інколи і дівчатами, віком від 14 до 18 років. У переважній більшості (76 %) це учні загальноосвітніх шкіл, ПТУ та технікумів, котрі виховуються у неповноцінних сім'ях та мають схильність до зловживань алкогольними напоями чи наркотичними речовинами.

Відкрите заволодіння, не поєднане з насильством, найчастіше вчиняється одноособово хлопцями віком від 16 до 18 років, що навчаються у ПТУ або технікумах і негативно характеризуються у колективі. Вказані особи спритні і розкуті, схильні до алкоголізму, нерідко це раніше засуджені або такі, що перебували на обліку в підрозділах КМСД.

Відкрите заволодіння, поєднане з насильством, вчиняють виключно чоловіки, об'єднуючись по 2–3 особи як старшої (16–18), так і молодшої (14–16) вікових груп. Більшість (72 %) з них раніше не працювали і не навчаються, характеризуються як несумлінні і безвідповідальні, вирізняються жорстокістю. Близько третини з них або перебувають на обліку у лікаря-психіатра або раніше засуджені.

Використання обману або зловживання довірою більш притаманне для осіб жіночої статі (незалежно від віку) та хлопців виключно старшої вікової групи (16–18 років), котрі вчиняють протиправне діяння одноособово, не перебуваючи при цьому у стані сп'яніння. Вказані підлітки позитивно характеризуються за місцем проживання та навчання (інститути, технікуми, школи), мають вищий освітній рівень та психологічні здібності.

7. Потерпілим від злочину у більшості (82 %) випадків, незалежно від форми його вчинення, є фізична особа чоловічої статі, не знайома підлітку.

Поведінка жертви характеризується як нейтральна або провокуюча і полягає у залишенні транспорту без охорони на вулиці, часто з відчиненими дверями, а іноді і вікнами.

Особистість жертви враховується підлітками лише при посяганнях, пов'язаних з безпосереднім контактом, а у випадку таємного заволодіння – нехтується. Так, при відкритих заволодіннях у якості потерпілого обираються особи похилого віку, що не зможуть чинити опір та наздогнати злочинців. При шахрайських діях – товариші, котрі не можуть відмовити підлітку у проханні покататися.

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

2.1. Особливості порушення кримінальної справи про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми

У сучасній криміналістичній літературі при розгляді окремих методик розслідування злочинів традиційним є висвітлення питань про особливості порушення кримінальних справ та розгляду матеріалів, які містять ознаки суспільно небезпечних діянь.

Загалом стадію порушення кримінальної справи та дії слідчого на цьому етапі досліджували вчені як кримінально-процесуального, так і криміналістичного напрямків, зокрема: В. І. Галаган [45], І. Ф. Герасимов [133], Я. Л. Драпкін [133], В. С. Зеленецький [74], І. О. Ієрусалімов [82], А. В. Іщенко [82], Є. П. Іщенко [85], Л. Л. Каневський [86], Л. М. Лобойко [146; 147], Є. Д. Лук'янчиков [151; 154], Г. М. Мінковський [168], О. Р. Михайленко [170], М. С. Строгович [231], М. В. Суботіна [136], В. С. Тадевосян [234], В. М. Тertiшник [236], Ж. В. Удовенко [82], В. М. Федченко [241; 242] та інші.

Однак порушення кримінальної справи про злочини, передбачені ст. 289 КК України, вчинені неповнолітніми, має певні особливості, які не знайшли належного відображення у криміналістичних дослідженнях.

Успішність розслідування злочинних посягань дітей прямо залежить від своєчасності порушення кримінальної справи. На думку Л. Л. Каневського, І. Ф. Герасимова, Я. Л. Драпкіна, Є. П. Іщенка, значення цього фактора зумовлене необхідністю: а) швидко припинити протиправну діяльність неповнолітніх, котрі за відсутності відповідальності нерідко вчиняють одне за одним протиправні діяння; б) попередити створення ілюзії щодо безкарності за вчинений злочин як у цих, так і в інших підлітків; в) не допустити впливу на підлітка зацікавленими особами з метою приховування злочину та осіб, що його вчинили; г) якомога раніше почати позитивний виховний вплив [133, с. 646].

З аналізу праць Л. М. Лобойка, В. М. Тертишника та Л. В. Удалової випливає, що порушення кримінальної справи – це початкова стадія кримінального процесу, зміст якої становить діяльність уповноважених органів з прийняття, реєстрації, перевірки та прийняття рішення за заявами, повідомленнями та іншою інформацією про злочини [146, с. 156; 148, с. 26; 236, с. 405; 240, с. 7].

Згідно з вимогами кримінально-процесуального законодавства (ст. 94 КПК України) необхідною умовою для порушення кримінальної справи виступає наявність відповідних приводів та підстав.

Приводи до порушення кримінальної справи, на думку М. С. Строговича, можна визначити як встановлені законом джерела, які дають слідчим, прокурорським і судовим органам свідчення про злочини і зобов'язують ці органи прийняти рішення про те, чи необхідно приступати до провадження по кримінальній справі [231, с. 13]. Вичерпний перелік таких приводів надається у ч. 1 ст. 94 КПК України. Зупинимось на характеристиці кожного з них як джерела інформації про незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене неповнолітніми.

Заява громадян – вид індивідуального або колективного звернення фізичної особи чи групи осіб в органи дізнання, слідства, прокуратури, суду з інформацією про відомий їм вчинений або підготовлюваний злочин [74, с. 53].

Вивчення матеріалів практики розслідування незаконних заволодінь, скоєних підлітками, свідчить про те, що у 46 % випадків приводом до порушення кримінальної справи даної категорії є заява або повідомлення громадян, представників підприємств (установ, організацій). Наші спостереження підтвердили опитані оперативні працівники, які брали участь у розкритті злочинів зазначеної категорії.

Другим за розповсюдженістю приводом до порушення кримінальної справи вказаної категорії виступає безпосереднє викриття органом дізнання або слідчим ознак незаконного заволодіння.

Сутність даного приводу, на думку В. С. Зеленецького, виражається в особистому сприйнятті посадовою особою вказаних органів події, факту чи явища, в якому вони вбачають ознаки конкретного злочину, що зумовлює прийняття рішення про порушення кримінальної справи [74, с. 66].

Це означає, що ці органи викривають злочинні дії на стадії підготовки до незаконного заволодіння; замаху на його вчинення або одразу після скоєння. Результати опитування оперативних працівників підтвердили вказану позицію. Так, лише під час підготовки та руху на викраденому автомобілі затримання неповнолітніх злочинців здійснюється у 20 % випадків (в тому числі 5 % працівниками ДПС ДАІ).

Основним питанням, що виникає при застосуванні вказаного приводу до порушення кримінальної справи є форма і зміст процесуального документа, в якому він повинен бути зафіксований. Так, на думку О. Р. Михайленка, при безпосередньому прямому виявленні ознак злочину, особа, що проводить дізнання, слідчий та прокурор зобов'язані скласти про це відповідний протокол, передбачений ст.ст. 84–85 КПК України [170, с. 54]. Погоджуючись з ним, В. С. Зеленецький вказує, що на практиці органи дізнання або слідчий констатують такий факт у своїх рапортах, що надаються на ім'я керівника, і саме цей документ є приводом до порушення кримінальної справи. Залежно від обставин справи може супроводжуватися попередньою перевіркою або ні [14, с. 100; 74, с. 68].

Результати нашого дослідження підтвердили висловлену В. С. Зеленецьким позицію. У проаналізованих кримінальних справах такі приводи завжди були оформлені рапортом відповідного працівника.

Повідомлення представників влади або окремих громадян, які затримали підозрювану особу на місці незаконного заволодіння, зустрічаються у 19 % випадків. За змістом зазначені повідомлення схожі на заяви окремих громадян, які були охарактеризовані на початку.

Явка з повинною у вказаних злочинах являє собою добровільно виражене в заяві неповнолітнього повідомлення про вчинене ним самостійно або у співучасті з іншими особами незаконне заволодіння транспортним засобом, адресоване органам дізнання, слідства, прокуратури чи суду для вирішення питання про його відповідальність. Зазначений привід до порушення кримінальної справи у практиці розслідування злочинів вказаної категорії має місце у 12 % випадків.

Наступним приводом до порушення кримінальної справи є повідомлення, опубліковане в пресі.

Відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» під друкованими засобами масової інформації (пресою) в Україні розуміються періодичні і такі, що продовжуються, видання, які виходять під постійною назвою, з періодичністю один і більше номерів (випусків) протягом року на підставі свідоцтва про державну реєстрацію [214, с. 1].

Заяви, статті, листи та інші звернення, опубліковані у друкованих засобах, котрі не відповідають визначеним критеріям, приводом до порушення кримінальної справи вважатися не можуть.

Повідомлення, опубліковане в пресі, у практиці боротьби із незаконними заволодіннями транспортними засобами, вчиненими неповнолітніми, зустрічаються рідко (3 %), однак їх виключати не можна.

Як видно, основною передумовою кримінально-процесуальної діяльності в аналізованій категорії кримінальних справ є заяви та повідомлення громадян, які надходять після виявлення факту зникнення транспортного засобу.

Відповідно до ст. 98 КПК України слідчий, орган дізнання при наявності приводу й підстав, зазначених у ст. 94 КПК України, зобов'язані винести постанову про порушення кримінальної справи. Крім того, особа, що приймає рішення про порушення кримінальної справи, повинна переконатися у відсутності обставин, що виключають провадження по справі (ст. 6 КПК України).

Таким чином, без достовірного встановлення трьох вищевказаних обставин прийняття законного й обґрунтованого рішення неможливе. Це стосується і розглядуваної категорії злочинів, а тому порушенню кримінальної справи повинна передувати перевірка заяви чи повідомлення про вчинений злочин.

Перевірочні дії, здійснювані на даному етапі, на думку В. І. Галагана, А. В. Іщенка, І. О. Ієрусалімова та Ж. В. Удовенко, полягають у з'ясуванні у встановленому законом порядку наявності чи відсутності певних обставин, необхідних для порушення справи, шляхом збирання, перевірки й оцінки відомостей про ці обставини [44, с. 15; 82, с. 32].

Необхідність її проведення викликана тим, що зміст заяви, по-перше, не завжди відповідає дійсності; по-друге, не містить достатньої інформації для ухвалення вказаного кримінально-процесуального рішення. Так, практиці відомі випадки надходження заяв

про злочин, передбачений ст. 289 КК України, внаслідок використання машини одним членом сім'ї без погодження з іншими; після вчинення дорожньо-транспортної події з метою уникнути відповідальності тощо.

Прикладом може слугувати кримінальна справа, порушена проти водія Л., який, перебуваючи в нетверезому стані, допустив зіткнення із зустрічним транспортним засобом. Скориставшись темнотою, він покинув автомобіль та зник з місця пригоди. Після цього, зателефонувавши у ДАІ, Л. повідомив, що, залишений ним біля їдальні автомобіль, викрадено [142, с. 17].

О. Л. Мішуточкін, досліджуючи попередню перевірку матеріалів у справах про незаконні заволодіння автотранспортними засобами, вказує, що вона виправдана лише у тих випадках, коли виникає реальна необхідність у її проведенні, наприклад при відсутності власника автомобіля (знаходиться у відпустці, відраджено), або якщо є підстави вважати, що вчинений інший злочин (інсценування), або існують об'єктивні дані, які можуть у майбутньому призвести до відмови у порушенні кримінальної справи, зупинення слідства у зв'язку з відсутністю складу (події) злочину (наприклад, син користується автомобілем батька, не повідомивши останнього, той звертається із заявою про злочин) [175, с. 64–65].

Позиція О. Л. Мішуточкіна в цілому правильна, проте, на нашу думку, потребує уточнення. Так, ми вважаємо, що відмовитись від проведення дослідчої перевірки можливо лише у випадках, коли злочин вчинено в умовах очевидності, за безпосереднього сприйняття особи, що проводить дізнання, слідчого чи іншого працівника. Наприклад, 09.05.2005 р. близько 22.00 години працівниками ДПС ДАІ було затримано неповнолітніх К. та О., які рухались біля будинку № 27 по бул. Центральний у м. Запоріжжі в автомобілі ВАЗ-21061, яким вони незаконно заволоділи у дворі будинку № 13 того ж бульвару. Зазначені особи були доставлені до районного відділу міліції, де одразу ж була порушена кримінальна справа [118].

В усіх інших випадках, на нашу думку, дослідча перевірка повинна проводитись, оскільки одного приводу недостатньо для прийняття рішення про порушення кримінальної справи. Для цього необхідна наявність підстав, тобто фактичних даних, які вказують на ознаки злочину, котрі повинні бути достовірними та не можуть ґрунтуватися на припущеннях.

Ознаки незаконного заволодіння транспортом, вчиненого неповнолітніми, у криміналістичному розумінні – це певні факти, які є результатами злочинних (самостійних чи у співучасті) дій підлітків з протиправного вилучення транспортного засобу із чужого володіння, і встановлення тим самим тимчасового чи постійного розпорядження вилученим предметом посягання з метою задоволення власних потреб.

Ми погоджуємось з думкою Є. Д. Лук'янчикова, з приводу того, що фактичні підстави для прийняття процесуальних рішень мають бути чітко викладені у законі і під ними слід розуміти, залежно від значущості, докази або встановлену законними шляхами орієнтовну інформацію. В конкретних нормах має чітко визначатись ступінь їх «достатності» (доказів, інформації) для прийняття процесуальних рішень. Такий підхід до побудови правових норм сприятиме правильному застосуванню їх на практиці та уникненню можливих порушень вимог закону через його нечіткість і багатозначність розмитих формулювань [151, с. 32].

Підстава до порушення кримінальної справи, на думку Л. М. Лобойка, складається із кримінально-процесуального та кримінального правових елементів. Кримінально-процесуальним елементом підстави є фактичні дані, достатність яких визначається в кожному окремому випадку. Кримінально-правовий елемент поєднує у собі ознаки злочину і ознаки складу злочину. До перших належать суспільна небезпечність, протиправність, винність та караність, а до других – об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона злочину. Необхідним мінімумом для позитивного вирішення питання про порушення кримінальної справи, на думку дослідника, є наявність суспільної небезпечності, протиправності, а також об'єкта й об'єктивної сторони злочину [147, с. 14–15].

Певним чином ці обставини розкриваються у заявах або повідомленнях власників викрадених автомобілів (мотоциклів), проте, як правило, не є достатніми для прийняття законного та обґрунтованого рішення, а тому і підлягають попередній перевірці.

Виходячи із завдань попередньої перевірки, передбачається необхідність використання засобів і прийомів криміналістики для виявлення та закріплення слідів злочину та іншої інформації стосовно обставин незаконного заволодіння, вчиненого неповнолітніми. З цією метою нам необхідно розробити методичні рекомен-

дації з організації дослідчої перевірки і найбільш оптимального та ефективного проведення можливих процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

Для характеристики особливостей порушення кримінальної справи про злочин, передбачений ст. 289 КК України, вчинений неповнолітніми, на наш погляд, необхідно виокремити такі елементи:

1) перелік обставин, які обов'язково повинні бути з'ясовані на момент прийняття рішень про порушення кримінальної справи;

2) джерела даних та перелік документів на підтвердження цих обставин.

До обставин, які повинні бути з'ясовані при порушенні кримінальної справи, можна віднести: факт незаконного заволодіння транспортним засобом (місце і час), індивідуальні особливості (марка, модель, колір, рік виготовлення), умови вчинення злочину, належність транспортного засобу. При можливості також повинно бути встановлено: кількість злочинців, наявність серед них неповнолітніх (їх вік), спосіб вчинення незаконного заволодіння, вартість предмета посягання.

Одним з перших документів у матеріалах попередньої перевірки є пояснення власника транспортного засобу. Аналіз кримінальних справ, порушених за ст. 289 КК України, показав, що у самій заяві або повідомленні міститься мінімум інформації, як правило, – марка, модель транспортного засобу; місце перебування предмета посягання; приблизний час вчинення злочину. Зрозуміло, що вказаної інформації замало для успішного розкриття незаконного заволодіння, а тому виникає необхідність в одержанні більш детальних даних.

В. Г. Баяхчев та В. І. Жулев вказує, що при відібранні пояснення від власника транспортного засобу необхідно з'ясувати, в який період часу відбулося викрадення і в якому конкретному місці машина була припаркована; вид, марка, рік випуску, колір транспортного засобу; чи мав він зовнішні дефекти; яке комплектування салону; скільки бензину залишалось в бензобаку; які показання спідометра; які предмети, документи знаходились у салоні й багажнику; чи був транспортний засіб обладнаний протиугінними засобами і якими саме, чи не знімав власник з автомашини деталі й вузли; чи був транспортний засіб застрахований і де; чи не проводився в недалекому минулому ремонт автомашини, якщо так, то де [69, с. 32].

Результати вивчення кримінальних справ показали, що цей перелік не є вичерпним. Так, доцільним, на нашу думку, є з'ясування оперативними працівниками й інших обставин справи, а саме: чиї автомобілі паркуються разом з предметом посягання; хто у вказаний період перебув на стоянці (хто був відсутній); хто користується транспортним засобом, окрім заявника; чи не помітив він що-небудь підозріле за кілька днів до вчинення злочину; які деталі обстановки змінено відносно початкових.

За такою ж схемою повинні бути опитані всі особи, котрі мають доступ до машини. При викраденні у фізичної особи – члени сім'ї, родичі, друзі; для юридичної особи – начальник транспортного відділу, у віданні якого знаходиться машина, усі водії та посадові особи, закріплені за викраденим автомобілем та ті, котрі мали право ним користуватись; сторож (при вчиненні злочину на території підприємства) тощо.

Додатково у власника транспортного засобу повинні бути витребувані документи, що підтверджують право власності чи користування на транспортний засіб:

а) для фізичної особи: свідоцтво про державну реєстрацію транспортного засобу, а за наявності – нотаріально посвідчена довіреність на керування, видана фізичній особі;

б) для юридичної особи: свідоцтво про державну реєстрацію транспортного засобу; а за наявності – оформлений договір оренди чи лізингу транспортного засобу; засвідчені копії наказів про закріплення водіїв за транспортними засобами та про відрядження у випадку вчинення злочину в іншому населеному пункті.

Копії зазначених документів повинні зберігатись у матеріалах дослідчої перевірки.

Опитування заявника допоможе з'ясувати особливості транспортного засобу, які вплинули на обрання неповнолітніми конкретного способу вчинення злочину, та інші обставини справи, а головне – визначити коло осіб, котрі можуть бути свідками або очевидцями незаконного заволодіння.

На думку О. В. Кузнецової, на стадії порушення кримінальної справи не тільки перевіряється отримана інформація стосовно наявності ознак злочину, але і починається дослідження обставин вчинення незаконних дій, збирання (формування) доказів [141, с. 303]. Мова йде перш за все про можливість проведення огляду

місця події, який являє собою єдину процесуальну дію, котру слідчому чинним КПК України дозволено проводити ще до порушення кримінальної справи.

Огляд місця події, як зазначають Н. І. Клименко та В. К. Лисиченко, – це слідча дія, яка має на меті дослідження матеріальної обстановки місця події шляхом безпосереднього особистого її сприйняття слідчим або іншими учасниками огляду для виявлення, фіксації і вилучення різних слідів злочину й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, які мають значення для розслідування справи [180, с. 3].

Успіх огляду місця події набагато в чому залежить від того, наскільки правильно організовані і проведені підготовчі дії. Велику роль у цьому відіграє черговий ОВС, який безпосередньо приймає заяву (повідомлення) про вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом. Його дії повинні охоплювати:

- з'ясування прізвища, ім'я, по батькові, домашньої адреси заявника і власника (у випадку, коли це різні особи), подію, місце і час її виявлення;

- вжиття заходів щодо охорони місця події – направлення на місце стоянки наряду міліції, у необхідних випадках, при наявності постраждалих, – виклик швидкої медичної допомоги;

- доповідь начальнику ОВС про подію злочину для введення в дію плану «Перехват»;

- визначення кола осіб, які будуть брати участь у складі СОГ при огляді місця події.

При огляді місця стоянки транспортного засобу у злочинах зазначеної категорії може бути виявлена велика кількість матеріальних слідів, які допоможуть слідчому у визначенні особи злочинця, їх кількості, приблизного віку та схильностей. Безпосереднє знаходження слідчого у місці події дозволить зрозуміти механізм протиправної поведінки, можливі підготовчі дії, способи проникнення у салон, запуску двигуна та напрямки зникнення на транспортному засобі.

Паралельно зі здійсненням слідчого огляду, з метою виявлення і закріплення ідеальних слідів, котрі залишились у пам'яті людей, інші члени СОГ здійснюють оперативно-тактичні заходи, спрямовані на пошук свідків чи можливих очевидців події.

Для цього у більшості випадків (59 %) здійснюються подворові та поквартирні обходи. Сутність вказаних дій полягає у вияв-

ленні випадкових очевидців вчиненого злочину серед жителів прилеглих будинків, а в окремих випадках – і знаходженні самого транспортного засобу, який може бути залишеним неповнолітніми внаслідок неможливості довести свій злочинний задум до кінця (поява сторонніх осіб, не змогли здійснити запуск двигуна тощо) або через вчинену дорожньо-транспортну подію.

При виявленні свідків або очевидців одержання фактичних даних відбувається шляхом їх опитування та відібрання пояснень, в ході чого повинні бути з'ясовані час, місце і обстановка вчинення протиправного діяння; марка, модель та колір викраденого транспорту; кількість підлітків, їх вік, прикмети; спосіб вчинення діяння; напрямок руху предмета посягання; імена та прізвиська, які використовувались злочинцями.

Свідків залишення транспортного засобу, як правило, опитують про: місце залишення предмета посягання та оточуючу обстановку; час приїзду неповнолітніх; причину залишення транспорту саме там (ДТП, закінчення пального, загрузання тощо); видимі ушкодження та дефекти транспортного засобу; кількість злочинців, їх приблизний вік та прикмети; шляхи відходу. Усі зазначені обставини повинні бути детально висвітлені у поясненнях.

Аналіз праць вчених [86; 168] та вивчення матеріалів кримінальних справ дозволило дійти висновку, що в первинних документах можуть міститися такі дані, які свідчать про скоєння незаконного заволодіння саме неповнолітніми:

- а) підліток затриманий на місці стоянки транспорту під час замаху на вчинення злочину або при русі на викраденому автомобілі;
- б) неповнолітній явився з повинною;
- в) потерпілі або свідки особисто знайомі з підлітком та вказують на нього;
- г) потерпілі або свідки, не знаючи особисто злочинця, вказують, що за зовнішнім виглядом та поведінкою його можна охарактеризувати як неповнолітнього.

Дослідження слідчої практики про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені дітьми, показало, що у 59,2 % випадків злочинця було встановлено та затримано до моменту порушення кримінальної справи. В такому випадку від запідозреної особи відбирається пояснення по суті справи, в якому повинні міститись дані про час, місце, обстановку незаконного заволодіння

транспортним засобом; його марку, модель та колір; співучасників та підготовчі дії; місце знаходження предмета посягання та викрадених з нього речей; спосіб проникнення до транспортного засобу, відкриття його салону та запуску двигуна.

У зв'язку з затриманням неповнолітньої особи виникає необхідність у зборі матеріалу, який її характеризує, – рід занять, місце проживання, оточуюче середовище, вік тощо.

Зазначені дані збираються шляхом витребування характеристик з місця навчання, проживання; опитування сусідів, близьких родичів, знайомих; перевірки по обліках МВС України.

Встановити особу неповнолітнього злочинця важче, ніж дорослого. Відсутність документів та погане знання своїх біографічних даних у деяких з них утруднює процес дослідчої перевірки та викликає протиріччя.

Так, практиці відомі випадки, коли неповнолітні, використовуючи відсутність у них документів при затриманні, називали прізвища та імена своїх товаришів [168, с. 46].

Особливої важливості набуває питання визначення віку підлітка. Труднощі зникають за умови наявності у неповнолітнього паспорта чи свідоцтва про народження. В іншому випадку – якщо точних даних про вік неповнолітнього немає, а для його встановлення потребується багато часу, вважається за необхідне розпочинати слідство, а вік встановлювати в процесі розслідування [86, с. 55–56].

Відповідно до ч. 2 ст. 98 КПК України, якщо на момент порушення кримінальної справи встановлено особу, яка вчинила злочин, кримінальну справу повинно бути порушено щодо цієї особи [236, с. 421].

У цьому ключі слушною є думка Г. М. Мінковського, який, досліджуючи особливості порушення кримінальної справи щодо неповнолітнього, вказував, що перш за все повинні бути з'ясовані такі питання:

1) чи може особа, про яку йде мова в матеріалах перевірки, бути притягнута до кримінальної відповідальності за своїм віком;

2) чи буде доцільним прийняття до даної особи заходів кримінального покарання;

3) чи відсутні інші обставини, що виключають з урахуванням вікових особливостей особи неповнолітнього караність вчиненого ним діяння [168, с. 49].

З точки зору можливості притягнення до кримінальної відповідальності за вчинені суспільно небезпечні діяння неповнолітніх, відповідно до КК України, можна розділити на 3 групи: до 14 років; від 14 до 16 років; від 16 до 18 років.

Підлітки, котрим на момент вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом не виповнилося 14 років, не можуть бути притягнені до кримінальної відповідальності. Факт встановлення зазначеного віку підозрюваного на практиці, як правило, тягне за собою прийняття рішення про відмову в порушенні кримінальної справи. Проте, як вказує В. С. Тадевосян, така відмова не повинна бути автоматичною тільки тому, що злочинець не підлягає притягненню до відповідальності [234, с. 29–33].

Ми підтримуємо думку зазначеного вченого, оскільки дані нашого дослідження вказують на велику кількість незаконних заволодінь, які вчиняються неповнолітніми у групі з дорослими підбурювачами. Повнолітні злочинці нерідко використовують підлітків, щоб уникнути кримінальної відповідальності. А тому, встановивши, що особа, про яку йде мова у матеріалах попередньої перевірки, не є суб'єктом вказаного злочину, слід опрацювати версію про співучасть дорослих осіб. Основою для висунення таких версій можуть бути: характер дій злочинців (кваліфіковані способи проникнення у салон автомобіля, про що свідчить відсутність пошкоджень; зникнення з транспортного засобу найцінніших речей; значна кількість викраденого при вчиненні незаконного заволодіння з гаража чи іншого приміщення тощо), виявлення на місці стоянки предметів і слідів, які належать дорослим особами та інше.

При вчиненні злочину підлітком віком від 14 до 16 років, він може бути притягнутий до відповідальності лише за ч. 2 та 3 ст. 289 КК України, кваліфікуючими ознаками посягання при цьому є: повторність, вчинення групою осіб; з проникненням у приміщення; поєднане з насильством або погрозами його застосування; таке, що завдало значної або великої матеріальної шкоди потерпілому.

Попередню перевірку заяв про незаконні заволодіння транспортними засобами, в тому числі вчинені неповнолітніми, необхідно проводити швидко, беручи до уваги специфіку вказаного діяння. Заволодівши автомашиною, злочинці мають можливість швидко зникнути з місця події та здолати за невеликий проміжок часу чималу відстань. Затягування призводить до ускладнень розшуку предмета

посягання, унеможливилює переслідування неповнолітнього «по гарячих слідах», а також, зважаючи на відсутність навичок керування у вказаній категорії злочинців, може призвести до ДТП.

Як вказувалося раніше, у 33 % випадків незаконне заволодіння закінчується ДТП за участю викраденого транспортного засобу. При цьому прибувши на місце події працівники ДПС ДАІ повинні, окрім затримання неповнолітнього правопорушника, доповісти черговому (командиру підрозділу) про обставини події (уточнити час, місце, кількість потерпілих, наявність на місці всіх учасників ДТП та їх транспортних засобів), вжити заходів з огороження місця пригоди та його охорони, надати першу медичну допомогу потерпілим та доставити їх до медичних закладів, встановити транспортні засоби, водіїв, пасажирів та інших осіб, причетних до ДТП, і забезпечити їх присутність до прибуття СОГ. У присутності двох свідків працівники ДПС ДАІ фіксують місце, час, вид, обставини та наслідки ДТП [211].

У випадку приховування злочину шляхом утоплення або спалення транспортного засобу, працівниками МНС України оформлюються про це відповідні акти.

Копії цих документів або відповідним чином оформлені довідки повинні міститися у матеріалах попередньої перевірки з метою врахування при кваліфікації дії винних осіб.

Розкриття злочину багато в чому залежить від якості проведення попередньої перевірки матеріалів, своєчасності й ефективності оперативно-розшукових заходів, невідкладних слідчих дій (огляд місця незаконного заволодіння, транспортного засобу, а також місця його виявлення).

У переважній більшості випадків, як справедливо вказує В. І. Жулев, працівникам органа дізнання не потрібно багато часу для встановлення ознак складу злочину по заявах і повідомленнях про незаконне заволодіння транспортними засобами [68, с. 42]. За даними нашого дослідження, час і обсяг проведення перевірки залежить від того, що слугувало приводом до порушення справи. Так, якщо по заявах і повідомленнях власників предмета посягання в переважній більшості (94 % випадків) перевірка проводиться у строк 4–10 діб, а в окремих (6 %) випадках і більше, то при затриманні неповнолітнього на викраденому транспорті кримінальна справа порушується негайно, у виняткових випадках – наступного дня.

При цьому вивчення справ даної категорії показало, що протягом строків, відпущених законодавцем для проведення перевірки в порядку ст. 97 КПК України, яких-небудь нових обставин, крім установлених у перший день, як правило, не виявляється. Такий стан справ призводить до того, що протягом відведеного законом строку активна робота з виявлення викраденої автомашини й встановлення підлітків практично не ведеться.

Підсумовуючи усе викладене, можна дійти висновку, що джерелом даних про подію незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, є:

- 1) показання потерпілої особи (фізичної особи чи представника юридичної особи);
- 2) ідеальні сліди у пам'яті свідків чи можливих очевидців події;
- 3) матеріальні сліди, залишені після вчинення розглядуваного злочину;
- 4) інформація, отримана від запідозрених осіб.

На момент порушення кримінальної справи у матеріалах дослідчої перевірки повинні міститися такі документи:

- 1) привід до порушення кримінальної справи:
 - а) заява (повідомлення) власника або уповноваженої особи;
 - б) рапорт працівника ДПС ДАІ, КР або ППСМ про затримання злочинця;
 - в) явка неповнолітнього з повинною;
 - г) повідомлення, опубліковане в пресі;
- 2) документи, що підтверджують право власності чи користування транспортним засобом:
 - а) для фізичної особи:
 - свідоцтво про державну реєстрацію транспортного засобу;
 - нотаріально посвідчена довіреність (у разі наявності);
 - б) для юридичної особи:
 - свідоцтво про державну реєстрацію транспортного засобу;
 - оформлений договір оренди (ст. 799 ЦК України), позики (ст. 827 ЦК України) або лізингу (ст. 806 ЦК України) транспортного засобу (у разі наявності);
 - засвідчені копії наказів про закріплення водіїв за транспортними засобами;

- засвідчені копії наказів про відрядження на службовому транспорті (у випадку вчинення злочину в іншому населеному пункті);
- 3) документи, які містять дані, що вказують на ознаки складу злочину:
 - а) для фізичної особи:
 - пояснення власника транспортного засобу;
 - пояснення від членів сім'ї власника та осіб, які мали доступ до керування автомобілем;
 - пояснення від сторожа та інших працівників (у випадку вчинення злочину на охоронюваній стоянці або СТО);
 - б) для юридичної особи:
 - пояснення директора юридичної особи;
 - пояснення начальника транспортного відділу;
 - пояснення водія, закріпленого за викраденим автомобілем, та інших осіб, які мали право користування транспортним засобом;
 - пояснення сторожа, якщо злочин був вчинений на території підприємства;
- 4) документи, що визначають результати проведення оперативно-розшукових заходів з пошуку можливих очевидців, свідків та підозрілих у вчиненні незаконного заволодіння осіб;
- 5) пояснення від очевидців, свідків та інших осіб, які свідчать про причетність неповнолітніх до злочину;
- 6) пояснення від запідозрених осіб;
- 7) матеріали, які характеризують неповнолітнього злочинця:
 - довідки з місць навчання, проживання, роботи;
 - пояснення, відібрані від батьків, сусідів, знайомих;
 - довідки з перевірок неповнолітнього по обліках МВС України;
- 8) протокол огляду місця події;
- 9) довідка, видана органами ДПС ДАІ, про факт ДТП за участю викраденого транспортного засобу (за необхідності);
- 10) довідка, видана органами МНС України, про спалення або утоплення транспортного засобу (за необхідності);
- 11) довідка про ушкодження, завдані предмету посягання (за необхідності).

2.2. Характеристика типових слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування, та програми їх вирішення

Практичній діяльності слідчого по виконанню процесуальних, організаційно-підготовчих, розшукових та інших дій, як правило, передують аналіз вихідних даних про подію незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, та оцінка конкретної ситуації, що склалася.

Ситуація, сформована на момент ухвалення рішення про порушення кримінальної справи, визначає характер і мету дій слідчого на початковому і подальшому етапах, напрями і форми його взаємодії з працівниками КР, КМСД, ДАІ та інших служб органів внутрішніх справ.

На сьогодні у криміналістиці вже склалася тенденція використання ситуаційного підходу для вирішення найрізноманітніших задач криміналістичної техніки, тактики та методики [130, с. 57]. В останній моделювання типових слідчих ситуацій необхідне для вироблення комплексу найбільш ефективних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на повне і швидке розкриття і розслідування злочину.

Не вдаючись до дискусії з приводу поняття слідчої ситуації, приймемо за основу позиції, визначені Р. С. Белкіним та М. П. Яблоковим [17, с. 231; 130, с. 57]. На думку зазначених вчених, під слідчою ситуацією розуміється сукупність умов, у яких в даний момент здійснюється розслідування злочину та характеризує його тактичну, стратегічну чи тактико-стратегічну інформаційну своєрідність.

Т. С. Волчецька, досліджуючи ситуаційний підхід у криміналістиці, вказувала, що його сутність полягає в тому, що подія, яка пізнається, повинна бути проаналізована з точки зору ситуацій, які її наповнюють. В отриманій моделі ситуації повинно бути відкинуто все несуттєве, таким чином, щоб будь-яка нова незнайома ситуація могла бути приведена до вже знайомого типу [42, с. 3].

Описане явище в науці отримало назву типізації. Аналізуючи праці Р. С. Белкіна [18, с. 77], І. О. Возгріна [41, с. 63], М. П. Яблокова [130, с. 75], С. В. Веліканова [33, с. 7] та Т. С. Волчецької [43, с. 184], можна визначити, що типізація слідчих ситуацій необхідна для побудови окремих криміналістичних методик. Виявлення

специфіки ситуації необхідне для правильного застосування цих методик та вирішення тактичних питань розслідування.

В. В. Агафонов, О. І. Бастрикін, Л. Я. Драпкін, І. Ф. Крилов, О. Г. Філіппов та багато інших вчених у своїх дослідженнях класифікували типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів проти власності (до яких можна віднести і незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми). Так, на думку дослідників, у загальному вигляді будь-якому злочину притаманні такі ситуації:

- злочинця затримано на місці злочину;
- злочинця не затримано, але про нього є певні відомості;
- злочинця не затримано і ніяких даних про нього немає [58, с. 25; 131, с. 681; 132, с. 160; 133, с. 520].

Підтримуючи позиції зазначених авторів, вважаємо, що наведені ситуації повинні бути уточнені з урахуванням специфіки незаконного заволодіння транспортним засобом та за умови його вчинення неповнолітніми.

О. Г. Філіпповим та А. Я. Целіщевим висловлена позиція, що слідча ситуація формується перш за все під впливом конкретних вихідних даних про вчинений злочин, які наявні в розпорядженні слідства [245, с. 74–75]. До таких даних у злочинах про незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене неповнолітніми, необхідно відносити: інформацію про предмет посягання (його належність та місцезнаходження); відомості про особу підлітка та його співучасників; способи, цілі та мотиви вчинення протиправного діяння; а також ставлення до події та бажання співпрацювати з ОВС власника транспортного засобу, свідків та випадкових очевидців; налагодженість взаємодії слідчого з підрозділами оперативних служб та ДПС ДАІ; ефективність та своєчасність проведення невідкладних оперативно-розшукових та слідчих дій тощо.

Наведені дані, на наш погляд, складають основу для побудови слідчої ситуації та віднесення конкретної ситуації, що склалася при розслідуванні, до певної групи типових. У той же час варто зауважити, що усі перелічені компоненти спрямовані на визначення обставин незаконного заволодіння, а саме – відомостей про:

- предмет посягання – його наявність (відсутність) та належність;
- особу злочинця – їх кількість, прикмети, прізвища, прізвиська, місце проживання тощо.

Виявлення транспортного засобу, який став предметом посягання неповнолітніх, дає змогу слідчому встановити окремі криміналістично значимі обставини незаконного заволодіння, спрямовані на встановлення особи підлітка. Так, на автомобілі (мотоциклі), як головному носії слідів даного злочину, можна знайти ознаки, котрі вкажуть на способи вчинення протиправного діяння, участь у ньому неповнолітніх злочинців, їх кількість і характеристики тощо.

З огляду на це вважаємо, що відомості про предмет посягання, а саме факт його виявлення, повинні бути відображені при визначенні слідчих ситуацій початкового етапу розслідування.

Таким чином, теоретично перелік типових ситуацій розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, може складатися з таких їх видів:

- 1) злочинця затримано; транспортний засіб виявлено;
- 2) злочинця затримано; транспортний засіб не виявлено;
- 3) злочинця не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено;
- 4) злочинця не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено;
- 5) злочинця не затримано і ніяких даних про нього немає; транспортний засіб виявлено;
- б) злочинця не затримано і ніяких даних про нього немає; транспортний засіб не виявлено.

Наведена теоретична модель, на нашу думку, описує практично усі можливі варіанти слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, передбачених ст. 289 КК України. Аналогічна позиція, проте з урахуванням специфічного суб'єкта – організованих злочинних груп, раніше висловлювалася О. Л. Мішуточкиним.

За даними автора, типові ситуації розслідування кримінального автобізнесу є такими:

- 1) осіб, що вчинили незаконне заволодіння, затримано; транспортний засіб виявлено (7,8 %);
- 2) групу, що вчинила незаконне заволодіння, затримано; транспортний засіб не виявлено (5,5 %);
- 3) є дані про осіб, що вчинили незаконне заволодіння, але невідоме їх місцезнаходження; транспортний засіб виявлено (12,3 %);
- 4) є дані про осіб, що вчинили незаконне заволодіння, але не виявлено транспортний засіб (19,6 %);

5) відсутні дані про осіб, що вчинили незаконне заволодіння, але виявлено транспортний засіб (14,2 %);

б) є дані, що вказують на вчинення незаконного заволодіння, однак немає інформації про осіб, що його скоїли, не виявлено транспортний засіб (38,4 %) [175, с. 72].

Як показав аналіз криміналістичної літератури, запропонований підхід не завжди збігається з позиціями інших вчених, котрі досліджували дану проблему.

Нами було досліджено ще декілька думок, визначених різними науковцями. Так, першою наведемо позицію Ф. Х. Кульмашева, який виділяє такі слідчі ситуації:

1) у початковій інформації містяться достовірні дані про незаконне заволодіння транспортним засобом, а дані про особу злочинця відсутні;

2) є дані про незаконне заволодіння транспортним засобом та його виявлення, а також вчинення крадіжки (чи розбійного нападу) з використанням викраденого автомобіля та прикмети злочинця, однак даних про зв'язок злочинів немає;

3) виявлено транспортний засіб, але відсутні дані про факт незаконного заволодіння та вчинення з його допомогою іншого злочину [142, с. 15–16].

Ситуація під номером 1 може складатись у злочинних посяганнях, вчинюваних неповнолітніми. Стосовно решти (номери 2 і 3) можна сказати, що вони більш притаманні для розслідування сукупності протиправних діянь, вчинених з використанням транспортного засобу, який став предметом незаконного заволодіння.

Недоліком зазначеного підходу, на нашу думку, є певне звуження ситуацій 2 і 3 за рахунок вказівки на скоєння іншого протиправного діяння після незаконного заволодіння. Зазначене, виходячи з аналізу кримінальних справ, є нетиповим для незаконних заволодінь, вчинюваних підлітками, а ситуації під номерами 2 і 3 – для початкового етапу розслідування цих злочинів. Користуючись термінологією Р. С. Белкіна [16, с. 94], зазначені ситуації (номери 2 і 3) можна віднести до розряду специфічних.

Автори іншої думки, В. І. Жулев та О. П. Резван, проводячи дослідження відокремлено один від одного, дійшли аналогічних результатів. Так, на їх думку, типовими слідчими ситуаціями незаконного заволодіння є:

1) особа, яка вчинила злочин, відома; транспортний засіб виявлено;

2) відомості про особу, яка вчинила злочин, відсутні; транспортний засіб виявлено;

3) відомості про особу, яка вчинила злочин, відсутні; транспортний засіб не виявлено [68, с. 45; 136, с. 179].

Співставимо викладені позиції із запропонованими О. Л. Мішуточкиним та визначимо переваги і недоліки кожного підходу з урахуванням вчинення злочину неповнолітніми.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати про повне співпадіння ситуації під номером 1, визначеної В. І. Жулевім та О. П. Резваном, із ситуацією під номером 1, визначеною О. Л. Мішуточкиним; так само ситуації під номером 2, визначеної В. І. Жулевім та О. П. Резваном, – ситуації 5; ситуації 3 – ситуації 6 відповідно.

Таким чином, позиції О. Л. Мішуточкина більш ширші, ніж В. І. Жулева та О. П. Резвана, і містять додатково три ситуації – номери 2, 3 і 4.

Беручи до уваги специфічність суб'єкта досліджуваної категорії злочинів (неповнолітні), усі перелічені ситуації були перевірені емпірично, шляхом вивчення кримінальних справ та опитування слідчих ОВС, які брали участь у розслідуванні незаконних заволодінь, вчинених підлітками. В результаті отримані такі результати.

По-перше, ситуація, визначена О. Л. Мішуточкиним під номером 2 та відсутня у В. І. Жулева та О. П. Резвана – «особу, яка вчинила злочин затримано; транспортний засіб не виявлено», виявилася нетиповою для злочинів неповнолітніх.

Так, проведене дослідження, показало, що наведена ситуація практично не зустрічається у практиці боротьби з посяганнями на транспортні засоби, вчинені дітьми. При затриманні неповнолітні, як правило, одразу повідомляють місцезнаходження предмета посягання та співучасників, оскільки, на відміну від дорослих, не мають заздалегідь підготовленої стратегії протидії органам дізнання і слідства.

По-друге, підлітки, через відсутність злочинного професіоналізму, на місці події поводять себе розкуто, часто (у 96 % випадків) залишають велику кількість слідів, не вдаються до заходів з приховування злочину.

Викладене, на нашу думку, дає підстави сказати, що у злочинах зазначеної категорії ситуації, за якої «особу не затримано і дані про неї відсутні», практично не може бути. Якщо необов'язково розуміти під даними прізвище підлітка, а будь-які дані про нього – як матеріальні, так і ідеальні, то вони обов'язково є в кожному випадку (наприклад, відбитки пальців рук та взуття, залишені об'єкти, мікроб'єкти, запахові сліди тощо).

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що ситуації, викладені В. І. Жульєвим та О. П. Резваном під номерами 2 і 3, а О. Л. Мішуточкіним – під номерами 5 і 6, для незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, є нетиповими, тобто специфічними.

Підсумовуючи викладене, типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування для посягань зазначеної категорії, з урахуванням їх вчинення неповнолітніми, на нашу думку, є:

- 1) неповнолітнього затримано; транспортний засіб виявлено;
- 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено;
- 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено.

Характер і зміст наявної інформації впливають на процеси планування розслідування, визначення напрямків роботи по справі, комплексу і послідовності проведення необхідних слідчих дій [7, с. 98]. Незважаючи на те, що названі типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування є різними, для кожної з них важливо вирішити два питання:

- по-перше, передбачити сукупність слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, які мають невідкладний характер;
- по-друге, визначити послідовність їх проведення.

Правильний вибір сукупності слідчих і оперативно-розшукових дій та алгоритму їх виконання – запорука швидкого розкриття та розслідування будь-якого злочину, в тому числі і незаконного заволодіння транспортним засобом.

Зупинимось на розгляді кожної наведеної слідчої ситуації окремо.

Перша ситуація – найпростіша з точки зору розслідування, оскільки **предмет посягання виявлено, а неповнолітнього злочинця затримано**. Аналіз кримінальних справ показав, що зазна-

чена ситуація зустрічалася у 59,2 % злочинів і може мати місце у таких випадках:

– затримання неповнолітніх на місці незаконного заволодіння транспортним засобом при його підготовці або на стадії замаху (8,7 % злочинів). Так, 16.02.2004 р. близько 16.30 неповнолітній Г., перебуваючи у стані сп'яніння, біля будинку № 45 по вул. Полтавський шлях у м. Харкові мав намір незаконно заволодіти транспортним засобом «Фіат-Крома», але був затриманий працівниками міліції [122];

– затримання підлітків, здійснюване працівниками ДПС ДАІ або очевидцями, після вчинення злочину, внаслідок ДТП або порушення правил дорожнього руху (35,9 % злочинів). Прикладом може слугувати кримінальна справа, порушена проти неповнолітнього М., котрий 27.10.2008 р. близько 23.00 години, біля будинку № 76 по вул. С. Ковалевської у м. Дніпропетровську, незаконно заволодів транспортним засобом ЗАЗ-1102 «Таврія» та відправився кататися містом. На одному з перехресть, неподалік від місця події, підліток не впорався з керуванням, внаслідок чого був травмований пішоход. Неповнолітній продовжив рух без зупинки, проте невдовзі був затриманий очевидцями події та доставлений в районний відділ міліції [115];

– особу неповнолітнього злочинця встановлено з показань потерпілого чи випадкових свідків події (8 % злочинів). Описана ситуація доволі часто має місце у злочинах дітей, наприклад, 17.02.2007 р. близько 21.30 неповнолітній Р. біля торговельного кіоску «Лакомка» по пр. Аношкіна у м. Дніпродзержинську зустрів свого знайомого на автомобілі «Опель-Кадет». Після нетривалої бесіди підліток отримав дозвіл проїхатись та зник з місця події [124].

– особу злочинця встановлено за допомогою оперативно-розшукових заходів (6,6 % випадків).

Початкова інформація в розглядуваних випадках не викликає сумнівів у наявності злочинної події, а сама ситуація найбільш сприятлива для досягнення кінцевих цілей розслідування, висунення та перевірки версій про: конкретні способи; мотиви і мету; місце знаходження знарядь і засобів суспільно небезпечного діяння та інше. Виходячи з викладеного, можна дійти висновку, що діяльність слідчого в зазначеній ситуації повинна бути спрямована на перевірку підозри щодо затриманого; збирання й процесуальне закріплення наявних доказів, їх оцінку та використання для правиль-

ної кваліфікації діяння та встановлення причетності неповнолітнього до вчинення подібних злочинів у минулому.

На перший погляд при затриманні неповнолітнього «на горячому» на місці стоянки транспортного засобу або під час руху у ньому, його викриття не викликає особливих труднощів і являє собою найбільш сприятливу ситуацію. Незважаючи на це, аналіз кримінальних справ зазначеної категорії показав, що практика не виробила конкретної послідовності дій слідчого, зокрема їх можна віднести до трьох різних алгоритмів. Так, в одних випадках одразу після затримання проводиться допит підозрюваного, допит потерпілого та свідків, огляд місця події; у другому – огляд, допит підозрюваного, потерпілого і свідків; у третьому – допит потерпілого, свідків, огляд місця стоянки, допит підозрюваного.

Кожен із запропонованих підходів має свої переваги та недоліки в тактичному плані, оскільки виробити універсальну модель поведінки слідчого в умовах будь-якої ситуації майже неможливо. Підтримуючи думки Є. І. Макаренка, вважаємо, що побудова алгоритму (програми) дій слідчого повинна відповідати головній ідеї ситуаційного підходу, котрий передбачає такий порядок заходів, при якому провадження кожної подальшої дії повинне ґрунтуватися на результатах попередньої [161, с. 45].

Виходячи з цього, вважаємо, що **система процесуальних та слідчих дій** у першій ситуації може мати такий вигляд:

- 1) *затримання підозрюваного у вчиненні злочину;*
- 2) *особистий обшук;*
- 3) *освідування;*
- 4) *огляд речей, вилучених у затриманого;*
- 5) *допит підозрюваного;*
- 6) *огляд місця події (стоянки транспортного засобу та його залишення злочинцем);*
- 7) *допит потерпілих та свідків.*

На думку В. В. Бірюкова, О. Б. Мельникової, Р. М. Шехавцова та І.В. Попова, при затриманні злочинця необхідно одразу здійснити його особистий обшук. Якщо ж затриманого не обшукувати, він може позбутися наявних у нього предметів-улік, знищити їх тощо [23, с. 46].

Аналіз кримінальних справ зазначеної категорії показав, що при затриманні неповнолітнього на місці події в 11 % випадків

проводиться його особистий обшук, що дає можливість виявити ключі від автотранспортного засобу, різноманітні відмички, знаряддя, пристосовані для цього, а інколи і особисті речі потерпілих. Усі вилучені речі повинні бути оглянуті і зафіксовані належним чином з метою подальшого використання.

При вивченні кримінальних справ ми практично не знайшли випадків проведення освідування неповнолітніх, хоча, на наш погляд, це обов'язковий захід початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами. Під час проведення зазначеної слідчої дії необхідно звернути увагу на ушкодження на тілі підлітка, пов'язані з можливим подоланням перешкод при вчиненні злочину. Такі ушкодження можуть бути отримані неповнолітнім внаслідок проникнення у гараж через вибитий отвір у стіні (подряпини та синці на тілі); розбиття вітрового скла автомобіля для проникнення в його салон (подряпини на руках); запуску двигуна шляхом прямого з'єднання дротів (опіки на пальцях) тощо. З метою пошуку характерних ушкоджень на одязі проводиться огляд речей підозрюваного.

Затримання підозрюваного на стадії замаху на незаконне заволодіння або одразу після вчинення злочину, особливо коли підліток знаходиться в салоні транспортного засобу або під час керування, позбавляє його можливості заперечувати свою вину у вчиненому (наполягати на непричетності або заявляти про алібі). [23, с. 46].

Цим і зумовлюється невідкладність проведення допиту підозрюваного, оскільки затриманий на місці стоянки чи у салоні автомобіля неповнолітній повинен якимось пояснити причину свого знаходження там, а не будучи психологічно підготовленим до такого перебігу подій, він вимушений зізнатися.

Вивчення кримінальних справ підтвердило зазначені позиції: при затриманні з поличним усі підозрювані зізнавалися у вчиненні злочину, передбаченого ст. 289 КК України, називали дійсні наміри і мотиви.

У процесі допиту підозрюваного з'ясовуються мета і мотиви незаконного заволодіння; підготовчі дії; способи проникнення у гараж та в салон автомобіля; знешкодження протиугінних пристроїв; запуску двигуна; маршрут руху тощо.

Невідкладність допиту у даній слідчій ситуації зумовлена не лише тактичними перевагами (неготовність неповнолітнього до до-

питу, специфічний психологічний стан внаслідок затримання), а і вимогами кримінально-процесуального законодавства (зокрема ч. 2 ст. 107 КПК України) [236, с. 459], оскільки правдиві показання підлітка, зафіксовані при затриманні, сприяють огляду місця стоянки і предмета посягання, а також утруднюють у подальшому відмову або зміну показань. Саме виходячи з цього, допит підозрюваного повинен бути однією з перших слідчих дій, а його відстрочення можливе лише у виняткових випадках (травмування при ДТП, перебування у стані сильного алкогольного чи наркотичного сп'яніння тощо), але не більше ніж на 24 години.

В окремих випадках затримання злочинця на стадії замаху може бути використане ним на свою користь, наприклад, він може вказувати, що проникнення відбулось винятково з метою викрадення речей власника з транспортного засобу, тобто фактично дії будуть кваліфікуватись як замах на крадіжку (ст.185 КК України).

У зв'язку з цим, як зауважують В. І. Жулев, Л. С. Пальчукова та В. С. Малишев, особливого значення набуває огляд транспортного засобу і процесуальне закріплення його результатів [68, с. 46; 181, с. 25]. Так, наявність висмикнутих дротів запалювання і пряме з'єднання свідчить про намір затриманого на незаконне заволодіння. У цьому випадку, як було вказано раніше, доцільно провести медичне освідування неповнолітнього для процесуального закріплення характерних слідів опіків на його пальцях, отриманих від запуску двигуна таким способом.

Як вказують Є. Д. Лук'янчиков та С. О. Сафронов, цю дію бажано проводити слідчому із залученням до її проведення судового медика або лікаря, що дозволяє поєднати юридичні та медичні знання [153, с. 3; 225, с. 13–14]. Зазначену дію слідчий оформлює актом судово-медичного освідування, а після порушення кримінальної справи необхідно призначити судово-медичну експертизу з цього приводу.

Також необхідно вжити заходів для виявлення слідів перебування неповнолітнього у транспортному засобі. Це можуть бути сліди пальців рук на рульовому колесі, ручках та склі, сліди взуття на килимках у салоні, мікрочастинки одягу тощо. В подальшому проведення експертних досліджень дасть змогу довести причетність затриманої особи до вчинення злочину.

В. І. Жулев рекомендує включити до переліку невідкладних дій обшук за місцем проживання підозрюваного, а після одержання відомостей про наявність гаража, машини, дачі – і в цих місцях. Крім того, якщо характер роботи злочинця дозволяє зберігати деталі автомашини і речі потерпілого за місцем роботи (наприклад, в авторемонтних майстернях), є сенс там також зробити обшук [68, с. 48].

Вважаємо, що дана рекомендація повною мірою може бути застосована до злочинів, які вчиняються повнолітніми особами, і малодоцільна при розслідуванні незаконних заволодінь, вчинених підлітками. Пояснення наших думок є:

– по-перше, відмінність у мотивах і меті вчинення діяння – неповнолітні не вчиняють посягання з корисливих спонукань та подальшим розукомплектуванням автомобіля. Дана теза підтверджується результатом вивчення кримінальних справ зазначеної категорії, розглянутих судом, – нами не виявлено жодного факту вчинення вказаних дій з метою наживи;

– по-друге, відсутність у власності неповнолітніх будинків, гаражів, дач та інших місць, у яких вони мали б можливість від'єднати окремі агрегати, вузли чи механізми від викраденого транспортного засобу, а також відсутність інструменту для цього;

– по-третє, більшість підлітків не володіють знаннями технічної будови транспортного засобу, необхідними для його розукомплектування.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що відстрочення описаних слідчих дій є недопустимим, оскільки це може призвести до втрати слідів на місці стоянки, у транспортному засобі, на тілі і одязі затриманого неповнолітнього, зумовлених способом вчинення злочину; забування потерпілим і свідками окремих фактів; зміни показань підозрюваним.

Перейдемо до розгляду другого типу слідчої ситуації: ***злочинця не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено***. Дана ситуація є більш складною у порівнянні з попередньою, але її також можна віднести до розряду сприятливих.

Перед органами розслідування постають задачі: встановлення неповнолітньої особи, котра вчинила незаконне заволодіння транспортним засобом; її затримання; збирання доказів, які можуть підтвердити причетність підлітка до вчиненого злочину.

Описана ситуація має місце у 22,5 % випадків. Проте, незважаючи на цей досить значний показник, якість її розслідування, як показало дослідження кримінальних справ, ще не відповідає задачам, визначеним у Концепції Державної програми профілактики правопорушень до 2015 року [104].

Відсутність науково обґрунтованої програми дій слідчого на початковому етапі розслідування незаконних заволодінь нерідко призводить до ускладнення даної ситуації, втраті важливих слідів, неможливості доведення вини підлітка і, як наслідок, порушення цілей усього кримінального процесу – невідворотності покарання за вчинений злочин.

Система слідчих дій, використовуваних у даній ситуації, може бути такою:

1) огляд місця події (стоянки), транспортного засобу та місця його виявлення (залишення підлітком);

2) допит свідків та очевидців, які виявили предмет посягання та сповістили про злочин;

3) допит потерпілого та інших обізнаних осіб (власники транспортних засобів, які паркуються поблизу; власники сусідніх гаражів; сторожі; особи, які є матеріально відповідальними за вкрадений транспортний засіб) про обставини незаконного заволодіння;

4) відібрання у власника (водія та інших осіб, котрі мають доступ до керування) зразків для порівняльних досліджень тощо.

Для вирішення завдань розслідування в даній ситуації визначну роль відіграє виявлений предмет посягання, який несе інформацію як про спосіб проникнення у салон і запуску двигуна, мету і мотив вчинення злочину, так і про особу неповнолітнього.

Виходячи з викладеного, закономірним є твердження про необхідність першочергового проведення огляду виявленого транспортного засобу, місць його стоянки і залишення злочинцем.

Під час проведення огляду необхідно звернути увагу на виявлення слідів пальців рук на важелях керування, дверцятах та предметах, які перебувають у салоні. Результати, отримані при цьому, повинні бути порівняні зі слідами, вилученими при інших аналогічних злочинах, та по обліках.

Як вказує А. В. Старушкевич, виявлені сліди рук та взуття можуть бути використані для визначення статі, зросту, а іноді і

приблизного віку особи, ушкоджень епідермісу, відсутності пальців чи інших анатомічних дефектів [180, с. 113].

Корисну інформацію також можна отримати від вилучення і дослідження мікрочастин різних речовин і об'єктів у салоні автомобіля, а саме: на сидіннях водія та пасажирів, рульовому колесі, педалях, ручці КПП та інших місцях, у яких можлива безпосередня взаємодія злочинців з предметами, які залишились в автомобілі. Проте на практиці, як показав аналіз кримінальних справ, вказані методи роботи не використовуються через нерозуміння їх переваг або через відсутність навичок у збиранні та дослідженні мікрослідів.

У другій ситуації при огляді місць стоянки та виявленні транспортного засобу бажана участь потерпілого, котрий може дати пояснення з приводу появи або зникнення окремих речей з салону та багажника. У випадку наявності недопалків цигарок, які не належать водію, їх необхідно вилучати для подальшого проведення біологічної експертизи.

Паралельно зі здійсненням слідчого огляду в даній ситуації оперативні працівники повинні здійснити збирання інформації щодо особи злочинця і забезпечити проведення тактичних операцій з його розшуку та затримання «по гарячих слідах»; виявлення викрадених з транспортного засобу речей; встановлення свідків. Виконання вказаних тактичних операцій передбачає здійснення цілої низки пошукових заходів.

З цього приводу О. П. Резван вказує, що у міру нагромадження фактичних даних висуваються окремі версії (як правило, пошукового характеру). Вони повинні бути спрямовані на встановлення ймовірного шляху проходження злочинців; адрес (місць), де вони перебувають або можуть перебувати; зв'язків розшукуваних; їхніх передбачуваних дій і планів, а також можливість продовження протиправної діяльності; спроб налагодити зв'язок з родичами, знайомими й іншими особами; вплинути на учасників процесу, перешкодити встановленню істини у справі й т.п. [136, с. 168].

При одержанні інформації про прикмети підозрюваних складають і активно використовують їхні суб'єктивні портрети (фотороботи); поширюють пошукові орієнтування; запитують додаткові відомості у криміналістичних та пошукових обліках; здійснюють відповідні загороджувальні заходи з метою перекриття ймовірних шляхів переміщення злочинців, що ховаються, і місць їх можливої появи [136, с. 169].

Внаслідок проведення вказаних операцій можуть мати місце два варіанти розвитку подій. Перший – затримання неповнолітнього, котрий підозрюється у вчиненні незаконного заволодіння. В такому випадку необхідно дотримуватись алгоритму дій слідчого, наведеного нами для попередньої слідчої ситуації.

Другий – виникає, якщо підозрювану особу не буде встановлено. При цьому проводиться допит потерпілого і свідків; виїмка документів на транспортний засіб; відібрання зразків для експертних досліджень тощо. Одержана при цьому доказова та орієнтуюча інформація всебічно оцінюється і використовується для коригування комплексу слідчих дій і оперативно-розшукових заходів на подальшому етапі розслідування (наприклад, виявлення і допит інших обізнаних осіб, призначення експертиз, перевірка за криміналістичними обліками, використання інших оперативних можливостей органів дізнання тощо).

Таким чином, сприятливий характер другої слідчої ситуації залежить від оперативності та професіоналізму проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розшук неповнолітнього злочинця. При затриманні підлітка «по гарячих слідах» програма дій слідчого аналогічна наведеній для першої ситуації.

Третя слідча ситуація представляє найбільшу складність, оскільки **неповнолітнього злочинця не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено**. Вихідних даних для визначення напрямку оперативно-розшукових та слідчих дій майже немає. Першочерговими завданнями в даному випадку є виявлення транспортного засобу та розшук і затримання неповнолітнього, котрий вчинив злочин. Дана ситуація має місце у 18,3 % випадків.

Проведене нами дослідження кримінальних справ зазначеної категорії показало, що на практиці не вироблено стійкого комплексу і порядку проведення початкових слідчих дій. Зрозуміло, що відсутність предмета посягання і відомостей про особу злочинця, особливо, якщо пройшов певний проміжок часу (декілька діб) між фактом вчинення незаконного заволодіння і заявою власника транспортного засобу, ускладнює процес встановлення і закріплення даних про досліджувану подію. Це зумовлюється втратою матеріальних слідів на місці стоянки (наприклад, щоденне прибирання

прибудинкових територій, наявність опадів та інше), труднощами встановлення очевидців злочину, забування ними і потерпілим окремих фактів протиправного діяння тощо.

У подібній слідчій ситуації – як справедливо вказує І.Х. Максутов, – грубої помилки припускаються слідчі, котрі нехтують виїздом на місце події для проведення огляду. Дійсно, адже саме місце події в даному випадку є основним джерелом одержання даних про подію злочину, спосіб його вчинення, професійність злочинця, предмет посягання тощо [164, с. 23].

Так, у ситуації, коли до ОВС надходить заява про вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом невстановленою особою, **система слідчих дій** може мати такий вигляд:

1) після попереднього короткого опитування потерпілого щодо змін, які могли бути внесені в обстановку як з боку злодія, так і самого потерпілого, необхідно провести огляд місця стоянки транспортного засобу;

2) допит потерпілого;

3) допит свідків (громадян, що працюють і проживають поблизу місця стоянки, родичів, знайомих потерпілого);

4) одержання зразків для порівняльного дослідження.

Проводячи огляд місця стоянки транспортного засобу, слідчий повинен визначити спосіб вчинення незаконного заволодіння (яким чином відбулось проникнення у гараж або інше сховище, у салон транспортного засобу, як був запущений двигун автомобіля). Найбільш інформативним у цьому плані є гараж, найгіршим з тактичного боку – двір багатоповехвого будинку. Так, наприклад, осип скла, що знаходиться навколо уявного місця стоянки автомобіля, може вказати на те, що для проникнення у салон неповнолітні розбили вітрове скло, а по розташуванню уламків можна визначити, яке саме. Окрім цього, на місці стоянки можуть бути залишені окремі знаряддя, пристосовані для вчинення злочину (лом, відмичка, ножиці тощо).

В окремих випадках після проведення огляду можна вказати приблизний вік та стать злочинця. Це можна зробити, проаналізувавши сліди взуття (за розміром і видами), відбитки пальців рук (за розмірами, взаємним розташуванням та папілярними візерунками), інші предмети (наявність недопалків цигарок різних марок або з наявністю губної помади).

Окрім слідчих дій, на місці події проводяться оперативно-розшукові і організаційні заходи, зокрема: переслідування злочинців по «гарячих» слідах; перекриття можливих шляхів їхнього відходу; здійснення загороджувальних заходів на дорогах, по яких можливе переміщення викраденого транспортного засобу; складання пошукових орієнтувань, фотороботів (суб'єктивних портретів) підозрюваних і активне їхнє використання; пред'явлення особам, що бачили злочинця, фотоальбомів із зображенням осіб, що перебувають на обліку в органах внутрішніх справ; складання композиційного портрета підозрюваного (якщо його хто-небудь бачив); перевірка підозрюваних осіб по оперативно-довідкових і пошукових обліках; перевірка знарядь і слідів злочину по криміналістичних обліках; постановка викраденого автотранспортного засобу на криміналістичний облік; запити в різні організації й установи [136, с. 168].

На місці події, окрім слідчого огляду і виявлення слідів на прилеглий території, здійснюються заходи щодо виявлення можливих очевидців злочину. З цією метою працівник КР повинен здійснити поквартирний обхід та опитати жителів тих будинків, чиї вікна виходять на місце стоянки викраденого транспорту, визначити власників автомобілів, які паркуються поряд з предметом посягання; осіб, які з будь-яких причин могли бачити злочин на власні очі (особи, котрі повертаються додому з роботи пізно ввечері; власники собак; двірники тощо).

Існує також рекомендація щодо здійснення подворових обходів. У процесі їх огляду може бути виявлений як сам транспортний засіб, так і сліди його викрадення, предмети потерпілого тощо.

Одночасно з цим повинні бути поінформовані співробітники ДПС ДАІ, які на маршрутах патрулювання здійснюють пошук викраденого транспортного засобу. При цьому не слід обмежуватись лише дорогами одного адміністративно-територіального району, відповідні заходи повинні бути здійснені у всьому населеному пункті.

Проте, на жаль, можливості ДПС ДАІ щодо розшуку викраденого транспорту на практиці використовуються недостатньо повно, у проаналізованих кримінальних справах ми не знайшли доручень, виданих слідчими, працівникам цих підрозділів. Однак це не означає, що під час первинного збору матеріалів та розслідування злочину працівники ДПС ДАІ не були орієнтовані, не вводився план

«Перехват», чого не можна визначити з матеріалів проаналізованих кримінальних справ.

До числа першочергових слідчих дій, безумовно, варто віднести допит потерпілого. Первісна інформація, що міститься в його заяві, як правило, не дозволяє робити які-небудь висновки про обставини вчиненого злочину. У процесі допиту потерпілого може бути уточнена й конкретизована первісна інформація про автомашину, її зовнішні особливості, устаткування салону, наявність у ній речей потерпілого. Особливо варто приділяти увагу більш повному описові предметів, що перебувають у машині, що дозволить надалі довести винність підозрюваного у незаконному заволодінні [68, с. 37].

Результати, отримані в процесі огляду місця події, допиту потерпілого й можливих очевидців злочину, дозволяють висунути версії про незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене неповнолітніми, які повинні бути внесені у спільний план слідчих і оперативно-розшукових заходів, складений за участі слідчого, працівників КР та ДПС ДАІ.

Паралельно проводиться робота з виявлення викраденого транспорту. При цьому слід пам'ятати, що неповнолітні, втамувавши свою жагу до керування, найчастіше залишають машину неподалік від місця свого проживання.

Як відомо, незаконне заволодіння транспортним засобом найчастіше вчиняється підлітками, котрі проживають неподалік від місця його стоянки, в нічний час та, як правило, під впливом алкогольних чи наркотичних речовин. Для перевірки висунутих версій щодо осіб, котрі можуть бути причетними до злочину, необхідно повніше використовувати знання ДІМ та співробітників КМСД, котрі у своєму розпорядженні мають великий масив інформації про дітей, які мають пристрасть до транспортних засобів та схильні до вчинення незаконних заволодінь.

Це дозволить значно збільшити обсяг орієнтуючої інформації, забезпечити максимальний пошуковий ефект, який сприятиме встановленню й затриманню підлітків, винних у злочині, та розшуку викраденого транспортного засобу.

Отже, третя слідча ситуація має несприятливий характер і є найбільш проблемною з точки зору провадження розслідування. Дії слідчого в ній повинні бути спрямовані на фіксацію вихідних даних, саме ж розкриття, як правило, відбувається оперативним шляхом.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що розглянуті нами слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, є найтипівішими для кримінальних справ даної категорії, хоча, беззаперечно, вони не є вичерпними і не описують усього різноманіття можливих специфічних видів слідчих ситуацій, які можуть мати місце на практиці. Наведені програми слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, розроблені для застосування у певних слідчих ситуаціях, являють собою, на наш погляд, основу подальшого процесу розслідування у злочинах, передбачених ст. 289 КК України, скоєних підлітками.

Висновки до розділу

Другий розділ присвячений особливостям порушення кримінальної справи та типовим слідчим ситуаціям, які виникають у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми. В результаті проведеного дослідження сформувані такі висновки:

1. Приводом до порушення кримінальної справи про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, найчастіше є заява або повідомлення громадян, представників підприємств (установ, організацій).

2. До порушення кримінальної справи про незаконне заволодіння доцільно проводити попередню перевірку, окрім випадків безпосереднього виявлення працівником міліції ознак вказаного злочину.

3. За результатами попередньої перевірки бажано сформувані певний набір документів, котрий буде містити: документи, що виступають приводами до порушення кримінальної справи; підтверджують право власності чи користування транспортним засобом; містять дані, що вказують на ознаки складу злочину; визначають результати проведення ОРЗ з пошуку можливих очевидців, свідків та підозрілих осіб; характеризують неповнолітнього злочинця; пояснення від власника, очевидців, свідків та підозрілих осіб; протокол огляду місця події; довідки, видані компетентними органами про ушкодження, завдані предмету посягання, факт його знищення або участі у ДТП.

4. На початковому етапі розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, можуть складатись типові слідчі ситуації:

- а) неповнолітнього затримано; транспортний засіб виявлено;
- б) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено;
- в) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено.

5. Система слідчих та процесуальних дій, а також послідовність їх проведення безпосередньо залежать від ситуації, що складається на початковому етапі розслідування. У першій ситуації вона найширша і включає: затримання підозрюваного у вчиненні

злочину; особистий обшук; освідування; огляд вилучених речей; допит підозрюваного; огляд місця події (стоянки і залишення транспортного засобу); допит потерпілих та свідків.

Найважча з точки зору розслідування третя ситуація, вона включає: огляд місця стоянки транспортного засобу; допит потерпілого і свідків; одержання зразків для порівняльного дослідження.

Алгоритм другої ситуації відрізняється лише оглядом місця виявлення транспортного засобу.

РОЗДІЛ 3

Особливості тактики проведення окремих слідчих дій у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми

3.1. Тактичні особливості слідчого огляду

Успішне та швидке розкриття незаконного заволодіння транспортним засобом значною мірою залежить від своєчасної та вмілої організації роботи з огляду місця події. Оскільки саме кваліфікований аналіз та синтез інформації про об'єкти, які були причетними до події злочину, отриманої з різноманітних джерел, її інтерпретація та вміле використання лежать в основі розкриття злочинів [22, с. 5].

Огляд місця події у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, дозволяє слідчому не лише уявити зміст і особливості злочину, а і виявити низку доказів, які вказують на подію протиправного діяння, причини та умови, які сприяли його вчиненню, характер дій підлітків та їх окремі ознаки.

Ефективність вирішення окреслених завдань залежить від використання загальних положень тактики огляду, яка досліджувалася такими вченими криміналістами як: В. П. Бахін [10], П. Д. Біленчук [20], О. І. Дворкін [182], Н. І. Клименко [180], В. К. Лисиченко [20], Є. І. Макаренко [162; 163], В. Ю. Шепітько [258], К. О. Чаплинський [253] та інші.

Особливості тактики проведення слідчого огляду у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами розглядалися у працях В. Г. Баяхчева [69], М. М. Біркіна [21], В. І. Жулева [68], Ф. Х. Кульмашева [143], О. Л. Мішуточкина [172; 173], В. В. Осіна [106], С. Є. Петрова [201; 203], О. П. Резвана [136], С. М. Садовенка [222], С. М. Скібіна [227], С. М. Сухова [233] та інших криміналістів.

Праці цих та інших вчених стали підґрунтям для нашого дослідження.

Поряд з певною розробленістю окресленого питання, специфіка огляду місця події у злочинах зазначеної категорії до теперішнього часу досліджена недостатньо та потребує подальшого вдосконалення і доопрацювання.

Огляд місця події, відповідно до ст. 190 КПК України, являє собою слідчу дію, яка проводиться з метою виявлення слідів злочи-

ну та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи [236, с. 638].

В аспекті досліджуваної проблеми вважається необхідним виділити напрямки роботи СОГ при огляді у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми.

С. М. Скібін до напрямків роботи СОГ на місці події відносить: огляд місця безпосереднього зберігання (стоянки, парковки транспортного засобу) та огляд виявленого транспортного засобу [227, с. 110].

Вважаємо, що автором не визначено такого важливого напрямку роботи, як огляд місця виявлення транспортного засобу. Проведена дія надасть змогу виявити напрямок прибуття транспорту, сліди неповнолітніх угонщиків, їх характерні ознаки, шляхи відходу злочинців та висунути версію про можливе місце їх переховування тощо. Дослідження предмета посягання ізольовано від місця його виявлення, на нашу думку, недопустиме.

Дещо інші думки висловлювалися О. Л. Мішуточкиним та С. М. Садовенком. Розглядаючи дане питання, дослідники виділяли серед них такі: огляд місця події, місця виявлення транспортного засобу та прилеглої території [173; 222, с. 176].

Недоліком зазначеної позиції, на нашу думку, є те, що автори значно перевищують важливість огляду прилеглої території, виділяючи цю дію в окремий напрямок роботи слідчого на місці події. Вважаємо, що навколишня місцевість підлягає обов'язковому дослідженню і у місці незаконного заволодіння, і у місці виявлення (залишення неповнолітнім) транспортного засобу, оскільки є частиною їх обстановки.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що основними напрямками роботи СОГ є огляд:

- місця стоянки (двору багатопверхового будинку, гаража, СТО, автостоянки, паркування);
- місця залишення предмета посягання неповнолітнім злочинцем, а також прилеглої території;
- виявленого транспортного засобу.

Визначені напрямки являють собою суто теоретичний поділ, зумовлений тактичними особливостями огляду даних місць і предметів. Процесуальне ж їх закріплення відбувається у двох протоколах огляду місця події. Так, у першому буде описане місце неза-

конного заволодіння (включає 1-й напрямок), а у другому – місце виявлення та сам предмет посягання (включає 2-й і 3-й напрямки).

Окремим загальним питанням, що потребує вирішення, є визначення меж ділянки місцевості, котра підлягає дослідженню. Окреслене питання неодноразово піднімалося в літературі, проте, як показує її аналіз, конкретного підходу до визначення меж території огляду у справах про злочини, передбачені ст. 289 КК України, поки що не вироблено.

Проведений нами аналіз кримінальних справ показав, що слідчі при огляді місця незаконного заволодіння обмежують місцевість: у 8 % випадків територією гаража чи приміщення, з якого зник транспортний засіб, або безпосереднім місцем стоянки; у 88 % – ділянкою, на якій видно сліди незаконного заволодіння, у 4 % – слідчими встановлювалися інші межі, як правило, це було пов'язано з нестандартними умовами вчиненого злочину.

Варто погодитись з твердженнями, висловленими О. П. Резваном та Є. І. Макаренком, з приводу того, що не слід по-боюватись розширення меж огляду, тому що нерідко саме на ділянках, віддалених від місця події, вдається виявити цінні для розслідування докази: встановити звідки прибули злочинці, скільки їх було та інше [136, с. 172–174; 162, с. 52].

К. О. Чаплинський визначив, що межі огляду місця події повинні охоплювати:

– місце, де відбулася злочинна подія, виявлені сліди злочину або інші речові докази та предмети, що мають значення для кримінальної справи;

– приміщення або ділянку місцевості, де відбулася підготовка до вчинення злочину;

– шляхи підходу злочинця до місця події і шляхи його відходу;

– місце, де відбувалося приховування злочинної діяльності;

– інші помешкання і ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що стосуються справи [253, с. 25].

Беручи за основу позиції науковців та керуючись результатами проведеного нами дослідження, вважаємо за необхідне більш точно визначити межі огляду місць незаконних заволодінь, вчинених неповнолітніми, які, на нашу думку, повинні охоплювати:

1) у місці незаконного заволодіння:

– місце стоянки транспортного засобу;

- шляхи підходу неповнолітніх до предмета посягання;
- засідка, де підлітки спостерігали за предметом посягання та діями водія;
- шляхи виїзду транспортного засобу з місця стоянки;
- інші приміщення чи ділянки місцевості, котрі можуть слугувати носіями слідів незаконного заволодіння;

2) у місці виявлення транспортного засобу:

- безпосереднє місце знаходження предмета посягання;
- шляхи його прибуття;
- маршрут відходу неповнолітніх;
- інші ділянки місцевості, на яких можуть міститися сліди.

Перейдемо до розгляду особливостей тактики огляду вказаних місць та предметів.

Огляд місця незаконного заволодіння транспортним засобом. Недоцільно відкладати виїзд на місце незаконного заволодіння транспортним засобом, оскільки його обстановка за цей час може зазнати суттєвих змін, сліди можуть бути знищені внаслідок дії зовнішнього середовища, а речові докази – зникнути. Так, за результатами вивчення кримінальних справ у 60 % випадків СОГ прибувала для огляду одразу після повідомлення, що сприяло його якісному проведенню, у 11 % – огляд був проведений із запізненням (до 24 годин), але в той же день, у 12 % – огляд був відкладений на наступний день, що призводило до втрати слідів та предметів, які містять доказову інформацію. В решті випадків (близько 17 %) слідчі нехтували оглядом місця події. Причиною таких дій, як правило, слугувало те, що потерпілі зверталися із заявою про вчинений злочин через значний проміжок часу.

Вивчення кримінальних справ, підтвердило загальновідоме твердження про пряму залежність результативності огляду від оперативності прибуття слідчого на місце події. Також необхідно зазначити, що неможливість вчасного приїзду не відмінює актуальності проведення вказаної слідчої дії.

Переважає більшість оглядів (90 %) місць стоянки відбувалась у денний час за відсутності опадів, що значно підвищувало результативність їх проведення. В решті випадків (10 %) слідча дія проводилася в несприятливих умовах (темна пора доби, відсутність освітлення, наявність опадів та ін.), що вимагало від слідчого не

лише знання тактичних особливостей огляду, а й додаткового використання техніко-криміналістичних засобів.

Якщо результати первинного огляду, проведеного в несприятливих умовах (ніч, недостатня видимість, опади), не дали належних результатів, то при першій же можливості слід здійснити повторний огляд. Для збереження слідів транспортний засіб слід залишити на місці його виявлення. З цією метою слід вжити заходів, спрямованих на виключення можливості доступу до нього сторонніх осіб [162, с. 53].

Окремим фактором, що впливає на якість огляду місця події, є тривалість його проведення. Дослідження С. М. Скібіна показало, що на практиці цей час складає до 30 хвилин – у 36,4 % випадків, до 1 години – у 54,5 %, а у 9,1 % – тривалість проведення в протоколі не вказувалась [227, с. 106]. Варто погодитись з вченим, що якісно провести комплекс дій з виявлення, фіксації, вилучення слідів та скласти протокол проведення огляду за 30 хвилин неможливо, що свідчить про незадовільну якість роботи в даному напрямку.

Після прибуття на місце стоянки, слідчий здійснює обхід місцевості для ознайомлення з її обстановкою, щоб одержати загальне уявлення про характер події, що склася [94, с. 135], визначення меж ділянки, що підлягає огляду, та методу її дослідження.

Місце події у справах розглянутої категорії, на наш погляд, має такі складові:

- 1) місце незаконного заволодіння транспортним засобом (стоянки):
 - а) відкрита місцевість – двір будинку, вулиця, поїздна частина, автостоянка, зупинки біля розважальних чи торговельних закладів;
 - б) приміщення для зберігання транспорту – гараж, автотransпортний бокс, інше приміщення;
- 2) прилегла територія до місця незаконного заволодіння (стоянки):
 - а) шляхи підходу неповнолітніх до місця стоянки;
 - б) місце засідки, де підлітки спостерігали за предметом посягання та діями власника;
 - в) шляхи від'їзду транспортного засобу з місця стоянки.

Методи проведення огляду відіграють важливу роль у виявленні та фіксації слідів і предметів, які мають доказове значення. Проте рекомендації криміналістів щодо їх застосування у справах зазначеної категорії різняться.

Так, перша позиція (прихильниками якої є О. Л. Мішутчкін та С. М. Скібін) полягає у проведенні концентричного (від периферії до центру) огляду місця події у справах зазначеної категорії, тобто починаючи з прилеглої території, навколо уявного місця стоянки до місця, де перебував предмет посягання [173; 227, с. 110].

Друга позиція (автори – О. П. Резван та Ф. Х. Кульмашев) протилежна. Максимального ефекту, на думку її прихильників, можна досягти при огляді за ексцентричним методом (від центру до периферії), тобто починаючи від місця стоянки автомобіля досліджується навколишня обстановка [136, с. 173; 142, с. 19].

Аналіз кримінальних справ, зокрема протоколів огляду, дав змогу зробити висновок, що обрання способу проведення вказаної дії залежить від індивідуальних особливостей незаконного заволодіння, ситуації, що склалася на момент його проведення, а головне – місця стоянки транспортного засобу.

Так, на нашу думку, якщо автомобіль (мотоцикл) перебував на відкритій стоянці, то доцільно використовувати ексцентричний метод – від центру до периферії. Дослідивши на початку місце перебування транспорту, виявивши сліди конкретних інструментів, відбитки або відшарування взуття злочинців та інших об'єктів, слідчий зможе більш ефективно здійснити їх пошук на прилеглій території. Якщо виконувати дії в зворотній послідовності, то це призведе до нераціонального витрачання часу та фіксації зайвих слідів і предметів, які в подальшому не можуть бути використані.

У випадку коли транспортний засіб на момент вчинення злочину перебував у гаражі або іншому сховищі, використовується концентричний метод – від периферії до центру. Сліди, які знаходяться у приміщенні, більш захищені від дії навколишнього середовища (вітер, дощ, сніг), людей та тварин, які, рухаючись біля місця події, можуть несвідомо порушити досліджувану обстановку. Зважаючи на це, вважаємо за необхідне огляд місця події при вчиненні злочину із закритого приміщення починати з прилеглої території, поступово переходячи до дослідження гаража ззовні, а потім і в середині.

Незалежно від методу огляду місця події, повинні бути з'ясовані відомості про особливості вчиненого незаконного заволодіння транспортним засобом та особу неповнолітнього злочинця.

Зупинимось на особливостях **огляду різних місць стоянки транспортного засобу.**

Найбільш «багатим» на сліди є *закрите приміщення* (гараж, СТО, ремонтний бокс тощо), в якому неповнолітніми було вчинене незаконне заволодіння транспортним засобом. Його огляд має певні тактичні особливості.

Слідчу дію бажано проводити у присутності власника, який відразу ж може дати необхідні пояснення з приводу зникнення окремих речей, їх переміщення в інші місця або появи нових предметів. З такою позицією згодні В. П. Бахін, О. П. Резван, О. Л. Мішуточкін, С. М. Скібін та Ф. Х. Кульмашев [10, с. 72; 136, с. 1672; 142, с. 24; 173; 227, с. 112].

У зазначеній ситуації, як було вказано, огляд доцільно починати з дослідження прилеглої території, під час якого слідчому необхідно сконцентруватися на виявленні слідів ніг неповнолітніх злочинців, наявності дорослих співучасників (за розмірами та кількістю слідів взуття), коліс, розшукуваних транспортних засобів та допоміжних автомобілів, використовуваних для незаконного заволодіння, знарядь зламу та інших доказів.

Під час огляду гаража із зовнішньої сторони, дослідженню підлягають: його форма, розміри, конструктивні особливості, структура та матеріали стін і перекриття, розташування воріт, наявність та розташування вікон, цілісність замків гаража та їх справність.

Дослідження вказаних особливостей дозволить слідчому виявити найбільш уразливі частини, у тому числі місце безпосереднього проникнення у приміщення, характер та розміри вчинених руйнувань (пролом стіни або стелі, спилування завіс воріт, злам дверей або замків, відгинання воріт знизу за допомогою лому). Так, наприклад, під час проведення огляду, в ситуації, коли дані про особу злочинця відсутні, визначення, що проникнення відбулось через відігнуті ворота або отвір у стіні гаража повинно зорієнтувати слідчого на вчинення злочину неповнолітніми.

Уважно оглядаються ті ділянки, через які, на думку слідчого, злочинець проник до приміщення або покинув його. Так, якщо це був отвір у задній чи боковій стіні, утворений за допомогою слюсарних інструментів, то необхідно його дослідити. Перш за все зафіксувати його розміри, визначити яким способом відбулось проникнення. Поряд з гаражем часто можна знайти знаряддя, які вико-

ристовувались для вибивання стіни. Навколо отвору із внутрішньої сторони часто спостерігається велика кількість слідів пальців і долоней підлітків, які через нього пролазили; на краях стіни сліди тертя, залишені одягом та тілом підлітка, а іноді і мікрочастинки, кров чи сліди епітелію. Усе перелічене повинно бути вилучене і досліджене.

Якщо є підстави вважати, що проникнення відбулось через вікно або розбиту квартиру, то слід уважно оглянути підвіконня. На ньому можуть залишитись чіткі сліди взуття неповнолітніх, а на рамі – відбитки пальців рук. На підлозі з внутрішньої сторони виявляють осип скла. Зважаючи на те, що при розбитті скла у більшості випадків залишаються його уламки у самій рамі, велика ймовірність отримання ушкоджень і, як наслідок, виявлення на підвіконні крапель крові злочинців.

Злочинець може проникнути до приміщення також через підвал, підкоп, пролом у стіні або стелі. У подібному випадку ці місця оглядаються з метою виявлення слідів рук, ніг, знарядь злочину та інше [32, с. 139; 162, с. 71].

Окрім цього, на думку О. П. Резвана, вивчення входу й виходу, якими скористалися злочинці, і шляхів підходу дозволяє одержати інформацію про знання (або незнання) ними конструктивних особливостей об'єкта, умов його охорони, місця знаходження транспортного засобу. Це, у свою чергу, дозволяє встановити спосіб вчинення незаконного заволодіння, що дасть змогу звузити коло осіб, серед яких потрібно розшукувати підозрюваних [136, с. 174].

Важливо знайти засоби, які використовували злочинці при проникненні у приміщення. Якщо неповнолітні використовують випадкові пристрої (знаряддя), то, як правило, кидають їх на місці вчинення злочину. Знайшовши знаряддя зламу та зіставивши його з ушкодженнями на стінах, стелі, воротах та замикаючих пристроях гаража, можна зрозуміти яким способом відбувалося проникнення. Порівнюючи отримані дані про спосіб з іншими слідами, визначається кількість підлітків на місці події.

В іншому випадку – якщо знарядь не виявлено – можна висунути версію про те, що вони знаходяться у злочинців, а тому можуть бути знайдені пізніше. Виходячи з цього, необхідно вилучити сліди зламу та відбитків інструментів з метою подальшої ідентифікації.

Після проведення зовнішнього огляду гараж ретельно оглядають усередині. Насамперед необхідно оцінити обстановку в приміщенні, виділити її основні вузли й зафіксувати їх.

Вважаємо, що приміщення, в якому зберігався транспортний засіб, необхідно оглядати знизу вгору, оскільки в іншому випадку це може призвести до втрати слідів на підлозі. Так, першочергово необхідно оглянути підлогу гаража з метою визначення чи дійсно автомобіль був там. Зафіксувати місце розташування кожного колеса.

З цього приводу в літературі існує думка про необхідність фіксації малюнка протектора кожного колеса та виготовлення відповідних зліпків [142, с. 21].

При огляді підлоги необхідно зосередитись на пошуку: відбитків взуття, слідів-відшарувань, осипу скла (якщо для проникнення у салон автомобіля неповнолітні розбили скло), частки лакофарбового покриття (якщо двері були віджаті за допомогою підготовлених інструментів), бензину або інших легкозаймистих речовин (якщо здійснювалася заправка транспортного засобу паливом, яке зберігав власник), металевих дротів, котрі могли використовуватись злочинцями для запуску двигуна.

Після дослідження підлоги, оглядаються внутрішні стіни будівлі. Беручи до уваги той факт, що гаражі зазвичай тісні, неповнолітні (особливо коли їх декілька) неминуче торкаються стін, стелажів, меблів та інших виступаючих конструкцій. При кожному такому контакті на зазначених предметах залишаються мікрочастинки одягу, відбитки пальців рук, сліди біологічного походження, сліди знарядь чи механізмів, які перебували у підлітка в руках, тощо.

Ми підтримуємо думку, висловлену Л. Л. Каневським [86, с. 57], що аналіз викрадених речей (цукерки, цигарки, вино, фотоапаратура) дає основу для висунення версії про можливу участь дітей у вчиненні злочину. Такий висновок, будучи попереднім, потребує пошуку додаткових фактів на підтвердження чи спростування зазначеної версії.

З метою виявлення цих слідів необхідно уважно оглянути вікна, двері, вентиляційні люки, прикріплені до стін або встановлені біля них стелажі й інші предмети. При виконанні цих дій рухатись необхідно вздовж стін, по можливості не торкаючись ні до чого.

Виявити і зафіксувати сліди під час огляду неможливо без умілого, фахового використання в ході його провадження сучасної

криміналістичної техніки, новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Як вказує Є. І. Макаренко та В. В. Коваленко, між застосуванням технічних засобів (приладів, пристроїв, пристосовань, апаратів, механізмів, апаратури, інструментів і матеріалів) та якістю огляду існує прямо пропорційна залежність [94, с. 40; 162, с. 23]. Однак практика показує, що в ході огляду місця події слідчі не завжди грамотно і кваліфіковано застосовують наявні в їх розпорядженні науково-технічні засоби, інструменти й матеріали.

За даними аналізу кримінальних справ зазначеної категорії, під час огляду місця незаконного заволодіння техніко-криміналістичні засоби використовувались у 88 % випадків, зокрема: фотоапарати – 54 %; засоби виявлення відбитків пальців рук – 14 %; традиційні засоби фіксації слідів (дактилоскопічна плівка, гіпс) – 16 %; комплекти для роботи з мікрослідами – 2 %; засоби освітлення – 1 %; пошукові прилади, лупи, металошукачі – 1 %.

Також на місці події необхідно шукати сліди-відображення пальців рук, долонь, рукавичок. Зазначені відбитки можуть мати місце на меблях, засувках та ручках воріт, стелях, вимикачах світла, електроприладах та інших об'єктах, з якими міг контактувати злочинець.

Виявлені сліди (в тому числі мікрооб'єкти) найкраще вилучати разом з предметом-носієм, на якому вони знаходяться, або з частиною цього предмета (вирізати, випилати). Якщо цього зробити не можна, то слід вилучають шляхом копіювання на дактилоскопічну плівку або виготовлення зліпка (з гіпсу, пластиліну), а також за допомогою його фотографування методом детальної зйомки [136, с. 174].

Як слушно вказує Ф. Х. Кульмашев, необхідно звертати увагу на всі переміщені з своїх місць предмети, так як на них можуть знаходитись відбитки пальців рук учасників події [142, с. 21].

Дослідження слідів при кожному огляді необхідно проводити комплексно, при цьому можна виявити їх властивості, котрі свідчать про вчинення злочину групою осіб або за участю неповнолітніх. До таких ознак можна віднести: наявність слідів взуття різного розміру, малюнку протекторів та маршрутів; виявлення відбитків пальців рук, які належать різним особам; невеликі розміри вказаних слідів, наявність недопалків різних марок тощо (більш детально дане питання висвітлено у підрозділі 1.2).

Окрім описаних слідів, на участь підлітків у вчиненні незаконного заволодіння опосередковано можуть вказувати:

- спроба проникнення спочатку одним, потім іншим способом, що свідчить про відсутність планування діяльності і непередбачуваність до вчинення злочину;
- велика кількість слідів на місці події;
- відсутність навичок проникнення у приміщення, вжиття з цією метою заходів, котрі прозводять до руйнації предметів;
- викрадення незначних за вагою товарів;
- використання у якості знарядь каміння, палиць, кілків та власної мускульної сили;
- вчинення хуліганських дій на місці стоянки, зокрема написання нецензурних слів, пошкодження предметів, які залишались у гаражі, побиття вікон тощо.

Отримані дані покладаються в основу висунення версій про вчинення злочину групами неповнолітніх або за їх участю, та перевіряються при проведенні наступних слідчих дій.

Як свідчить практика вивчення кримінальних справ, інколи після огляду приміщення, з якого зник транспортний засіб, слідчому необхідно знову повернутись до огляду навколишньої території для перевірки припущень, які виникли.

При незаконному заволодінні з *відкритої місцевості* необхідно встановити: чи дійсно перебував транспортний засіб на зазначеному місці; якщо так, то де конкретно; чи був він закритий (накритий тентом); чи охоронялася стоянка; де перебував сторож (охоронець); яка відстань від місця знаходження сторожа до місця стоянки автомобіля; який в'їзд (виїзд) зі стоянки, чи мають місце які-небудь механічні перепони для вчинення злочину (ворота, паркан, шлагбаум тощо).

Огляд відкритої місцевості варто починати з безпосереднього місця незаконного заволодіння, де можуть бути виявлені: сліди хімічного походження (плями мастила, тосолу, бензину, гальмової рідини); сліди коліс транспортного засобу; сліди пальців рук і взуття; сліди біологічного походження (кров, слина, піт, лупа й інші виділення людського організму); знаряддя злочину, предмети й речі, залишені злочинцями (частини одягу, головні убори, рукавички, гребінці, запальнички, сірники, недопалки цигарок, порожні пляшки, залишки їжі, обривки паперу); різноманітні нашарування мікроб'єктів тощо [136, с. 175].

Необхідно погодитись з М. М. Біркіним, що найбільш обмежені можливості для виявлення слідів співучасників має огляд місця незаконного заволодіння транспортним засобом, залишеного водієм без нагляду із запущеним двигуном, відкритими дверцятами тощо [21, с. 114].

Проте і в таких випадках не можна відмовитись від дослідження місця вчинення злочину. Слідчий повинен ретельно оглянути та зафіксувати місця стоянки автотранспорту, навколишню обстановку – вулицю, будівлі, прилеглу територію.

Провівши огляд місця викрадення транспортного засобу, слідчий переходить до огляду прилеглої території. Не можна нехтувати проведенням вказаного виду огляду, оскільки внаслідок цього встановлюються окремі вагомні ознаки та дані, наприклад, шляхи підходу й відходу неповнолітніх, їх кількість, сліди та напрямки від'їзду предмета посягання, використання злочинцями допоміжних транспортних засобів чи інструментів, які вони викинули після незаконного заволодіння, тощо.

Узагальнюючи викладене, вважаємо, що за результатами проведення огляду місця стоянки повинно бути встановлено такі дані: приблизний час вчинення злочину; дії підлітків на місці події; шляхи їх прибуття, напрямки зникнення транспортного засобу, знання режимів охорони предмета посягання та конструктивних особливостей гаража (іншого приміщення), співучасть дорослих, використання допоміжного транспортного засобу, знарядь і засобів, кількість осіб, їх анатомічні та функціональні ознаки; наявність певних навичок, звички, обставини, що сприяли вчиненню злочину.

Огляд місця виявлення транспортного засобу (залишення неповнолітнім злочинцем) є невідкладною слідчою дією, оскільки зволікання з його проведенням призводить до втрати багатьох слідів та доказової інформації.

Вказані позиції підтримують вчені-криміналісти [21, с. 114; 68, с. 36] та опитані слідчі ОВС, які брали участь у розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми.

Після особистого виявлення предмета посягання працівниками міліції чи повідомлення про його знаходження громадянами слідчий повинен якнайшвидше прибути до місця події для проведення огляду.

Аналіз кримінальних справ, порушених проти неповнолітніх за ст. 289 КК України, показав, що у 91 % випадків слідчий прибув на місце пригоди одразу після повідомлення; у 3 % – із запізненням (до 24 годин), але в той же день; у 1 % – наступного дня; а у 5 % – огляд місця виявлення транспортного засобу взагалі не проводився (в таких випадках слідчий обмежувався оглядом тільки транспортного засобу).

На місці події слідчий повинен організувати роботу СОГ. Перш за все перед ними стоїть завдання з охорони місця події, забезпечення пропускного режиму; виявлення свідків чи можливих очевидців залишення транспорту та осіб, котрі можуть описати підлітків; виявлення і фіксації слідів неповнолітніх злочинців; освітлення місця події при необхідності (за даними нашого дослідження, у 4 % випадків огляд проводився в темну пору доби) тощо.

За даними аналізу кримінальних справ, на місце виявлення транспортного засобу виїзжали такі особи: оперативні працівники (52 %); спеціаліст-криміналіст (14 %); ДІМ (3 %); кінолог з собакою (3 %).

На прилеглий місцевості, особливо у місцях, де рухався викрадений транспортний засіб, необхідно звертати увагу на перешкоди на його шляху: паркани, дерева, стовпи, стіни, кущі тощо. Свіжі пошкодження на них, нашарування часток лакофарбового покриття, що збігається з кольором транспортного засобу, осип скла вказують на недостатні навички у керуванні автомобілем, що, в свою чергу, дає підстави вважати, що злочин вчинено неповнолітніми.

Слідчому необхідно пам'ятати, що підлітки не вдаються до особливих хитрощів при вчиненні незаконного заволодіння, поводять себе розкуто, а тому навколо транспортного засобу можна виявити багато речей, котрі могли зберегти їх сліди. Так, часто виявляються пляшки з-під води чи інших напоїв, котрі зберігалися в машині, журнали, різного роду хімічні засоби для миття і чищення предмета посягання; інструмент тощо.

Оглядаючи місце виявлення транспортного засобу, слідчий повинен зрозуміти, чому він був залишений неповнолітніми саме тут. Причинами можуть бути: відсутність пального, несправність транспортного засобу, підготовка для подальшого використання, приховування для розукомплектування або знищення, невпорались з керуванням та вчинили ДТП тощо.

Відповідь на це питання може бути знайдена при співвідношенні слідів злочину із загальною обстановкою місця події та показаннями датчиків автомобіля.

На практиці зустрічається ситуація, коли неповнолітні, задовольнивши своє бажання у керуванні транспортним засобом, залишали його на проїзній частині. В такому випадку необхідно відгородити його від доступу сторонніх осіб і вжити заходів, відповідно до чинних Правил дорожнього руху.

Певні особливості та своєрідність тактики має огляд місця ДТП, в якому виявився предмет посягання. До них, на думку П. П. Луцюка, слід віднести: 1) невідкладність огляду, оскільки інтенсивний рух має великий руйнівний вплив на слідову картину; 2) складність матеріальної обстановки ДТП, як джерела інформації про факти; 3) складність процесу фіксації результатів огляду тощо [158, с. 11]. А М. П. Климчук вважає за доцільне фіксувати результати оглядів місця ДТП і транспортного засобу на окремих бланках [92, с. 9].

Окремо слід звернути увагу на можливі сліди переміщення транспортного засобу, його демонтажу або заміни окремих вузлів (агрегатів), у тому числі номерних знаків.

Обережно треба проводити огляд біля автомобіля, де можна виявити сліди взуття осіб, причетних до викрадення, різні предмети, недопалки цигарок, сліди застосування інструментів тощо. Дослідивши сліди взуття, експерт-криміналіст, може визначити його особливості та встановити окремі ознаки цієї особи.

Тільки спеціаліст, вивчивши об'єкти та обстановку на місці події, може точно визначити, яку інформацію можна в даному випадку отримати з кожного об'єкта та наскільки вони пов'язані [40, с. 7].

Таким чином, у результаті проведення огляду місця виявлення предмета посягання повинні бути з'ясовані такі питання: причини залишення транспортного засобу; кількість злочинців; шляхи їх прибуття та напрямки зникнення.

Огляд транспортного засобу. Варто погодитись з думкою, висловленою В. І. Жулевім та В. Г. Баяхчевим, що найбільшу цінність представляє огляд виявленого транспортного засобу, оскільки на його деталях залишаються сліди злочинця [69, с. 47]. Проте, як показав аналіз кримінальних справ зазначеної категорії, вказана слідча дія проводиться у 96 % випадків, а у 4 % слідчі відмовляються від неї.

Найкраще проводити огляд транспортного засобу, не переміщуючи його з місця виявлення. В іншому випадку, при неможливості залишити предмет посягання в незмінному положенні (транспортний засіб знаходиться на проїзній частині), його треба відбуксирувати на узбіччя, зафіксувавши первісне положення, а також місцезнаходження слідів і предметів, що можуть мати доказове значення. Це можна зробити за допомогою крейди, іншого барвника або ріжучих і колючих предметів. Про вчинені переміщення роблять відповідний запис у протоколі слідчої дії.

З точки зору тактики огляду предмета посягання у вказаній категорії справ важливим є питання про вибір місця його проведення. Існує два можливих варіанти: огляд транспортного засобу у місці його виявлення або перегін його до РВ чи ДАІ.

В. І. Жулев, Є. І. Макаренко, С. М. Скібін, С. М. Садовенко та переважна більшість опитаних працівників ОВС (73 %) вказують на неприпустимість переміщення транспортного засобу до РВ для огляду [68, с. 53; 163, с. 89; 222, с. 177; 227, с. 114].

Ми підтримуємо вказані позиції, оскільки, оглядаючи транспортний засіб на місці його виявлення, слідчий може отримати інформацію про його технічний стан, скільки часу після вчинення незаконного заволодіння предмет посягання перебуває на місці виявлення, маршрут руху, способи проникнення в салон та запуску двигуна тощо.

Огляд викраденого транспортного засобу має певні тактичні та організаційні особливості. До останніх, зокрема, належить, на думку М. М. Біркіна, участь власника автомашини під час проведення слідчої дії [21, с. 115].

Висловлена думка вважається однозначно правильною, оскільки потерпілий допоможе слідчому виявити пошкодження автомобіля, спричинені діями неповнолітніх злочинців, зміни в його салоні, відсутність окремих предметів, які належали власнику, а також появу зайвих. Присутність власника зекономить час на проведення слідчої дії та дозволить отримати об'єктивну картину про спосіб вчинення протиправного діяння.

Незважаючи на тактичну корисність запрошення потерпілого для участі в огляді транспортного засобу, на практиці спостерігається інша картина. Так, вивчення кримінальних справ показало, що власник брав участь у зазначеній слідчій дії у 37 % випад-

ків, а у 63 % – огляд проводився без нього, що не може не вплинути на якість його проведення.

Вченими-криміналістами, котрі досліджували питання тактичного забезпечення проведення огляду у справах зазначеної категорії, одноставно наголошується на необхідності проведення вказаної слідчої дії у два етапи – загальний та детальний [21, с. 115; 136, с. 172–177].

Спочатку проводиться загальний огляд транспортного засобу в цілому, при цьому встановлюються його тип, марка, модель, колір кузова, державний номерний знак, форма, габарити, характер вантажу, ідентифікація його з прикметами викраденого. Наступним оглядається кузов – для виявлення пошкоджень та різного роду змін; відкриваються капот та багажник, проводиться огляд коліс, скла, бамперів, салон. На цій стадії допомога потерпілого є найціннішою, з цією метою йому необхідно запропонувати оглянути салон, моторний відсік та багажник, не торкаючись при цьому транспортного засобу.

Заява власника про те, що напередодні незаконного заволодіння він вимив автомобіль, а в салоні, біля педалей є бруд, недопалки, повинна зорієнтувати слідчого на відібрання зразків для дослідження та вирішення питання про ідентифікацію [21, с. 115].

Закінчивши загальний огляд транспортного засобу, необхідно перейти до його детального вузлового дослідження. З цією метою автомобіль умовно розділяється на ряд зон, які оглядаються послідовно, детально та ізольовано одна від одної.

О. П. Резван вказує, що при детальному огляді виявляються і фіксуються індивідуальні особливості транспортного засобу: форма деталей облицювання; наявність додаткового устаткування (дзеркал, протитуманних фар, антенних гнізд, аудіоапаратури, охоронної сигналізації, блокувальних пристроїв); склад і структура нашарувань лакофарбових покриттів; ледь помітні механічні ушкодження на поверхні кузова (вм'ятини, тріщини, подряпини, відшарування фарби); місця маркування; несправності приладів; технічний стан і працездатність окремих систем [136, с. 172–177].

М. М. Біркіним пропонується така послідовність огляду транспорту:

- дверцята водія (з обох сторін);
- сидіння водія та чохли на ньому;

- рульове колесо, замок запалення, ручка КПП;
- щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду;
- підлога перед передніми сидіннями, педалі керування;
- дверцята переднього пасажира, його сидіння (чохол та його кармани, внутрішня поверхня дверцят, попільничка на ній, паски безпеки);
- ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін;
- задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та підлога;
- лобове та заднє скло, стеля та обшивка салону, поличка перед заднім склом;
- встановлені в салоні додаткові прибори (магнітофон, телевізор, кондиціонер тощо). Особливу увагу слід приділити пошуку відбитків пальців на деталях магнітофона, вставленій в нього касеті (диску) тощо [21, с. 115].

Беручи до уваги вік суб'єкта досліджуваного злочину та його допитливість, огляду, на нашу думку, підлягають всі предмети, які знаходяться в автомобілі – документи, книги, газети, залишки їжі, недопалки цигарок, сірників, інструменти й інше, оскільки неповнолітні, скоріш за все, роздивлялися їх під час подорожі та залишили сліди.

На нашу думку, М. М. Біркін правильно на перше місце поставив огляд дверцят водія з обох сторін. За даними проведеного дослідження, 34 % слідів були залишені саме там, проте варто додати, що в 11 % місцем виявлення слідів було скло бокових дверей. Виходячи з цього, вважаємо окремо виділити роботу зі знаходження і фіксації відбитків долоней на вказаних поверхнях.

Також необхідно зазначити на необхідності фіксації показань приладів (спідометра, датчика палива й ін.), положення важелів і педалей керування.

У цілому погоджуючись із запропонованою послідовністю огляду транспортного засобу, вважаємо за необхідне наголосити, що вона відображає лише «внутрішню» роботу слідчого з дослідження предмета посягання, зовнішня ж сторона транспортного засобу залишається недослідженою, що тягне за собою втрату великої кількості слідів, котрі здатні створити уяву про спосіб проникнення у салон, використання інструменту тощо.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що алгоритм повинен бути доповнений діями з огляду зовнішньої сторони.

Дослідження, проведене О. Л. Мішуточкіним, певним чином вирішує зазначену проблему. За рекомендацією вченого, слідчий, приступаючи до огляду транспортного засобу, повинен дослідити його кузов та частини (скляні поверхні, капот, багажник), державні реєстраційні знаки, бампери, освітлювальні прилади, колеса, молдинги, ковпаки та інші частини [175, с. 125].

Наведені місця, звичайно, мають окремі сліди, залишені підлітками, та можуть вказувати на спосіб вчинення незаконного заволодіння, проте, на нашу думку, по-перше, вони перелічені не в повному обсязі, по-друге, потребує уточнення порядок огляду.

Вважається, що слідча дія буде більш результативною у випадку послідовного огляду «розподіленого» на окремі вузли транспортного засобу, зокрема: передня частина, задня частина, дах, бічні сторони та салон. Огляд доцільно проводити саме в такій послідовності.

Окремим вузлом при огляді виявленого транспортного засобу, на думку О. П. Резвана, є моторний відсік [136, с. 175]. Хоч втручання у роботу приладів і механізмів автомобіля є нетиповим для злочинів, вчинюваних неповнолітніми, іноді трапляються випадки залишення ними слідів у цих місцях (наприклад, при заміні окремих знятих власником частин).

Також дослідник вказує, що залежно від конкретних обставин вчиненого злочину та потреб розслідування підлягає огляду нижня частина транспортного засобу [136, с. 175].

Таким чином, враховуючи напрацювання вчених-криміналістів та результати вивчення протоколів огляду транспортного засобу, вважаємо, що огляд транспортного засобу доцільно проводити за окремими «вузлами» у такій послідовності:

- передня частина автомобіля – бампер, реєстраційний номерний знак, ґратки радіатора, фари, підфарники, протитуманні та габаритні фари, капот, крила, передні колеса, лобове скло, склоочисники, передні бічні стійки кузова або кабіни;

- задня частина – кришка багажника, її замок, задні ліхтарі, номерний знак, бампер, багажне відділення і його вміст (запасне колесо, інструменти, інші речі);

- верхня частина – дах автомобіля та вентиляційний люк зовні;

- бічні сторони – передні та задні двері, ручки та замки зовні, бічне скло та ущільнювачі, дзеркало заднього виду, бризговики та підніжка (на вантажівках);

– салон – дверцята водія (внутрішня сторона), сидіння водія та чохла на ньому, рульове колесо, замок запалення, ручка КПП, щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду, підлога перед передніми сидіннями, педалі керування, дверцята переднього пасажира, його сидіння (чохол та його кармани, внутрішня поверхня дверцят, попільниця на ній, паски безпеки), ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін, задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та підлога, лобове, заднє та бокове скло, стеля та обшивка салону, поличка перед заднім склом, встановлені в салоні додаткові прилади (магнітофон, телевізор, кондиціонер тощо), документи, книги, газети, залишки їжі, недопалки цигарок, сірників, інструменти й ін.

Порядок огляду мотоцикла (моторолера, мопеда) аналогічний. Спочатку він оглядається зовні, потім перевіряється вміст багажника, ящика для інструментів та інші відсіки.

У тій частині протоколу огляду місця події, яка містить інформацію про виявлений транспортний засіб, послідовно описуються: марка, модель, номерний знак, зовнішні ушкодження, їх точне розташування, напрямок, розміри, характер, наявність слідів та інших речових доказів відповідно до наданої програми огляду.

Крім того, доцільно взяти проби ґрунту з підніжок, педалей гальм та важеля перемикавання передач для подальшого експертного дослідження [21, с. 115].

Поверхні та деталі, на яких можуть бути залишені сліди пальців рук, інструментів, нерідко мають специфічні, важкодоступні та важко фіксовані форми та характер поверхні, багато деталей вкриті паливно-мастильними матеріалами, пилом, брудом. У зв'язку з цим бажана участь експерта-криміналіста у проведенні огляду. В іншому випадку необхідно вжити заходів для збереження слідів до його прибуття, накривши їх вологонепроникним матеріалом, а при можливості вилучити їх.

Слід зазначити, що на практиці в ході огляду транспортного засобу недостатньо уваги приділяється пошуку та фіксації мікрослідів.

На думку М. М. Біркіна, О. П. Резвана, В. І. Жулева, С. М. Скібіна, О. Л. Мішуточкина, Ф. Х. Кульмашева, їх можна виявити на важелях керування, педалях, полицях, чохлах сидінь, попільницях, пасках безпеки, а також в інших місцях, де змінена обстановка.

Найбільшою контактною поверхнею під час незаконного заволодіння є сидіння (а частіше чохол), тому при виявленні викраденого транспортного засобу необхідно вилучати чохла і упаковувати кожен окремо у паперові чи целофанові пакети. При цьому чохла повинні бути вивернуті, для забезпечення збереження мікрооб'єктів, які знаходяться на них. Вказана позиція одностайно підтримується у спеціальній літературі [21, с. 117; 136, с. 174].

На думку Є. І. Макаренка, певну складність для слідчих становить процес виявлення, закріплення і вилучення мікрооб'єктів, що потребує великих витрат часу, застосування складної і громіздкої техніки, знання властивостей тих або інших мікрооб'єктів, особливостей їх збирання. Нерідко на тих самих об'єктах-носіях можуть бути виявлені мікрооб'єкти різноманітних видів і властивостей. У цьому зв'язку цілком обґрунтованою вважається рекомендація про те, що необхідно по можливості робити вилучення самих об'єктів-носіїв, а подальший пошук мікрооб'єктів робити в лабораторних умовах, за наявності для цього достатнього часу, необхідних умов і технічних можливостей [162, с. 25].

Належно проведений огляд місць викрадення та виявлення транспортного засобу, а також безпосередньо предмета посягання майже завжди дозволяє виявити сліди рук, ніг (взуття), крові, бруду, різного роду мікрочастинки й об'єкти, що мають значення для справи. Отримані сліди дозволяють слідчому висунути обґрунтовані версії про особу злочинця, їх кількість, спосіб доступу до транспортного засобу, проникнення у салон та запуску його двигуна тощо.

3.2. Окремі аспекти тактики допитів у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми

Однією з найпоширеніших, важливих та найбільш складних слідчих дій у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами вважається допит.

Вказане підтверджується науковцями [201, с. 129] та опитаними слідчими ОВС, які брали участь у розслідуванні злочинів вказаної категорії. Так, понад 43 % респондентів назвали допит найефективнішою з-поміж інших слідчих дій при розслідуванні злочинів, передбачених ст. 289 КК України.

Тактика проведення допиту розглядалися у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: В. П. Бахін [11; 12; 13], П. Д. Біленчук [20], В. К. Весельський [34; 35; 37], Є. П. Іщенко [85], В. О. Коновалова [102], В. С. Кузьмічов [139; 140], В. К. Лисиченко [20], В. Г. Лукашевич [149], Є. Д. Лук'янчиков [150; 155], О. В. Лускатов [156], Є. І. Макаренко [161], Г. М. Міньковський [168], В. А. Образцов [179], С. К. Пітерцев [202], Н. Ш. Сафін [224], А. А. Степанов [224], О. О. Топорков [85], О. Г. Філіппов [244], К. О. Чаплинський [254; 255] та інших.

Питаннями організаційного, тактичного та психологічного забезпечення допиту неповнолітніх правопорушників займалися: О. О. Андреев [6], Н. І. Гуковська [51], Л. Л. Каневський [86], М. В. Костицький [108], В. М. Махов [166], М. М. Михеєнко [171], Б. В. Романюк [218], М. В. Субботіна [136], І. М. Циганкова [252] та інші криміналісти.

Особливості допиту у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами досліджувалися у роботах: В. І. Жулева [68], Ф. Х. Кульмашева [142], О. Л. Мішуточкина [174], В. В. Осіна [106], В. П. Пантелєєва [183], С. Є. Петрова [201], О. П. Резвана [136], С. М. Скібіна [227], С. Н. Сухова [233] та інших вчених.

Незважаючи на загальну розробленість окреслених питань, варто зазначити, що тактика проведення вказаної слідчої дії у злочинах, передбачених ст. 289 КК України, за умови їх вчинення неповнолітніми, потребує доопрацювання.

У рамках даного питання вважається за необхідне розглянути особливості тактики допиту учасників процесу: потерпілого, свідків, підозрюваного (обвинуваченого).

Допит потерпілого проводиться на початковому етапі розслідування з метою встановлення вихідних даних про обставини незаконного заволодіння.

Факт викрадення автомобіля, особливо при вчиненні злочину у поєднанні з насильством чи погрозами його застосування, завдає власнику транспортного засобу не лише значних матеріальних збитків, а і сильної моральної шкоди та душевних хвилювань. В окремих випадках, з урахуванням стану потерпілого, це зумовлює необхідність проведення його допиту через певний час. При цьому нервові збудження поступово зникне, а замість сумбурних емоційних висловлювань заявник логічно і детально зможе розповісти про факт вчинення незаконного заволодіння.

При допиті потерпілого, на думку О. Л. Мішуточкина, необхідно визначити анкетні дані власника та реєстраційні дані транспортного засобу; час на який був залишений автомобіль без нагляду; час виявлення пропажі; місце, з якого відбулось викрадення; марка, модель, колір, рік випуску, державний реєстраційний номер; ідентифікаційний номер VIN (за наявності), номер двигуна, кузова, шасі (рами) транспортного засобу [174, с. 168].

На нашу думку, доцільним є також з'ясування у власника показань приладів автомобіля, зокрема спідометра, та кількості пального, яке містилось в баку та, можливо, в каністрах чи інших ємкостях у транспортному засобі. Це допоможе визначити, на яку відстань вдасться безперешкодно зникнути злодіям на викраденому транспорті.

При допиті потерпілого визначаються індивідуальні особливості автомобіля. Так, зокрема Ф. Х. Кульмашев вказував на необхідності опису дефектів предмета посягання – несправності ножного гальма, люфту рульового колеса тощо [142, с. 26]. Окреслені дослідником недоліки в роботі транспортного засобу, на нашу думку, не є суттєвими для його розшуку. Замість викладених, більш доцільно звернути увагу потерпілого на опис тих ознак, котрі дають можливість виділити викрадений автомобіль з-поміж сотень інших на вулиці. Так, до них можна віднести: сліди корозії металу, тріщини скла, вм'ятини та подряпини кузова, нерівномірність нанесення та відмінність кольорів фарби в певних місцях, відсутність окремих деталей (дзеркала заднього вигляду, бампера, фари) тощо.

З цією ж метою визначають характеристики салону предмета посягання, а саме: колір чохлаів, обшивки сидінь та салону, наявність підголовників, додаткових аксесуарів на панелі (блокноти, антирадари, дезодоранти тощо), магнітоли (модель, номер, країна виготовлення), малюнків на склі, кузові, у салоні (які, місце розташування), розміщення і форма дзеркал, речі і предмети, що знаходились у багажнику та салоні, їх індивідуальні ознаки [142, с. 25; 175, с. 129].

Окреслені питання є основою та спрямовані на визначення окремих обставин справи і створення орієнтирів для розшуку транспортного засобу. Надалі, на нашу думку, перелік питань, які підлягають визначенню, буде змінюватись залежно від характеру посягання.

Так, незаконне заволодіння, вчинене шляхом обману чи зловживання довірою – найбільш «сприятливий» для цілей розслідування вид скоєння злочину, оскільки потерпіла особа впродовж тривалого часу мала змогу спілкуватися зі злочинцем або знати його до вчинення посягання. В такому випадку від потерпілого потрібно отримати такі відомості: хто вчинив злочин; кількість неповнолітніх; їх прізвища, імена (прізвиська); місце проживання, навчання та роботи; обставини знайомства з потерпілим; тривалість спілкування; в яких відносинах перебували один з одним; час та місце зустрічі при незаконному заволодінні; тема бесіди; як відбулась передача керування іншій особі; які заходи були вжиті для припинення протиправної поведінки підлітка.

При відкритому заволодінні потерпілий або очевидці події мають змогу спостерігати неповнолітнього злочинця, а тому їм необхідно поставити питання, які можуть охарактеризувати особу підлітка. Це може бути прізвище, ім'я чи прізвисько, яке могло бути відомо потерпілому (або яке він чув при спілкуванні злочинців у групі), прикмети неповнолітніх, спосіб проникнення у салон, подолання протиугінних пристроїв та запуску двигуна, напрямок руху викраденого транспортного засобу.

Вчиняючи злочин відкрито у поєднанні з насильством, підлітки, намагаючись заволодіти чужим транспортним засобом, як правило, використовують фактор раптовості. При незаконному заволодінні на вулиці, у дворі багатоповерхового будинку, на відкритій стоянці, напад здійснюється з-за укриття (дерево, будівля, інший

транспортний засіб); при русі в одному автомобілі – ззаду шляхом накидання мотузки або шматка тканини на шию тощо. Досить часто насильство вчиняється у формі погроз, демонстрації зброї чи інших предметів, які використовуються з тією ж метою; застосування фізичного насильства (побиття, удушення, зв'язування) тощо.

Усе наведене повинно бути з'ясовано у потерпілого при допиті шляхом постановки чітких запитань про місце і час зустрічі з підлітками; їх кількість та прикмети; дії кожного з них; якщо був напад, то де вони знаходились до цього (з метою закріплення їх слідів під час огляду); способи насильства над потерпілим; інструменти та засоби, які використовувались для вчинення злочину; у який спосіб неповнолітні потрапили у салон; як відбулось відсторонення від керування; напрямок руху автомобіля; які речі викрадені тощо.

Найбільш «складним» є розслідування таємного незаконного заволодіння. При допиті потерпілого від таємного викрадення необхідно встановити хто з родичів (знайомих) мав доступ до транспортного засобу або дублікати ключів від замків гаража, машини; наявність протиугінного пристрою (ким, де і коли був встановлений); хто проявляв інтерес до транспортного засобу напередодні злочину; час вчинення протиправного діяння (час залишення машини та тривалість відсутності); які були зупинки на маршруті руху; хто був у дворі (на вулиці) під час залишення автомобіля; чи не були втрачені ключі від машини.

Таким чином, підсумовуючи викладене, можна сказати, що відомості, які підлягають з'ясуванню при допиті потерпілого від незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, умовно можна розділити на загальні питання (типові для всіх злочинів та спрямовані на характеристику предмета посягання та власника) та спеціальні (ті, що визначають обставини конкретного діяння з урахуванням способу його вчинення).

Окрім потерпілого, на початковому етапі розслідування повинні бути допитані і свідки. Проведення вказаної слідчої дії також має ряд особливостей. Коло осіб, котрі можуть бути допитані в якості свідка дуже велике. До них можна віднести як очевидців, котрі через виконання своїх професійних обов'язків або випадково могли на власні очі спостерігати злочин, так і осіб, котрі мають право використовувати транспортний засіб чи ним розпоряджатися. Показання зазначених людей часто набувають особливої важли-

вості для визначення особи неповнолітнього, способу вчинення протиправного діяння та напрямку зникнення транспортного засобу.

С. М. Скібін розподілив усіх свідків у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами на 3 категорії:

1) особи, котрі випадково стали очевидцями вчинення угону автотранспорту;

2) особи, котрі через виконання своїх службових обов'язків стали свідками злочину;

3) особи, котрі стали очевидцями залишення злочинцями викраденого транспорту [227, с. 121].

У працях Ф. Х. Кульмашева, окрім вказаних, можна знайти ще одну – особи, котрі стали свідками злочину, вчиненого з використанням викраденого транспортного засобу [142, с. 24].

Вивчення кримінальних справ зазначеної категорії дозволяє нам виокремити в якості свідків ще одну групу осіб – ті, що мали право керувати викраденим транспортним засобом; до них можна віднести членів сім'ї власника, його близьких друзів, громадян, у яких був придбаний автомобіль за довіреністю тощо.

Беручи до уваги напрацювання зазначених вчених, нам вважається за доцільне зробити спробу групування свідків злочинів неповнолітніх, кваліфікованих за ст. 289 КК України, залежно від місця їх вчинення.

Так, при незаконному заволодінні, яке вчинене на вулиці, на першому етапі розслідування допитаними у якості свідків повинні бути особи, котрі можуть надати інформацію про дії злочинців на місці події (перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу), та особи, які мають право на керування транспортним засобом.

У випадку вчинення злочину з двору багатопверхового будинку як свідки повинні бути допитані:

1) мешканці будинку, вікна яких виходять у двір;

2) особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї (вдень – це, як правило, жінки похилого віку; вночі – молодь);

3) особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом.

Предметом допиту у кожній із зазначених ситуацій можуть стати відомості про: місце та час залишення автомобіля; тривалість відсутності власника; кількість неповнолітніх, які вчинили злочин; їх прикмети; спосіб проникнення у салон транспортного засобу, запуску дви-

гуна, зламу протиугінних пристроїв, термін скоєння протиправного діяння; напрямок зникнення транспортного засобу; хто знаходився поруч у цей момент; чи намагався хто-небудь припинити злочин; інші можливі свідки події.

Майже у кожному житловому масиві на сьогодні розташована стоянка для зберігання автотранспортних засобів. Цікавим є той факт, що при вчиненні незаконного заволодіння транспортним засобом з таких автостоянок, як показав аналіз кримінальних справ, їх власники та посадові особи не несуть відповідальності. Як свідки в такому разі повинні допитуватись:

- 1) сторож, який чергував у той день;
- 2) директор автомобільної стоянки;
- 3) мешканці сусідніх будинків, чиї вікна виходять на стоянку;
- 4) особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї.

При вчиненні незаконного заволодіння з СТО, свідками можуть бути: охоронець; директор СТО; слюсар, котрий ремонтував автомобіль на станції.

При викраденні автомобіля з гаражного кооперативу допитуються в якості свідків:

- 1) особи, котрі виявили відсутність транспортного засобу;
- 2) сторож, який знаходився на чергуванні;
- 3) голова гаражного кооперативу;
- 4) власники інших гаражів, котрі прибули на територію після залишення водієм автомобіля;
- 5) особи, котрі знаходились у своїх гаражах приблизно в цей час;
- 6) особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом.

Під час викрадення з території підприємства, установи, організації допитуються:

- 1) охоронець, який чергував у той день;
- 2) адміністрація підприємства (начальник транспортного відділу);
- 3) водій, за яким закріплений транспортний засіб;
- 4) особи, котрі мають право використовувати транспортний засіб;
- 5) особи, котрі з різних причин затримались на підприємстві.

У ситуаціях викрадення транспортного засобу з охоронюваної території підприємства, гаража чи СТО свідки повинні бути допитані за такою схемою: час прийняття автомобіля на зберігання, місце його

паркування, о котрій годині здійснювався останній обхід території, які транспортні засоби знаходились поряд, хто в цей час заходив чи заїздив на територію та який час перебував там; хто цікавився викраденим транспортним засобом напередодні, хто залишався на території після останнього обходу, чи є в охоронця ключі від залишених транспортних засобів та де вони зберігаються; чи здійснював охоронець керування транспортним засобом, чи довіряв керування іншим особам, чи є інші засоби охорони, чи спрацювали вони.

Представники адміністрації повинні бути допитані стосовно організації охорони об'єкта, а саме: ким здійснюється охорона; яка кількість охоронців у зміні та яка їх черговість; як характеризується охоронець, на чергуванні якого було вчинене незаконне заволодіння; чи є неповнолітні серед персоналу підприємства, СТО, гаражного кооперативу; чи були аналогічні злочини у минулому; хто чергував у той раз. Додатково можуть бути опитані власники квартир, вікна яких виходять на територію охоронюваного об'єкта.

Виходячи з викладеного, можна сказати, що допит свідків і потерпілого являє собою слідчу дію початкового етапу розслідування спрямовану на встановлення події незаконного заволодіння та розшуку предмета посягання і злочинців.

Допит неповнолітнього підозрюваного на початковому етапі розслідування проводиться у 52,6 % випадків та має місце у зв'язку з його затриманням працівниками ППСМ, КР, КМСД чи ДПС ДАІ на місці стоянки під час замаху на вчинення незаконного заволодіння, під час руху у викраденому транспорті; після залишення автомобіля при переслідуванні «по гарячих слідах» чи за результатами проведення оперативно-розшукових заходів. Ми вважаємо цей показник високим, оскільки, за даними В. С. Козлова та Л. М. Ємеліна, для незаконних заволодінь, вчинюваних дорослими, він складає близько 17 % [61, с. 29; 96, с. 187].

Так, відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства та з тактичних міркувань допит підозрюваного повинен бути проведений негайно. Проте аналіз криміналістичної літератури [11, с. 8; 175, с. 154; 202, с. 19–20] та змісту протоколів слідчої дії, свідчить про те, що допити проводяться на низькому організаційно-тактичному рівні. Зрозуміло, це негативно впливає на процес розслідування, уповільнює його та викликає невдоволення громадян щодо низької якості його організації.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання підготовки до проведення допиту підозрюваного у справах зазначеної категорії. Науковці [20, с. 327; 34, с. 13; 85, с. 409; 102, с. 96; 136, с. 45; 150; 202, с. 26; 254; 233, с. 127; 255, с. 947] спільні у думці, що на даному етапі слідчим виконується комплекс дій з визначення предмета допиту, кола учасників слідчої дії та їх запрошення, з'ясування часу та місця її проведення, вивчення особи допитуваного, підбору доказів, підготовки технічних засобів фіксації тощо.

У криміналістичній літературі детально викладено порядок підготовки до допиту, але, враховуючи конкретний склад злочину та специфічність суб'єкта, вважаємо, що окремі дії будуть мати свої особливості. Мова йде про визначення предмета та кола учасників допиту.

Одноставно вчені підтримують позиції, що визначення предмета допиту необхідне для забезпечення повноти та всебічності його дослідження [11, с. 23; 86, с. 65]. З цією метою слідчому необхідно провести аналіз та вивчення матеріалів кримінальної справи, визначити коло обставин, які необхідно з'ясувати у неповнолітнього при проведенні слідчої дії.

До предмета допиту неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) у незаконному заволодінні транспортним засобом у цілому необхідно відносити:

1) обставини, що відповідно до ст. 64 КПК України становлять предмет доказування, тобто подія злочину (час, місце, спосіб та інше), винність і мотиви злочину, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання;

2) причини та умови, які сприяли вчиненню злочину (ст. 23 КПК України);

3) обставини, які підлягають з'ясуванню у злочинах неповнолітніх (ст. 433 КПК України).

Л. Л. Каневський вважає, що такими обставинами у корисливих злочинах неповнолітніх є: факт викрадення особистого майна; предмет крадіжки, його ознаки, вартість, кому саме він належить; місце й час здійснення крадіжки; спосіб проникнення до майна, застосування технічних засобів та інших пристроїв; тривалість перебування та конкретні дії злочинця на місці крадіжки [86, с. 72].

Наведені Л. Л. Каневським обставини не викликають сумніву, проте, на нашу думку, цей перелік не є вичерпним і підлягає до-

повненню. Вважаємо за необхідне в рамках обставин, які характеризують подію незаконного заволодіння, надати відомості про обстановку вчинення злочину, тобто місце розташування стоянки автомобіля чи гаража; наявність та умови охорони об'єкта – зовнішні (сторож, собаки, замки будівлі, в якій знаходиться машина) та внутрішні (імобілайзер, протиугінні засоби, блокувальні пристрої, сигналізація); освітлення транспортного засобу та прилеглої території – природне (денне) чи штучне (електричне).

Визначення наведених даних дозволить не лише уявити обстановку вчинення незаконного заволодіння, а й перевірити висунуті припущення щодо причетності до злочину дорослих чи неповнолітніх співучасників (якщо підліток наполягає, що протиправне діяння вчинив одноосібно), осіб, котрі володіють спеціальними знаннями чи навичками, наприклад: відкриття замків, проникнення через незначні отвори, підйом великих вантажів тощо.

Виходячи з вищевикладеного, наведений перелік питань слід доповнити відомостями про місце стоянки предмета посягання (вулиця, охоронювана автостоянка, гараж, інше приміщення); умови охорони місця стоянки та транспортного засобу; освітлення машини та прилеглої території.

За даними нашого дослідження, у 58 % випадків підлітки попередньо здійснювали підготовку до незаконного заволодіння транспортним засобом, яка включала в себе дії з його планування, підбору співучасників, розподілу ролей між ними, пошуку та притосування технічних засобів, вибору об'єкта посягання тощо.

Всі перелічені дії повинні бути визначені при допиті неповнолітнього підозрюваного. На цьому наполягає і В. І. Жулев [68, с. 55].

Вважаємо, що визначення характеру, строків та терміну підготовчих дій, засобів і знарядь, які були використані, їх докладний опис та місцезнаходження, використання іншого транспортного засобу дозволить проаналізувати наміри підлітків на початку злочинної діяльності та визначити їх суб'єктивну сторону (вину, мету і мотив).

Для визначення винності О. П. Резван та К. О. Чаплинський пропонують з'ясувати, з чиєї ініціативи було вчинене посягання [136, с. 179; 253, с. 107]. Погоджуючись з науковцями, вважаємо за необхідне доповнити перелік питань про час виникнення умислу на незаконне заволодіння з метою перевірки відомостей про наявність (відсутність) підготовки та планування злочинної діяльності.

У диспозиції ч. 1 ст. 289 КК України законодавець передбачає відповідальність за вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом з будь-якою метою. Проте, на нашу думку, необхідно у кожному випадку з'ясувати цей елемент суб'єктивної сторони, оскільки метою підлітків-злочинців могло бути не лише незаконне заволодіння, а й крадіжка особистих речей, які знаходились у предметі посягання, та інше. Підтвердити міркування слідчого може відповідь неповнолітнього про речі, які були викрадені з машини, місце їх знаходження та планування збуту.

З метою повного і всебічного дослідження обставин справи вважається за необхідне максимально деталізувати і конкретизувати подію незаконного заволодіння.

Так, окрім зазначеного, на думку О. П. Резвана та С. М. Скібіна, при допиті підозрюваного у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, підлягають з'ясуванню такі питання: чи мав підозрюваний відомості про особу потерпілого, про транспортний засіб, що викрадається, і місце його зберігання; яким способом здійснювалося проникнення в гараж; які прийоми використовувалися для проникнення в салон (кабіну) автомашини та запуску її двигуна, для нейтралізації протиугінних пристроїв; яке майно було викрадено, його кількість і якість, а також особливі ознаки; де, коли й за допомогою яких осіб підозрюваний реалізував викрадений автотранспортний засіб або його частини; чи вчинялися аналогічні злочини раніше; чи вживав хто-небудь зі сторонніх громадян заходів до припинення злочину, хто саме [136, с. 179; 227, с. 123–124].

За умови, коли допит проводиться одразу після затримання неповнолітнього на місці вчинення злочину (до огляду місця події), вважаємо за доцільне визначити шляхи підходу (відходу) до місця стоянки транспорту; які перешкоди були на шляху. Отримавши такі дані, слідчий, котрий буде проводити огляд місця події, одразу визначить місце найбільш імовірного розташування слідів незаконного заволодіння.

З метою ефективного виявлення та вилучення слідів необхідно також визначити, чи мали місце дії з приховування факту перебування неповнолітніх на місці стоянки, застосування знарядь злочину, способу його вчинення, напрямку зникнення транспортного засобу тощо.

У 36 % випадків має місце затримання неповнолітніх злочинців до виявлення предмета посягання. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання місцезнаходження транспортного засобу та способу приховування незаконного заволодіння (збут, залишення у «схованці», спалення, утоплення, розбирання, знищення тощо), де, коли, у присутності кого та за яких обставин це було вчинено. В окремих випадках спосіб приховування підлягає додатковій кваліфікації за ст.ст. 194, 196 КК України за знищення або пошкодження чужого майна.

Для характеристики обставин, що впливають на ступінь тяжкості незаконного заволодіння, необхідно визначити кваліфіковані види його вчинення (ч. 2–3 ст. 289 КК України) [236; с. 668]. Так, слідчим повинно бути з'ясовано, чи мала місце співучасть, повторність, насильство над потерпілим (небезпечне для життя чи здоров'я, або таке, що не є небезпечним) або погрози його застосування; вартість транспортного засобу; проникнення у приміщення.

Розглядаючи окремі обставини, що підлягають з'ясуванню при вчиненні злочину у співучасті, Л. Л. Каневський наполягав на необхідності визначення не лише кількості неповнолітніх, а й ролі кожного члена злочинної групи [86, с. 72].

Як показало проведене нами дослідження кримінальних справ, близько 73 % злочинів розглядуваної категорії вчиняються групами неповнолітніх. Про це необхідно пам'ятати слідчому під час підготовки до допиту.

З цього приводу О. Г. Філіппов навіть поділяє обставини, що підлягають встановленню, на дві групи: ті, що свідчать про груповий характер злочину; та ті, котрі сприяють доказуванню кожного окремого злочину [129].

Автор не наводить переліку питань для окреслення першої групи обставин. На нашу думку, до них можна віднести кількість співучасників, їх вік (підлітки, дорослі), особливі прикмети та докладну характеристику кожного, місцезнаходження та проживання, характер відносин у групі, наявність ієрархії та розподілу ролей між учасниками групи неповнолітніх, тривалість дії злочинного об'єднання, наявність раніше вчинених злочинів та судимостей за них. Окрім цього, характеризуючи співучасників та підозрюваного, необхідно визначити їх кримінальні зв'язки, причетність до інших нерозкритих незаконних заволодінь транспортними засобами.

Досить часто (59 % випадків) причиною вчинення підлітками незаконних заволодінь стає стан, викликаний вживанням алкогольних, наркотичних чи інших одурманюючих речовин.

Відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 66 КК України зазначена обставина обтяжує покарання [177, с. 136].

Виходячи з цього, слідчому необхідно з'ясувати, чи перебував неповнолітній або його співучасники у стані сп'яніння (алкогольного, наркотичного, токсичного тощо); періодичність вживання алкоголю та наркотиків; чи перебуває злочинець під наглядом нарколога або психіатра.

Ст. 23 КПК України передбачає обов'язок слідчого виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину. Визначимо вказані обставини з урахуванням особливостей розглядуваного виду злочину.

Так, причиною злочинності неповнолітніх, на думку Ю. В. Александрова, А. П. Гея, Г. С. Семакова, С. Є. Віцина, виступає незайнятість підлітків та неможливість батьків забезпечити дітей [2, с. 177; 138, с. 143].

Ми повністю підтримуємо зазначену позицію. Можна сказати, що факторами, котрі зумовлюють протиправну поведінку неповнолітніх, виступають: недостатнє матеріальне забезпечення сім'ї, яке дозволяє утримувати неповнолітнього, котрий не бажає навчатися і працювати; небажання неповнолітніх працювати через схильність до злочинної діяльності та незаконного збагачення; неможливість влаштуватися на роботу через відмову підприємств у прийнятті підлітків.

Вказана ситуація, на нашу думку, породжує вчинення злочинів: для розваги або отримання заробітку через неможливість (небажання) зробити це законним шляхом. Зазначене підтверджується результатами вивчення кримінальних справ, порушених за ст. 289 КК України, проти неповнолітніх. Так, у 54 % випадків неповнолітні не були зайняті суспільно корисною працею. Виходячи з викладеного, вважаємо за необхідне доповнити перелік запитань про зайнятість підозрюваного – вид зайнятості (навчання, робота, не зайнятий), місце діяльності (навчальний заклад, підприємство, установа, організація, приватний сектор економіки), строк (стаж) роботи (навчання).

Однією з причин, що сприяє злочинності неповнолітніх, на нашу думку, є несвідоме потурання злочинності неповнолітніх у

сім'ї. Багато злочинів та правопорушень, котрі вчиняються дітьми, мають латентний характер, тобто сприймаються дорослими як пустощі через недостатню обізнаність про відповідальність, моральну незрілість, нерозуміння вини тощо. Безкарність, у свою чергу, призводить до скоєння нових протиправних дій, як правило, більш небезпечних.

Про це свідчать результати вивчення кримінальних справ. Так, у 63 % випадків неповнолітні підозрювані негативно характеризувались за місцем проживання та навчання. В окремих випадках (близько 5 %) підлітки раніше притягалися до кримінальної відповідальності за менш суспільно небезпечні діяння, тобто вчиненню незаконного заволодіння транспортним засобом передували злочинні прояви меншого масштабу: дрібні крадіжки у сім'ї, навчальному або трудовому колективі тощо.

Така ситуація, на думку С. Н. Іншакова, С. Є. Віцина, Г. М. Міньковського, В. О. Уткіна, П. О. Пака, має місце через недосконалість виховної роботи з підлітками в освітніх закладах та установах, поблажливе ставлення в родині, недбале ставлення працівників правоохоронних органів до обліку таких діянь тощо [84, с. 248; 138, с. 143; 167, с. 65; 184, с. 179].

Для розкриття змісту зазначеної причини слідчому необхідно визначити: чи мали місце протиправні дії неповнолітнього до вчинення незаконного заволодіння; як характеризується підліток за місцем навчання (роботи) та проживання; які відносини в колективі.

Переходячи до детермінант вчинення неповнолітніми незаконних заволодінь транспортними засобами, можна зазначити, що причини такої їх поведінки суттєво відрізняються від мотивації дорослих злочинців.

Так, за даними нашого дослідження, у більшості (77 %) випадків вчинення неповнолітніми злочину, передбаченого ст. 289 КК України, причинами їх стали: бажання перевірити самостійні навички керування, а потім продемонструвати їх своїм товаришам, необхідність дістатися додому. Отримані дані не суперечать результатам досліджень інших вчених, зокрема В. П. Пантелєєва [183, с. 31], Ф. Х. Кульмашева [142, с. 13], В. І. Жулева [68, с. 3].

Виходячи з цього, вважаємо за необхідне з'ясувати у неповнолітніх підозрюваних такі дані: кому належала ідея вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом, чим була зумов-

лена така поведінка, яких результатів бажав досягти своїми діями підліток.

Аналіз кримінальних справ показав, що найбільш типовим місцем вчинення злочину є вулиця або неохоронювані об'єкти, оскільки це пов'язано з найменшими труднощами. Виходячи з цього, вважаємо за необхідне визначити, чи був обізнаний підліток про наявність охоронних систем та місце зберігання транспорту, загальну обстановку (розташування речей), якщо так, то визначити джерела цієї інформації, оскільки доступність предмета посягання часто стає основною причиною виникнення у неповнолітнього умислу на незаконне заволодіння транспортним засобом.

Визначені обставини О. О. Андреев, називає такими, що створили сприятливу обстановку для підготовки і вчинення злочину [4, с. 16].

Окремою обставиною, на думку науковця, є характеристика джерел виникнення у неповнолітнього антигромадських поглядів і звичок [4, с. 16]. Вважаємо, що при спілкуванні з неповнолітнім важко визначити джерела формування ціннісних орієнтацій на вчинення злочину, оскільки переважно вони вчиняються під впливом певної конкретної життєвої ситуації, внаслідок вживання алкоголю чи наркотичних засобів, бажання похизуватися своєю спритністю перед іншими підлітками, тобто про конкретну сформовану позицію на вчинення злочину у більшості випадків мова йти не може.

Окрім цього, думка О. О. Андреева, на наш погляд, дублюється з обставинами, які, відповідно до ст. 433 КПК України, необхідно з'ясувати у злочинах неповнолітніх, зокрема умови життя та виховання; обставини, які негативно вплинули на цей процес; наявність дорослих підмовників.

Виходячи з викладеного, вважаємо за доцільне виключити інформацію про характеристику джерел виникнення у неповнолітнього антигромадських поглядів і звичок з кола питань, що підлягають з'ясуванню при допиті.

Характеризуючи обставини, передбачені ст. 433 КПК України, необхідно зазначити, що до їх числа входять відомості про вік неповнолітнього; стан здоров'я та загального розвитку; характеристика його особи; умови життя та виховання; обставини, що негативно впливали на виховання; наявність дорослих підмов-

ників та інших осіб, які втягнули підлітка у злочинну діяльність [236, с. 1015].

Розглядаючи умови життя та виховання підлітка, вважаємо за необхідне визначати місце його проживання (фактичне та юридичне), склад сім'ї підозрюваного.

Однією з характеристик умов життя та виховання підлітка, яка визначає певною мірою і причини злочинності, є наявність у неповнолітнього сім'ї. Так, за даними С. М. Іншакова, діти, позбавлені батьківського піклування, залишені внаслідок розірвання шлюбу або ранньої смерті батьків, стають на злочинний шлях у 8 разів частіше [84, с. 287]. А О. В. Комаров та О. О. Андреев у результаті проведених досліджень вказували, що близько 43 % засуджених неповнолітніх виховувались у родині з одним з батьків, а 7 % – без сім'ї [5, с. 57; 100, с. 22].

Зазначене визначає необхідним досліджувати: чи має неповнолітній сім'ю, який її склад; якщо батьки відсутні, то з яких причин; хто виконує їх функції.

Незадовільні умови виховання дітей часто мають місце у сім'ях, де батьки зловживають спиртними напоями, наркотиками, токсичними речовинами тощо.

До обставин, що негативно впливали на виховання підлітка, також можна віднести фактор сімейного неблагополуччя, ненормальні відносини між батьками. Вказане має місце при розпаді родини, за якого можна спостерігати суттєві зміни традиційних відносин з виховання дітей. Так, В. Д. Джураєв зазначає, що близько 30 % осіб, що вчинили напади на водіїв, виховувались у сім'ях, де вони постійно стикалися з негативною поведінкою батьків, систематичними п'янками, проявами насильства та жорстокості [56, с. 10].

У загальному вигляді ці думки підтверджуються С. Є. Віциним [138, с. 143], В. М. Бурлаковим [137, с. 302], В. Д. Єрмаковим [65, с. 685–686] та іншими.

Виходячи з цього, вважаємо, що підлягають визначенню такі питання: чи має місце алкоголізм, наркоманія чи інші антисоціальні нахили найближчого оточення допитуваного; чи мають місце сварки в родині, з яких причин, як часто, чим закінчуються, чи має місце насильство в сім'ї, чи завдаються тілесні ушкодження неповнолітньому або іншим членам родини тощо.

До обставин, що характеризують умови втягнення підлітка у злочинну діяльність, необхідно відносити факт наявності дорослих підмовників та інших осіб з антигромадською поведінкою. За даними нашого дослідження, 28 % незаконних заволодінь транспортними засобами вчинялось неповнолітніми внаслідок підбурювання (чи іншої співучасті) дорослих.

З'ясовуючи цей факт, необхідно визначити характеристику та ознаки вказаних осіб; час, місце та обставини знайомства з ними; способи втягнення у вчинення злочину.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в ході розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, зусилля слідчого повинні бути спрямовані на дослідження обставин про:

1) подію злочину (час, місце, спосіб та інше), винність і мотиви злочину, обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання, а саме:

– дані про марку, модель, рік випуску, приблизну вартість та належність транспортного засобу;

– час, місце (автостоянка, двір багатопверхового будинку, гараж, інше приміщення тощо), обстановка вчинення злочину; місце розташування стоянки автомобіля чи гаража; наявність та умови охорони об'єкта – зовнішні (сторож, собаки, замки будівлі, в якій знаходиться машина) та внутрішні (імобілайзер, протиугінні засоби, блокувальні пристрої, сигналізація); освітлення транспортного засобу та прилеглої території – природне (денне) чи штучне (електричне);

– підготовчі дії, що мали місце (планування злочину, підбір співучасників, розподіл ролей, вибір предмета посягання), строки і терміни їх проведення; знаряддя та умови, що були використані, їх докладна характеристика та місце знаходження; використання іншого транспортного засобу; шляхи підходу і відходу до місця стоянки (гаража) автотранспорту, перешкоди;

– способи проникнення в гараж або інше сховище; салон транспортного засобу та запуску його двигуна; нейтралізації протиугінних пристроїв; чи були ким-небудь вжиті заходи для припинення злочину; зв'язки з потерпілим;

– спосіб приховання слідів протиправного діяння; місце знаходження викраденого транспортного засобу (у випадку, коли

предмет посягання не виявлений); спосіб приховування транспортного засобу (збут, залишення в «тайнику», спалення, утоплення, розбирання, знищення тощо);

– час виникнення умислу на незаконне заволодіння транспортом; кому належала ідея вчинення злочину; мета та мотив діяння;

– речі, що були викрадені з транспортного засобу, їх кількість та якість, а також особливі ознаки; місце їх знаходження; як планувався збут транспортного засобу;

– наявність співучасників, їх кількість та вік, докладна характеристика кожного; особливі прикмети; місце їх проживання та знаходження; характер відносин у групі; наявність ієрархії та розподілу ролей між учасниками групи неповнолітніх; тривалість дії злочинної групи; наявність раніше вчинених злочинів, судимостей за них; знаходження на момент вчинення злочину в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння; періодичність вживання алкоголю та наркотиків; перебування під наглядом нарколога (психіатра); чи завдавалось насильство потерпілому або погрози його застосування; чи мало місце проникнення у приміщення чи інше сховище для заволодіння транспортним засобом;

2) причини та умови, які сприяють вчиненню злочину, а саме:

– вид зайнятості (навчання, робота, не зайнятий), місце діяльності (навчальний заклад, підприємство, установа, організація, приватний сектор економіки), строк (стаж) роботи, навчання; як характеризується підліток за місцем навчання (роботи) та проживання; які відносини в колективі;

– чи мали місце протиправні дії неповнолітнього до вчинення незаконного заволодіння; чим була зумовлена така поведінка, яких результатів бажав досягти своїми діями підліток; чи був він обізнаний про наявність охоронних систем та місце зберігання транспорту, загальну обстановку (розташування речей), якщо так, то визначити джерела цієї інформації;

3) обставини, які підлягають з'ясуванню у справах про злочини неповнолітніх, а саме:

– місце його проживання (фактичне та юридичне); чи має неповнолітній сім'ю, який її склад, якщо батьки відсутні, то з яких причин, хто виконує їх функції;

– чи має місце алкоголізм, наркоманія чи інші антисоціальні схильності найближчого оточення допитуваного; чи мають місце сварки в родині, з яких причин, як часто, чим закінчуються, чи має місце насильство в сім'ї, чи завдаються тілесні ушкодження неповнолітньому або іншим членам родини; характеристику та ознаки вказаних осіб; час, місце та обставини знайомства з ними; способи втягнення у вчинення злочину.

Зазначене коло питань, на нашу думку, формує предмет допиту у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами та визначає його особливості з урахуванням специфічного суб'єкта його вчинення – неповнолітніх.

Окремим питанням, котре потребує дослідження, є визначення кола осіб, присутніх при проведенні слідчої дії.

Відповідно до кримінально-процесуального законодавства всіх учасників допиту можна поділити на дві категорії: обов'язкові та необов'язкові. До першої групи належать слідчий, неповнолітній підозрюваний та його захисник (ст. 45 КПК України). До другої – прокурор; перекладач; спеціаліст; особа, яка розуміє знаки глухих і німих; педагог, лікар, батьки чи інші законні представники неповнолітнього.

Закон не вимагає участі останніх у допиті, проте, іноді з тактичних міркувань їх присутність доцільна. Так, відповідно до ст. 438 КПК України, у разі, коли підозрюваний (обвинувачений) не досяг 16 років або якщо його визнано розумово відсталим, при допиті за розсудом слідчого або за клопотанням захисника можуть бути присутні педагог або лікар, батьки чи інші законні представники неповнолітнього [236, с. 784].

Аналіз кримінальних справ вказаної категорії показав, що педагог був присутнім при допиті підозрюваного у 38 % випадків. Вивчення протоколів допиту дає підстави вважати, що педагог запрошується слідчим для допомоги у встановленні психологічного контакту з неповнолітнім, знятті зайвого емоційного навантаження, створення доброзичливої атмосфери слідчої дії. Окрім цього, спеціаліст може сприяти доступному формулюванню питань, допомогти точно і всебічно зрозуміти допитуваного, а також специфічну лексику, що ним вживається.

Наведені дані підтверджуються опитуванням слідчих ОВС, які брали участь у розслідуванні незаконних заволодінь транспорт-

ними засобами, вчинених неповнолітніми. Так, на думку 58,7 % респондентів, присутність педагога впливає позитивно на підлітка при проведенні слідчих дій.

Необхідно зазначити, що виконання визначених функцій можливе лише за умови правильного підбору педагога, врахування його професійних та ділових якостей, а також індивідуальних особливостей допитуваного підлітка.

Так, особливої важливості це питання набуває при підготовці до допиту в умовах конфліктної ситуації. За такої умови на педагога покладається додаткова функція, яка полягає у згладжуванні протидії неповнолітнього.

У вказаній ситуації слідчому необхідно психологічно підготувати запрошених до подолання можливих труднощів; пояснити, як слід поводитися в тій чи іншій ситуації, щоб допомогти нейтралізувати або послабити можливі негативні дії з боку допитуваного чи захисника.

Обираючи педагога, слідчий не повинен підходити до цього формально. Дане питання докладно висвітлене у криміналістичній літературі, проте єдиного підходу у його вирішенні поки що не вироблено.

Так, автори однієї позиції (Г. М. Міньковський, Н. Ш. Сафін, І. М. Циганкова, А. Ф. Волобуєв) вважають за необхідне залучення педагога, знайомого неповнолітньому, авторитетного для допитуваного, що повинно сприяти отриманню повних та достовірних даних [110, с. 309; 252, с. 77-78]. Інші (Л. Л. Каневський, Н. І. Гуковська) висловлюють протилежні міркування: бажано, щоб педагогом була особа чоловічої статі, незнайома підозрюваному (обвинуваченому) [86, с. 19], оскільки неповнолітні правопорушники відчують сором у присутності знайомої особи [51, с. 110–111].

Досліджуючи дане питання, В. М. Махов, М. В. Костицький, М. М. Михеєнко, Г. Г. Зуйков, Б. В. Романюк наполягали на його вирішенні з урахуванням особи допитуваного. Так, на їх думку, спеціаліст, який знає індивідуальні особливості психіки неповнолітнього, як правило, швидше і краще встановить з ним контакт. Але через сором'язливість, побоювання втратити авторитет, бути покараним тощо неповнолітні під час допиту бажають давати показання в присутності незнайомого їм педагога [76, с. 118; 108, с. 29; 166, с. 44; 171, с. 106–108; 218].

Зазначені думки переконливі, проте, як показує практика, часто у слідчого не вистачає часу на організацію попереднього спілкування з неповнолітнім підозрюваним (обвинуваченим) з метою діагностики його психологічного стану, визначення педагога (знайомого чи незнайомого), з яким він буде почувати себе більш комфортно та краще встановить психологічний контакт. У зв'язку з цим розглянемо окремі переваги та недоліки запрошення знайомих та незнайомих осіб для участі у слідчій дії в якості педагога.

До переваг запрошення знайомого педагога, як слушно зазначають А. Ф. Волобуєв, Г. М. Міньковський, Н. Ш. Сафін, І. М. Циганкова, можна віднести швидке встановлення психологічного контакту між учасниками.

У цілому погоджуючись з викладеною думкою, вважаємо, що психологічний контакт з підлітком здатен встановити також і незнайомий йому педагог, хоча це і призведе до зайвої втрати часу.

До недоліків запрошення знайомої особи у якості педагога Л. Л. Каневський, Н. І. Гуковська відносили: сором перед знайомим вчителем; небажання викрити себе в його присутності з негативної сторони; переживання, що надані свідчення стануть відомі його оточенню у школі [51, с. 110–111; 86, с. 19].

Окрім названого, слід додати, що педагог, знайомий допитуваному, – це директор, завуч, класний керівник або інший вчитель зі школи. На цих осіб законодавством покладений обов'язок виховання підлітків, а тому факт вчинення неповнолітнім злочину буде сприйнятий негативно, оскільки це є підставою для притягнення їх до відповідальності за неналежне виконання посадових обов'язків з виховання підлітка. Це, в свою чергу, може зумовити небажання сприяти слідству, незацікавленість у розкритті незаконного заволодіння тощо.

Виходячи з викладеного, вважаємо, що за умови, коли неможливо здійснити індивідуальний підхід до запрошення педагога на допит неповнолітнього, слідчому доцільно викликати, незнайомого підлітку педагога з іншого навчального закладу.

Як вже зазначалось, законом не передбачено обов'язкової участі батьків або законних представників неповнолітнього при його допиті. Незважаючи на це, в окремих випадках слідчі дозволяють їм бути присутніми при проведенні слідчої дії. Так, за даними аналізу кримінальних справ, порушених за ст. 289 КК

України стосовно неповнолітніх, батьки були присутні у 5 %, а інші законні представники – у 2 % допитів, проте їх участь небажана – підліток соромиться відповідати на запитання, побоюючись їх осуду; останні нерідко намагаються впливати на допитуваного тощо.

Наші міркування та спостереження підтримуються В. Г. Лукашевичем, Н. Ш. Сафіним та Л. Л. Каневським, які визначають участь батьків або законних представників неповнолітнього при його допиті недоцільним з тактичних міркувань [86, с. 66; 149, с. 15].

Вказані позиції підтверджують слідчі ОВС. Так, більше 61 % опитаних вважають, що присутність батьків заважає отриманню від неповнолітнього інформації при проведенні слідчої дії.

Як висновок можна зазначити, що з тактичних міркувань іноді необхідно запрошувати для участі необов'язкових учасників допитів, зокрема педагога. Проведений аналіз криміналістичної літератури та емпіричної бази дослідження показав, що в якості педагога доцільно викликати незнайому підлітку особу з іншого навчального закладу. Інших учасників, зокрема батьків, до участі у ході слідчої дії варто допускати лише тоді, коли на цьому наполягає неповнолітній.

У літературі широкого обговорення дістало питання повторних допитів. З приводу цього висловлюються різні позиції. Так, група вчених (В. П. Бахін, В. К. Весельський, В. С. Тадевосян) наголошують на недопустимості повторних допитів, оскільки вони затягують розслідування та викликають закономірне невдоволення громадян роботою слідчих органів [34, с. 13; 234, с. 54–56]. Вони абсолютно праві, зазначаючи, що нерідко причиною повторюваності допитів стає непідготовленість слідчого, непродуманість та безплановість розслідування.

За умови, що така ситуація з організацією допиту відсутня, вважаємо більш прийнятною протилежну позицію, прихильниками якої виступають Д. М. Балашов, М. М. Балашов, Л. Л. Каневський, С. В. Маліков, С. М. Сухов [9, с. 290; 86, с. 66; 233, с. 130]. Повторні допити, на нашу думку, не тільки допустимі, а тактично виправдані з метою перевірки правдивості раніше наданих свідчень.

Вказану позицію підтримують опитані слідчі ОВС. Так, у 72,2 % випадків респонденти відповіли, що проведення повторних допитів у зазначеній категорії справ доцільне та ефективне для досягнення цілей розслідування. Проте, як свідчить аналіз кримі-

нальних справ, повторні допити спостерігаються при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, у 39 % випадків.

Як недолік слід вказати на формальне ставлення слідчих до проведення повторних допитів. Так, у 83 % випадків текст протоколів обох слідчих дій був ідентичним.

Висновки до розділу

Розгляд тактичних особливостей проведення окремих слідчих дій у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, дозволяє дійти таких висновків:

1. Основними напрямками роботи СОГ є огляд місця стоянки (двору будинку, гаража, СТО, автостоянки, паркування); місця залишення предмета посягання неповнолітнім злочинцем, а також прилеглої території до нього; виявленого транспортного засобу.

2. Огляд місця події варто проводити виділяючи окремі вузли, зокрема:

– місце перебування транспортного засобу (стоянки, залишення), яке може являти собою відкриту місцевість (двір будинку, вулиця, поїздна частина, автостоянка, зупинки біля розважальних чи торговельних закладів тощо) або приміщення для його зберігання (гараж, СТО, автотранспортний бокс, інше приміщення);

– прилегла територія до місця перебування транспортного засобу, котра включає шляхи підходу неповнолітніх до місця стоянки; місце засідки, де підлітки спостерігали за предметом посягання та діями власника; шляхи від'їзду транспортного засобу з місця стоянки.

3. З усіх прийомів проведення огляду місця події найчастіше використовуються ексцентричний та концентричний, обрання яких безпосередньо залежить від обстановки незаконного заволодіння. Так, якщо автомобіль (мотоцикл) перебував на відкритій місцевості, то доцільно використовувати ексцентричний метод, тобто, зафіксувавши конкретні сліди перебування підлітків на місці стоянки, слідчий зможе більш ефективно здійснити їх пошук на прилелій території. Дії, проведені у зворотній послідовності, призводять до нераціонального витрачання часу та фіксації зайвих слідів і предметів, які в подальшому не можуть бути використані.

Якщо транспортний засіб на момент вчинення злочину перебував у приміщенні, доцільно використовувати концентричний метод, тобто, дослідивши прилеглу територію, переходити до місця стоянки. Це зумовлено тим, що сліди, котрі знаходяться на прилелій території, менш захищені від дії навколишнього середовища, а тому потребують першочергової фіксації.

4. Огляд виявленого транспортного засобу проводиться у два етапи – загальний та детальний. Під час другого доцільно здійснювати дослідження предмета посягання за окремими вузлами у такій послідовності: передня частина автомобіля, задня, верхня, бічні сторони та салон.

5. Коло свідків та можливих очевидців злочину та основні положення, що складають предмет їх допиту, зумовлюються місцем стоянки транспортного засобу. Так, при вчиненні незаконного заволодіння:

– на вулиці повинні бути допитані як свідки випадкові перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу, та особи, які мають право на керування транспортним засобом;

– у дворі багатоповерхового будинку: мешканці, вікна яких виходять у двір; особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї; особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом;

– на охоронюваній автомобільній стоянці: сторож, який чергував у той день; директор автомобільної стоянки; мешканці сусідніх будинків, чиї вікна виходять на стоянку; особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї;

– з СТО: охоронець, директор СТО, слюсар, котрий ремонтував автомобіль на станції;

– з гаражного кооперативу: особи, котрі виявили відсутність транспортного засобу; сторож, який знаходився на чергуванні; голова гаражного кооперативу; власники інших гаражів, котрі прибули на територію після залишення власником автомобіля; особи, котрі знаходилися у своїх гаражах приблизно в цей час; особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом;

– з території підприємства (установи): охоронець, який чергував у той день; адміністрація підприємства (начальник транспортного відділу); водій, за яким закріплений транспортний засіб; особи, котрі мають право використовувати транспортний засіб; особи, котрі з різних причин затримались на підприємстві.

6. Предмет допиту у справах зазначеної категорії повинен охоплювати: відомості про транспортний засіб, його характеристики і охорону; час, місце стоянки і обстановку незаконного заволодіння; способи і знаряддя, що були використані; суб'єктивну сторону; причини і умови, що сприяли протиправному діянню; співучасників та підмовників; зайнятість і схильності підлітка.

7. Обрання педагога для участі у допиті неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) доцільно здійснювати враховуючи такі рекомендації: за наявності даних щодо довірчих стосунків між підлітком та педагогом, він може бути залучений до участі у слідчій дії; у всіх інших випадках пропонується, щоб педагог був незнайомим допитуємому та працював в іншому навчальному закладі.

Недоцільно запрошувати на допит батьків, законних представників, оскільки вони перешкоджають отриманню інформації від неповнолітнього.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження, присвячене проблемам розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, дозволило зробити такі висновки:

1. Криміналістична характеристика може бути визначена як інформаційна модель, що відображає систематизований опис типових криміналістично значущих відомостей про незаконне заволодіння транспортним засобом, вчинене дітьми, а саме: предмет посягання; обстановка; способи підготовки, вчинення і приховування; «слідова» картина; особа потерпілого; особа неповнолітнього злочинця.

Предмет посягання представляється як чужий механічний транспортний засіб, найчастіше застарілі моделі легкових автомобілів чи дорожніх мотоциклів, виготовлених в Україні, країнах СНД чи колишнього соцтабору, що знаходяться в робочому стані та не мають засобів захисту.

При описі обстановки вказаного діяння доцільно звернути увагу на: час вчинення злочину (в його широкому розумінні); місце стоянки транспортного засобу; місце його залишення неповнолітнім та погодні умови при посяганні.

2. Спосіб незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми, розглядається як система дій з підготовки, вчинення та приховування, котрі об'єднані єдиним умислом та зумовлені характером злочину: таємне посягання; відкрите, поєднане з насильством або погрозами його застосування; відкрите, не поєднане з насильством або погрозами; шляхом обману або зловживання довірою.

Кількість матеріальних та ідеальних слідів залежить від способу вчинення злочину. Так, при таємних посяганнях виявляються виключно матеріальні; при обмані або зловживанні довірою – превалюють ідеальні; відкриті заволодіння – наявні обидва види слідів.

3. Характеристика неповнолітнього злочинця та потерпілого надавалась з урахуванням способу вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом.

Таємні посягання, як правило, вчиняються групами з 2–3 осіб чоловічої статі, інколи з дівчатами, віком від 14 до 18 років. Часто (76 %) це учні загальноосвітніх шкіл, ПТУ та технікумів, котрі виховуються у неповноцінних сім'ях та мають схильність до зловжи-

вань алкогольними напоями чи наркотичними речовинами. Посягання здійснюється переважно на автомобілі (мотоцикли) незнайомих осіб, характеристика яких, беручи до уваги відсутність безпосереднього контакту, не важлива для підлітка. Поведінку потерпілих можна визначити як провокуючу – полягає у залишенні транспорту без охорони на вулиці, часто з відчиненими дверима, а іноді і вікнами.

Відкрите заволодіння, не поєднане з насильством, найчастіше вчиняється одноосібно хлопцями віком від 16 до 18 років, що навчаються у ПТУ або технікумах і негативно характеризуються у колективі. Вказані особи спритні і розкуті, схильні до алкоголізму, нерідко це раніше засуджені або такі, що перебували на обліку в підрозділах КМСД.

Відкрите заволодіння, поєднане з насильством, вчиняють виключно чоловіки, об'єднуючись по 2–3 особи як старшої (16–18), так і молодшої (14–16) вікових груп. Більшість (72 %) з них раніше не працювали і не навчаються, характеризуються як несумлінні і безвідповідальні, вирізняються жорстокістю. Близько третини з них або перебувають на обліку у лікаря-психіатра або раніше засуджені.

Перед вчиненням відкритого посягання підлітки спостерігають за потерпілим. При цьому важливою є нездатність особи чинити опір, як правило, це особи віком понад 50 років або слабо розвинені у фізичному плані.

Використання обману або зловживання довірою більш притаманне для осіб жіночої статі (незалежно від віку) та хлопців виключно старшої вікової групи (16–18 років), котрі вчиняють протиправне діяння одноосібно, не перебуваючи при цьому у стані сп'яніння. Вказані підлітки позитивно характеризуються за місцем проживання та навчання (інститути, технікуми, школи), мають психологічні здібності. Потерпілими у вказаних посяганнях є переважно особи чоловічої статі віком від 16 до 20 років, знайомі підлітку, котрі не можуть йому відмовити у наданні керування.

4. Проведене дослідження показало, що кримінальна справа може бути порушена одразу після виявлення працівником міліції ознак незаконного заволодіння, вчиненого неповнолітніми. В інших випадках доцільно проводити попередню перевірку, в результаті якої рекомендовано накопичити: документи, що виступають приводами до порушення кримінальної справи; підтверджують право

власності чи користування транспортним засобом; містять дані, що вказують на ознаки складу злочину; визначають результати проведення ОРЗ з пошуку можливих очевидців, свідків та підозрілих осіб; характеризують неповнолітнього злочинця; пояснення від власника, очевидців, свідків та підозрілих осіб; протокол огляду місця події; довідки про ушкодження, завдані предмету посягання, факт його знищення або участі у ДТП.

5. Типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування даного злочину можна визначити такі: 1) неповнолітнього затримано; транспортний засіб виявлено; 2) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено; 3) неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено.

Алгоритми розслідування кожної з перелічених ситуацій різняться, проте спільним для усіх є проведення огляду місця стоянки, допиту потерпілого, свідків та очевидців; одержання зразків для порівняльних досліджень.

У ситуації, коли злочинець відомий, проводиться його затримання, особистий обшук, медичне освідування і допит, а при виявленні транспортного засобу – його огляд.

6. У справах зазначеної категорії обов'язковим є проведення двох видів огляду – місця стоянки транспортного засобу та місця його залишення неповнолітнім. У першому досліджується безпосереднє місце зберігання предмета посягання та територія, прилегла до нього, у другому – місце виявлення, прилегла територія та власне автомобіль (мотоцикл).

При проведенні слідчого огляду найбільш доцільно використовувати ексцентричний та концентричний прийоми, застосування яких зумовлюється обстановкою місця події. Так, відкриту стоянку рекомендовано досліджувати ексцентрично, що сприяє швидкому виявленню слідів на місці зберігання та їх ефективному пошуку на прилеглий території.

При зникненні транспорту з приміщення бажано застосовувати концентричний прийом огляду, що пояснюється більшою захищеністю слідів у середині гаража (транспортного боксу).

Проведене дослідження дало змогу визначити програму проведення огляду транспортного засобу, що став предметом посягання. При цьому після загального огляду транспортний засіб

умовно розбивається на вузли та детально досліджується у такому порядку: 1) **передня частина автомобіля** (бампер, реєстраційний номерний знак, ґратка радіатора, фари, підфарники, протитуманні та габаритні фари, капот, моторний відсік, крила, передні колеса, лобове скло, склоочисники, передні бічні стійки кузова або кабіни); 2) **задня частина** (кришка багажника, її замок, задні ліхтарі, номерний знак, бампер, багажне відділення і його вміст (запасне колесо, інструменти, інші речі); 3) **верхня частина** (дах автомобіля та вентиляційний люк зовні); 4) **бічні сторони** (передні та задні двері, ручки та замки зовні, бічне скло та ущільнювачі, дзеркало заднього виду, бризковики та підніжка (на вантажівках); 5) **салон** (дверцята водія (внутрішня сторона), сидіння водія та чохли на ньому, рульове колесо, замок запалення, ручка КПП, щиток з приборами, передня панель, дзеркало заднього виду, підлога перед передніми сидіннями, педалі керування, дверцята переднього пасажирів, його сидіння (чохол та його кармани, внутрішня поверхня дверцят, попільниця на ній, паски безпеки), ящик для дрібних речей на передній панелі, а також протисонячні щитки з обох сторін, задні дверцята з обох сторін, задні сидіння та підлога, лобове, заднє та бокове скло, стеля та обшивка салону, поличка перед заднім склом, встановлені в салоні додаткові прилади (магнітофон, телевізор, кондиціонер тощо), документи, книги, газети, залишки їжі, недопалки цигарок, сірників, інструменти й інше).

7. Окрім потерпілого та неповнолітнього підозрюваного (обвинуваченого) допиту підлягає велика кількість осіб, що стали свідками або випадковими очевидцями злочинної події. Їх встановлення та предмет допиту залежать від правильної оцінки обстановки незаконного заволодіння, зокрема при його вчиненні:

– на вулиці повинні бути допитані як свідки випадкові перехожі, працівники магазинів, кафе, кіосків, розташованих поблизу, та особи, які мають право на керування транспортним засобом;

– у дворі багатоповерхового будинку: мешканці, вікна яких виходять у двір; особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї; особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом;

– на охоронюваній автомобільній стоянці: сторож, який чергував у той день; директор автомобільної стоянки; мешканці сусідніх будинків, чий вікна виходять на стоянку; особи, котрі проводять вільний час на подвір'ї;

– з СТО: охоронець, директор СТО, слюсар, котрий ремонтував автомобіль на станції;

– з гаражного кооперативу: особи, котрі виявили відсутність транспортного засобу; сторож, який знаходився на чергуванні; голова гаражного кооперативу; власники інших гаражів, котрі прибули на територію після залишення власником автомобіля; особи, котрі знаходились у своїх гаражах приблизно в цей час; особи, котрі мають право користуватися транспортним засобом;

– з території підприємства (установи): охоронець, який чергував у той день; адміністрація підприємства (начальник транспортного відділу); водій, за яким закріплений транспортний засіб; особи, котрі мають право використовувати транспортний засіб; особи, котрі з різних причин затримались на підприємстві.

Визначено, що предмет допиту у справах зазначеної категорії повинен охоплювати: відомості про транспортний засіб, його характеристики і охорону; час, місце стоянки і обстановку незаконного заволодіння; способи і знаряддя, що були використані; суб'єктивну сторону; причини і умови, що сприяли протиправному діянню; співучасників та підмовників; зайнятість і схильності підлітка.

Обґрунтовано, що на допиті бажана присутність педагога, запрошення якого бажано здійснювати беручи до уваги такі рекомендації: за наявності даних щодо довірчих стосунків між підлітком та педагогом, він може бути залучений до участі у слідчій дії; у всіх інших випадках пропонується, щоб педагог був незнайомим допитуємому та працював в іншому навчальному закладі. Недоцільно запрошувати на допит батьків, законних представників, оскільки вони перешкоджають отриманню інформації від неповнолітнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В. Криминалистика [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская]; под. ред. Р. С. Белкина. — М., 2001. — 990 с.
2. Александров Ю. В. Криминологія : курс лекцій [Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков]. — К. : МАУП, 2002. — 296 с.
3. Андреев О. О. Вивчення особистості злочинця у ході розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми / О. О. Андреев // Наук. вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ. — 2006. — № 1. — С. 228–234.
4. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Олексій Олександрович Андреев. — Х., 2007. — 20 с.
5. Андреев О. О. Розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». — Х., 2007. — 239 с.
6. Андреев О. О. Специфіка доказування у справах про вбивства, вчинені неповнолітніми / О. О. Андреев // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. — 2006. — Вип. 35. — С. 191–199.
7. Андреев О. О. Типові слідчі ситуації розслідування вбивств, вчинених неповнолітніми / О. О. Андреев // Вісник Харківськ. нац. ун-ту внутр. справ. — 2006. — Вип. 34. — С. 96–104.
8. Антонян Ю. М. Социальная среда и формирование личности преступника / Ю. М. Антонян. — М., 1975.
9. Балашов Д. Н. Криминалистика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. — М. : ИНФРА-М, 2005. — 503 с.
10. Бахин В. П. Расследование угона автотранспортных средств / В. П. Бахин. — Омск, 1969. — 101 с.
11. Бахін В. П. Тактика допиту : навчальний посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський. — К. : НВТ «Правник», 1997. — 64 с.
12. Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): навч. посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Т. С. Маліков. — К.: НВТ «Правник», 1997. — 32 с.
13. Бахін В. П. Тактика слідчої діяльності: поняття, сутність, зміст / В. П. Бахін, В. С. Кузьмічов, В. К. Весельський // Науковий

вісник Української академії внутрішніх справ. — 1998. — № 2. — С. 217—225.

14. Бедняков Д. И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Д. И. Бедняков. — М. : Юрид. лит., 1991. — 205 с.

15. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня / Р. С. Белкин. — М., 2001. — 240 с.

16. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Р. С. Белкин. — М. : Юрид. лит., 1988. — 304 с.

17. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. — 2-е изд., доп. — М. : Мегатрон XXI, 2000. — 334 с.

18. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. — М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1979. — Т. 3. — 408 с.

19. Берназ В. Д. Психические следы как объект исследования криминалистики / В. Д. Берназ // Актуальні проблеми держави і права. — Вип. 20. — С. 110.

20. Біленчук П. Д. Криміналістика : підручник [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко]; за ред. П. Д. Біленчука. — 2-ге вид., випр. і доп. — К. : Атіка, 2001. — 544 с.

21. Биркин Н. Н. Осмотр места происшествия при расследовании угонов автотранспорта, совершенных группой лиц / Н. Н. Биркин // Проблемы первоначального этапа расследования преступлений. — Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1987. — С. 112–119.

22. Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: навчальний посібник/ В. В. Бірюков / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. — 112с.

23. Бирюков В. В., Теория и практика планирования расследования преступлений : учебное пособие / В. В. Бирюков, О. Б. Мельникова, Р. Н. Шехавцов, И. В. Попов. — Луганск: РИО ЛАВД, 2002. — 72 с.

24. Бобров В. Г. Организационно-тактические основы предупреждения преступлений аппаратами уголовного розыска : материалы к лекции (для слушателей и курсантов учебных заведений МВД СССР) / В. Г. Бобров, А. Н. Мещеряков. — М., 1984. — 24 с.

25. Бабурин В. В. Борьба с правонарушениями несовершеннолетних / В. В. Бабурин // Борьба с групповыми правонарушениями несовершеннолетних; под. ред. И. П. Лановенко. — К. : Наук. думка, 1982. — С. 90–91.

26. Быков В.М. Криминалистическая характеристика преступных групп / В. М. Быков. — Ташкент : Высшая школа МВД СССР, 1986. — 70 с.

27. Бурданова В.С. Виктимологические аспекты криминалистики / В. С. Бурданова, В. М. Быков. — Ташкент, 1981. — 79 с.

28. Бурнашев Н. А. Расследование краж, совершаемых в условиях крупного города : учебное пособие / Н. А. Бурнашев. — М., 1983. — 66 с.

29. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Марина Юрійвна Валуйська; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2002. — 20 с.

30. Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. — М., 1978. — 285 с.

31. Васильев А. Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А. Н. Васильев, Н. П. Яблоков. — М., 1984. — 143 с.

32. Вежнавецъ Б. Криміналістичні експертизи при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортними засобами / Б. Вежнавецъ // Підприємництво. Господарство і право. — 2007. — № 8. — С. 138–141.

33. Веліканов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Сергій Володимирович Веліканов. — Х., 2002. — 19 с.

34. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Віктор Казимірович Весельський. — К., 1999. — 18 с.

35. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): монографія. — К.: НВТ «Правник»; НАВСУ, 1999. — 150 с.

36. Весельський В. К. Сучасні можливості використання даних про спосіб вчинення злочину в боротьбі зі злочинністю / В. К. Весельський, С. М. Зав'ялов, В. В. Пясковський. — К. : КНТ, 2009. — 160 с.

37. Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущень тортур та інших порушень прав людини: посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. — К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. — 148 с.

38. Види мотоциклів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.motofriends.ru.

39. Види мотоциклів. Какие мы разные [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.moto-sale.ru/articles/23/.

40. Владимиров Б. Ю. Ситуалогическая экспертиза места происшествия / Б. Ю. Владимиров. — СПб. : Санкт-Петербург. юрид. ин-т МВД России, 1995. — 24 с.

41. Возгрин И. А. О соотношении следственных ситуаций и алгоритмов расследования преступлений / И. А. Возгрин // Вопросы профилактики преступлений. — Л., 1977. — С. 63.

42. Волчецкая Т. С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности : учебное пособие / Т. С. Волчецкая. — Калининград, 1999. — 74 с.

43. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монография / Т. С. Волчецкая ; под. ред. проф. Н. П. Яблокова. — М.; Калининград : Изд-во Калинингр. ун-та, 1997. — 248 с.

44. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Володимир Іванович Галаган. — К., 2003. — 39 с.

45. Галаган В. І. Засоби збирання доказів на стадії порушення кримінальної справи / В. І. Галаган, О. І. Галаган, Ж. В. Удовенко // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. — 2007. — № 4. — С. 111–120.

46. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. — Свердловск, 1975. — 75 с.

47. Головкін Б. М. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові / Б. М. Головкін, В. С. Батиргарєєва. — Х., 2005. — Вип. 10. — 114 с.

48. Голунский С. А. Криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / С. А. Голунский, Б. М. Шавер. — М., 1939. — 372 с.

49. Госавтоинспекция продолжает борьбу с кражами и угонами транспортных средств [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.66.gibdd.ru/content/view/1347/12.

50. Грановский Г. Л. Некоторые теоретические положения трасологической идентификации личности / Г. Л. Грановский // Криминалистика и судебная экспертиза. — Вып. I. — К., 1964. — С. 146–147.

51. Гуковская Н. И. Участие третьих лиц в допросе несовершеннолетнего: в порядке обсуждения / Н. И. Гуковская // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1974. — № 21. — С. 110–111.

52. Гурджі Ю. О. Проблеми формування і реалізації кримінально-процесуальної активності потерпілого на досудових стадіях : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Юлія Олександрівна Гурджі. — Х., 2000. — 16 с.

53. Гурджи Ю. А. Предварительное расследование: процессуальные гарантии информированности потерпевшего / Ю. А. Гурджи, Ю. П. Аленин // Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць. — Одес. нац. юрид. акад., 2001. — Вип. 10. — С. 69–76.

54. Дагель П. С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве / П. С. Дагель. — Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1970. — 132 с.

55. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Максим Валерійович Даньшин. — Х., 2000. — 18 с.

56. Джураев В. Д. Кримінологічний аналіз і предупреждение разбойных нападений, совершаемых при перевозке грузов автотранспортом : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид.

наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Валерий Дедашович Джураев. — М., 1998. — 14 с.

57. Долгова А. И. Проблемы профилактики криминогенных групп несовершеннолетних / А. И. Долгова // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1980 – Вып. 32. — С. 19–20.

58. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. — Свердловск, 1987. — 163 с.

59. Драпкин Л. Я. Понятие и структура способа совершения преступления / Л. Я. Драпкин, М. С. Уткин // Проблемы борьбы с преступностью : сб. науч. трудов. — Омск, 1978. — С. 129–134.

60. Драчова К. В. Криміналістична характеристика розбоїв, вчинених групами неповнолітніх / К. В. Драчова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук.-практ. праць. — Х. : Право, 2006. — Вип. 6. — С. 57–62.

61. Емелин Л. Н. Организация деятельности подразделений ГАИ по борьбе с кражами и угонами автотранспортных средств : лекция / Л. Н. Емелин. — М. : Москов. ин-т МВД России, 1996. — С. 29.

62. Ємельяненко В. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Володимир Віталійович Ємельяненко. — Х., 2009. — 20 с.

63. Ємельяненко В. В. Применение насилия при незаконном завладении транспортным средством / В. В. Ємельяненко // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22–23 квіт. 2004 р.) / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. — К.; Х. : Юрінком Інтер, 2004. — С. 159–162.

64. Ємельяненко В. В. Проблеми встановлення віку кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом / В. В. Ємельяненко // Правові засади підвищення ефективності боротьби зі злочинністю в Україні : матер. наук. конф. (м. Харків, 15 трав. 2008 р.) / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.) та ін. — Х. : Право, 2008. — С. 70–72.

65. Ермаков В. Д. Преступность несовершеннолетних / В. Д. Ермаков // Криминология : учебник для юрид. вузов. — М. : Норма-М-Инфра, 1999. — С. 685–708.

66. Ермолович В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений / В. Ф. Ермолович. — Мн. : Амалфея, 2001. — 304 с.

67. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / В. Ф. Ермолович ; под ред. засл. юриста Республики Беларусь, д-ра юрид. наук, проф. И. И. Басецкого. — Мн., 2000. — 107 с.

68. Жулев В. И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта / В. И. Жулев. — М., 1993. — 70 с.

69. Жулев В. И. Расследование дел об угонах и кражах автотранспорта : учебное пособие / В. И. Жулев, В. Г. Баяхчев. — М. : НИИ МВД РФ, 1993. — 70 с.

70. Завгородня Ю. С. Кримінологічна характеристика неповнолітніх злочинців (за матеріалами Прилуцької ВТК) / Ю. С. Завгородня // Актуальні проблеми протидії злочинності в Україні : матер. наук.-практ. семінару (21 березня 2008 р.). — Дніпропетровськ, 2008. — С. 183–186.

71. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину : сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Сергій Михайлович Зав'ялов. — К., 2005. — 21 с.

72. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3-х кн. : кн. 2 Кримінологічна характеристика та запобігання окремим видам злочинів / А. П. Закалюк. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — 712 с.

73. Звіряка В. А. Особливості кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом / В. А. Звіряка // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ — 2010. — № 1. — С. 78–83.

74. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела / В. С. Зеленецкий. — Х. : Изд-во «КримАрт», 1988. — 340 с.

75. Зуйков Г. Г. Поиск по признакам способов совершения преступлений / Г. Г. Зуйков. — М., 1970. — 191 с.

76. Зуйков Г. Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования / Г. Г. Зуйков

// Криминалистическая экспертиза. — М. : НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1966. — Вып. 1. — С. 118.

77. Зуйков Г. Г. Установление способа совершения преступления при помощи криминалистических экспертиз и исследований / Г. Г. Зуйков. — М., 1970. — 44 с.

78. Иванов Ю. Ф. Боротьба із злочинними посяганнями на власність, предметом яких є автотранспортні засоби (кримінально-правові і кримінологічні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Юрій Феодосійович Иванов. — К., 1999. — 18 с.

79. Иванов Ю. Ф. Механізм вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом (кримінологічний аспект) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2002_1/ivanov.htm.

80. Иванов Ю. Ф. Особа злочинця у злочинах про посягання на автотранспортні засоби / Ю. Ф. Иванов // Право України. — 1998. — № 8. — С. 93–97.

81. Иванов Ю. Ф. Посягання на транспортні засоби: причини та умови / Ю. Ф. Иванов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 1998. — № 4. — С. 113–118.

82. Іщенко А.В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів: навчальний посібник [А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалімов, Ж. В. Удовенко]. — К: Центр учбової літератури, 2007. — 160 с.

83. Игошев К. Е. Опыт социально-психологического анализа личности несовершеннолетних правонарушителей / К. Е. Игошев. — М., 1967. — 89 с.

84. Иншаков С. М. Криминология : учебник. / С. М. Иншаков. — М. : Юриспруденция, 2000. — 432 с.

85. Іщенко Е. П. Криміналістика : учебник. — 2-е изд., испр. и доп. / Е. П. Іщенко, А. А. Топорков; под ред. д-ра юрид. наук, проф. Е. П. Іщенко. — М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ», 2006. — 748 с.

86. Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л. Л. Каневский. — М. : Юрид. лит., 1982. — 112 с.

87. Каневский Л. Л. Проблемы методики расследования преступлений несовершеннолетних : учебное пособие / Л. Л. Каневский. — Уфа, 1976. — 88 с.

88. Карагодин В. Н. Соотношения сокрытия и способа совершения преступления / В. Н. Карагодин // Государство и право в системе социального управления. — Свердловск, 1981. — С. 109–112.

89. Ким Е. Р. Виктимологические аспекты профилактики краж и угонов автомобилей и иных транспортных средств в Дальневосточном регионе / Е. П. Ким, Е. Р. Ким // «Черные дыры» в Российском законодательстве. — М., 2006. — № 4. — С. 98–105.

90. Ким Е. Р. Криминологическая характеристика и предупреждение краж и угонов автомобилей и иных транспортных средств (по материалам Дальневосточного региона) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Евгений Романович Ким. — Иркутск, 2006. — 22 с.

91. Класифікація мотоциклів [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.uk.wikipedia.org.

92. Климчук М. П. Розслідування злочинів про порушення правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів (криміналістичні та процесуальні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Михайло Павлович Климчук. — К., 2007. — 16 с.

93. Климов А. С. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика хищений транспортных средств, совершаемых организованными преступными группами : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Андрей Сергеевич Климов. — М., 2009. — 32 с.

94. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій: монографія / МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ. — Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. — 248 с.

95. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

96. Козлов В. С. Методика расследования разбойных нападений на водителей автотранспортных средств : дис. на соискание уч.

степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Владимир Степанович Козлов. — М., 1991. — 214 с.

97. Колесниченко А. Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А. Н. Колесниченко, В. Е. Коновалова. — Х., 1985. — 106 с.

98. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Колесниченко. — Х., 1965. — 47 с.

99. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Алексей Никифорович Колесниченко. — Х., 1967. — 16 с.

100. Комаров А. В. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения (угон): уголовно-правовые и криминологические аспекты : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Александр Валерьевич Комаров. — М., 2008. — 28 с.

101. Конвенція про дорожній рух від 08.11.1968 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

102. Коновалова В. О. Допрос: тактика и психология / В. О. Коновалова. — Х. : Консум, 1999. — 157 с.

103. Коновалова В. О. Юридична психологія: Акад. курс : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. — 424 с.

104. Концепція Державної програми профілактики правопорушень до 2015 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2011 № 1911-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

105. Корма В. Д. Проблемные вопросы уголовно-правовой и криминалистической характеристик угона и кражи транспортных средств / В. Д. Корма // Российский следователь. — 2005. — № 12. — С. 41–46.

106. Корнелюк В. С. Криминалистическая характеристика краж автотранспортных средств и ее использование в следственной практике : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Валерий Степанович Корнелюк. — Волгоград, 1997. — 18 с.

107. Корниенко Н. А. Следы человека в криминалистике / Н. А. Корниенко. — СПб. : Питер, 2001. — 352 с.

108. Костицький М. В. Використання спеціальних психологічних знань у радянському кримінальному процесі : навчальний посібник для студентів спец. «Правознавство» / М. В. Костицький. — Львів : Львів. ун-т ім. Івана Франка, 1990. — 87 с.

109. Красюк И. П. Методическое пособие по идентификации номеров кузовов и автомобилей / И. П. Красюк, Б. Л. Рациборинский, В. А. Баклаев и др.; под общ. ред. Ю. А. Дагаева. — К., 1996. — 79 с.

110. Криміналістика : підручник / В. Д. Берназ, В. В. Бірюков, А. Ф. Волобуєв; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва ; МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х. : ХНУВС, 2011. — 666 с.

111. Кримінальна справа № 1-179/07 // Архів Київського районного суду м. Харкова.

112. Кримінальна справа № 1-106/05 // Архів Фрунзенського районного суду м. Харкова.

113. Кримінальна справа № 1-500/06 // Архів Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська.

114. Кримінальна справа № 1-0126/07 // Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська.

115. Кримінальна справа № 1-673/08 // Архів Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська.

116. Кримінальна справа № 1-455/08 // Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя.

117. Кримінальна справа № 1-180/05 // Архів Хортицького районного суду м. Запоріжжя.

118. Кримінальна справа № 1-528/05 // Архів Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя.

119. Кримінальна справа № 1-108/07 // Архів Заводського районного суду м. Запоріжжя.

120. Кримінальна справа № 1-722/08 // Архів Комунарського районного суду м. Запоріжжя.

121. Кримінальна справа № 1-179/07 // Архів Київського районного суду м. Харкова.

122. Кримінальна справа № 479/04н // Архів Жовтневого районного суду м. Харкова.

123. Кримінальна справа № 1-0038/08 // Архів Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська.

124. Кримінальна справа № 1-47/08 // Архів Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська.

125. Кримінальна справа № 1-463/07 // Архів Заводського районного суду м. Запоріжжя.

126. Кримінальна справа № 1-379-2002м // Архів Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська.

127. Кримінальна справа № 1-171/05 // Архів Баглійського районного суду м. Дніпродзержинська.

128. Кримінальна справа № 1-475 // Архів Шевченківського районного суду м. Києва.

129. Криміналістика : учебник / под ред. проф. А. Г. Филиппова. — М. : Новый юрист, 1998. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.vuzlib.net/beta3/html/1/13213/13254.

130. Криміналістика : ученик / отв. ред. Н. П. Яблоков. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юристъ, 2001. — 718 с.

131. Криміналістика : учебник / под. ред. И. Ф. Крылова, А. И. Бастрыкина. — М. : Дело, 2001. — 800 с.

132. Криміналістика : пособие для сдачи экзамена – 5-е изд., пер. — М. : Юрист-Издат, 2006. — 224 с.

133. Криміналістика : учеб. для вузов / И. Ф. Герасимов, Я. Л. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Высш. шк., 2000. — 672 с.

134. Криміналістика. Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений : учебник для студ. юрид. вузов и факультетов / под. ред. проф. В. Ю. Шепитько. — Х. : ООО «Одисей», 2011. — 528 с.

135. Криміналістика социалистических стран / под ред. В. Я. Колдина. — М. : Юрид. лит., 1986. — 336 с.

136. Криминалистическая методика расследования отдельных видов преступлений : учебное пособие в 2-х частях. Ч. 2: / под ред. А. П. Резвана, М. В. Субботиной. — М. : ИМЦ ГУК МВД России, 2002. — 232 с.

137. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрист, 1997. — 512 с.

138. Криминология : учебное пособие / под ред. С. Е. Вицина и В. А. Уткина. — М. : Щит, 2001. — 242 с.

139. Кузьмічов В. С. Компроміс на досудовому слідстві (криміналістичний аспект) : монографія / В. С. Кузьмічов, Є. О. Курта. — К. : КНТ, 2007. — 136 с.

140. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія / В. С. Кузьмічов. — К. : НВТ «Правник», 2000. — 450 с.

141. Кузнецова О. В. Особенности возбуждения уголовного дела по признакам преступлений, предусмотренных ст. 321 УК Украины / О. В. Кузнецова // Науковий вісник Юридичної академії МВС України. — 2005. — № 2 спец. — С. 303–307.

142. Кульмашев Ф. Х. Расследование угонов автотранспортных средств : учебное пособие / Ф. Х. Кульмашев. — Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1987. — 36 с.

143. Кульмашев Ф. Х. Тактические особенности назначения судебных экспертиз по делам об угонах и кражах автотранспортных средств / Ф. Х. Кульмашев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. — 2005. — № 2. — С. 273–277.

144. Лавров В. П. Сущность и основные черты способов совершения преступлений / В. П. Лавров // Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступлений. — М., 1987. — С. 83.

145. Лихолая В. А. Ответственность за угон средств механического транспорта по уголовному законодательству союзных республик / В. А. Лихолая // Совершенствование уголовного и уголовно-процессуального законодательства : уч. зап. Латвийского гос. ун-та им. Петра Стучки. — Рига : РИО ЛГУ им. П. Стучки, 1973. — Т. 188. — С. 44–58.

146. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій : навч. посібник / Л. М. Лобойко. — К. : Істина, 2005. — 456 с.

147. Лобойко Л. М. Прийняття міліцією рішень за заявами і повідомленнями про злочини : навч. посібник / Л. М. Лобойко. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. — 100 с.

148. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу : навч. посібник / Л. М. Лобойко. — К. : Центр навчальної літератури, 2005. — 176 с.

149. Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий : учебное пособие. / В. Г. Лукашевич. — К. : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1989. — 88 с.

150. Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти / Є. Д. Лук'янчиков [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/2003_2/_zmist_06/lykanch.htm.

151. Лук'янчиков Є. Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Євген Дмитрович Лук'янчиков. — К., 2005. — 38 с.

152. Лук'янчиков Є. Д. Слідчі дії як засоби збирання криміналістичної інформації / Є. Д. Лук'янчиков [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.uapravo.com.ua/doc-52-Slidchi-diyak-zasobi-zbirannya-kriminalistichnoe-informatsie.

153. Лук'янчиков Є. Д. Освідування і право особи на недоторканність / Є. Д. Лук'янчиков, Б. Є. Лук'янчиков // Часопис національного університету «Острозька академія». Серія «право». — 2011. — № 1 (3). — С. 1–15.

154. Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : учебное пособие / Е. Д. Лукьянчиков. — К., 1990. — 52 с.

155. Лукьянчиков Е. Особенности допроса несовершеннолетнего свидетеля и потерпевшего / Е. Лукьянчиков // Закон и жизнь : международно-практический правовой журнал. — 2005. — № 1 (158). — С. 47.

156. Лускатов О. В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років : монографія / О. В. Лускатов. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. — 192 с.

157. Лускатов О. В. Вивчення особи злочинця у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми / О. В. Лускатов, Д. А. Патрелюк // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2011. — № 2. — С. 78–86.

158. Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Павло Павлович Луцюк. — К., 2007. — 20 с.

159. Ляпунов Ю. И. Угон автотранспортных средств / Ю. И. Ляпунов // Преступления против общественного порядка, общественной безопасности и здоровья населения. — М. : ВШ МВД СССР, 1970. — С. 55.

160. Магомедов М. К. Хищения легковых автомобилей: проблемы уголовно-правового регулирования и противодействия : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Муса Калимович Магомедов. — Краснодар, 2007. — 24 с.

161. Макаренко Є. І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування : монографія / Є. І. Макаренко. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2009. — 150 с.

162. Макаренко Є. І. Огляд місця події : навчальний посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тertiшник. — Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. — 156 с.

163. Макаренко Є. І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко. — Д. : Юрид. акад. МВС України, 2004. — 188 с.

164. Максutow И. X. Судебный осмотр места происшествия и особенности его проведения : учебное пособие / И. X. Максutow. — Л., 1972. — 38 с.

165. Матевосян К. С. Группы с антиобщественным направленным поведением и индивидуальная профилактика преступлений / К. С. Матевосян // Криминологическая характеристика и предупреждение групповых преступлений. — М., 1976. — С. 45–50.

166. Махов В. Н. Участие специалистов в следственных действиях / В. Н. Махов. — М., 1975. — 88 с.

167. Миньковский Г. М. Криминологическая характеристика преступности несовершеннолетних и молодежи // Криминология : учебник / Г. М. Миньковский. — М. : Изд-во БЕК, 1998. — С. 65.

168. Миньковский Г. М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних / Г. М. Миньковский. — М., 1959. — 207 с.

169. Мисливий В. А Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. — Д., 2004. — 380 с.

170. Михайленко А. Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе / А. Р. Михайленко. — Саратов, 1975. — 148 с.

171. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. — К. : Либідь, 1999. — 536 с.

172. Мишуточкин А. Л. О некоторых особенностях осмотра места происшествия по делам о кражах автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами / А. Л. Мишуточкин // Научный вестник Омского юридического института МВД России. — 1996. — № 1. — С. 6–8.

173. Мишуточкин А. Л. Осмотр места происшествия по делам о кражах автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами / А. Л. Мишуточкин [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.alexmishut.ucoz.com/publ/1-1-0-10.

174. Мишуточкин А. Л. Особенности допроса подозреваемого при расследовании краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами / А. Л. Мишуточкин // Проблемы криминалистической науки, следственной и экспертной практики : межвуз. сб. науч. трудов. — Омск : Изд-во Омск. акад. МВД России. — 2004. — Вып. 3. — С. 167–171.

175. Мишуточкин А. Л. Особенности расследования краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». — Омск, 2000. — 262 с.

176. Мишуточкин А. Л. Способы совершения краж автотранспортных средств организованными преступными группами /

А. Л. Мишуточкин // Вестник криминалистики. — М. : Спарк, 2006. — Вып. 2 (18). — С. 64–67.

177. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. — К. : Каннон, А.С.К., 2001. — 1104 с.

178. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. — 4-те вид., перероб. та доп. / відп. ред. С. С. Яценко. — К. : А.С.К., 2006. — 848 с.

179. Образцов В. А. Криминалистика: теория, понятие и виды криминалистической техники, тактические основы следственных действий, общие методики расследования. — М., 1994. — 208 с.

180. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 216 с.

181. Организация раскрытия и расследования незаконного завладения транспортным средством : учебно-методическое пособие. / Л. С. Пальчукова и др.; под. ред. В. С. Малышева. — Донецк : УМВД Украины в Донецкой области, 2001. — 100 с.

182. Осмотр места происшествия : практическое пособие / под ред. А. И. Дворкина. — М. : Юристь, 2001. — 336 с.

183. Пантелеев В. П. Угон автотранспортных средств (Уголовно-правовые и криминологические вопросы) : учебное пособие / В. П. Пантелеев. — Караганда, 1982. — 75 с.

184. Пак П. А. Криминология в вопросах и ответах : учеб. пособие / П. А. Пак, И. Г. Лихолат, С. А. Сущенко. — Ростов/нД : Феникс, 2000. — 216 с.

185. Патрелюк Д. А. Визначення місць та предметів, що підлягають огляду у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами / Д. А. Патрелюк // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 22 квітня 2011 року, Запоріжжя : у 2-х ч. — Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2011. — Ч. II. — С. 129–130.

186. Патрелюк Д. А. Обстановка незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Вісник Прокуратури. — 2010. — № 11. — С. 86–94.

187. Патрелюк Д. А. Особа неповнолітнього злочинця при незаконних заволодіннях транспортними засобами / Д. А. Патрелюк // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у су-

часних умовах : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., 5 листопада 2010 року, м. Запоріжжя : у 3-х ч. — Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. — Ч. 1. — С. 211–215.

188. Патрелюк Д. А. Особливості предмета незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Кримінально-правова наука : актуальні проблеми подальшого розвитку в сучасних умовах : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Херсон, Україна, 26 лютого 2011 р. — Херсон : ГО «Причорноморська фундація права», 2011. — С. 74–79.

189. Патрелюк Д. А. Предмет допиту у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Вісник Прокуратури. — 2011. — № 6. — С. 97–105.

190. Патрелюк Д. А. Предмет посягання як елемент криміналістичної характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Підприємництво. Господарство і право. — 2011. — № 3 (183). — С. 110–113.

191. Патрелюк Д. А. Ситуації допиту неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні незаконних заволодінь транспортними засобами / Д. А. Патрелюк // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ — 2010. — № 4 (51). — С. 390–396.

192. Патрелюк Д. А. Ситуації допиту неповнолітніх у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами / Д. А. Патрелюк // Актуальні питання сучасних державотворчих та правотворчих процесів : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 24 лютого 2011 року : у 3-х ч. — Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2011. — Ч. 3. — С. 98–100.

193. Патрелюк Д. А. Ситуаційна зумовленість тактики допиту неповнолітнього, обвинуваченого у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами / Д. А. Патрелюк // Правові проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Харків, 23–24 лютого 2011 року : у 4-х т. — Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2011. — Т. 3. — С. 98–101.

194. Патрелюк Д. А. Сліди незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, та місця їх виявлення /

Д. А. Патрелюк // Держава та правотворчість у сучасній Україні : теорія, практика, перспективи : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. курсантів, студентів та молодих вчених, м. Дніпропетровськ, 25 листоп. 2010 р. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. — 2010. — С. 78–82.

195. Патрелюк Д. А. Спосіб незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Актуальні проблеми охорони громадського порядку та досудового провадження : матер. наук.-практ. конф. і круглих столів (м. Дніпропетровськ, 11 груд. 2009 р., 16 лют., 11 бер. та 28 трав. 2010 р.). — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. — С. 233–237.

196. Патрелюк Д. А. Способи підготовки, вчинення та приховування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 711–717 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.nbuiv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10pdazvn.pdf.

197. Патрелюк Д. А. Структура обстановки незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Теорія і практика сучасного права : зб. матер. конф. — Херсон : Айлант, 2010. — Т.1. — С. 122–123.

198. Патрелюк Д. А. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми / Д. А. Патрелюк // Науковий вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ — 2011. — № 3. — С. 286–295.

199. Патрелюк Д. А. Учасники допиту неповнолітнього підозрюваного у справах про злочини, передбачені ст. 289 КК України / Д. А. Патрелюк // Теорія та практика сучасного права: вектори розвитку : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Київ, 16–17 березня 2011 року : у 3-х т. — К. : Центр правових наукових досліджень, 2011. — Т. 3. — С. 59–61.

200. Петров С. Є. Призначення судових експертиз у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом / С. Є. Петров // Науковий вісник Київський національний університету внутрішніх справ. — 2009. — № 3. — С. 166–173.

201. Петров С. Є. Особливості проведення окремих слідчих дій у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом / С. Є. Петров // Право і суспільство. — 2009. — № 3. — С. 129–130.

202. Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. — СПб. : Питер, 2001. — 160 с.

203. Пирожкова Т. Відомості про особу злочинця як елемент криміналістичної характеристики при розслідуванні злочинів, вчинених неповнолітніми / Т. Пирожкова // Підприємництво. Господарство і право. — 2005. — № 5. — С. 151–154.

204. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць. — Вип. 13 / ред. кол. : Ю. В. Баулін (голов. ред.) та ін. — Х. : Вид-во «Кроссроуд», 2007. — 236 с.

205. Планирование расследования преступлений / А. Н. Васильев, Г. Н. Мудьюгин, Н. А. Якубович; под ред. А. С. Голунского. — М. : Госюриздат, 1957. — 199 с.

206. Подольный Н. Криміналістическа типологія личности члена молодежной преступной группировки / Н. Подольный // Уголовное право. — 2004. — № 3. — С. 193–194.

207. Попова Г. М. Класифікація груп несовершеннолетних правонарушителей и предупреждение их преступных проявлений / Г. М. Попова // Кримінологическая характеристика и предупреждение групповых преступлений. — М., 1976. — С. 33–37.

208. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. — Х. : Вид-во «Кроссроуд», 2008. — 364 с.

209. Правила дорожнього руху, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

210. Предупреждение и раскрытие органами внутренних дел краж и угонов автотранспортных средств в современных условиях (состояние практики и меры по ее совершенствованию) / Л. А. Высоцкая, В. Я. Дидык, Б. П. Крилевич. — К. : Нац. акад. МВД Украины, 1992. — 22 с.

211. Про затвердження Інструкції з питань діяльності підрозділів дорожньо-патрульної служби Державтоінспекції МВС : наказ МВС України від 27.03.2009 № 111 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

212. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року №10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

213. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а також адміністративні правопорушення на транспортні засоби : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 14 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

214. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ. — Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 1. — С. 1.

215. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 № 3353-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.rada.gov.ua.

216. Прохоров В. С. О групповой преступности несовершеннолетних / В. С. Прохоров. — Вестник ЛГУ. — 1967. — Вып. 2. — С. 120.

217. Розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми : методичні рекомендації / Лушкатов О. В., Патрелюк Д. А., Репан М. І., Щербак Д. В. — Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2011. — 42 с.

218. Романюк Б. В. Участь педагога у слідчих діях / Б. В. Романюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik/n2001_4/romanjk.htm.

219. Руководство по расследованию преступлений : науч.-практ. пособие / А. В. Гриненко, Т. В. Каткова, Г. К. Кожевников и др. — Х. : Консум, 2001. — 266 с.

220. Рябис Л. А. Криминологическая характеристика неформальных групп и предупреждение групповой преступности несовершеннолетних : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Людмила Анатольевна Рябис. — М., 1978. — 18 с.

221. Рябис Л. А. Предупреждение группового антиобщественного поведения несовершеннолетних / Л. А. Рябис, Л. К. Шпак. — М., 1979. — С. 42–77.

222. Садовенко С. Н. Осмотр места угона автотранспортного средства, совершенного несовершеннолетними, места его обнаружения и прилегающей территории / С. Н. Садовенко // Вестник Северо-Кавказского гос. тех. ун-та. — 2010. — № 4 (25). — С. 175–178.

223. Салтевский М. В. Криминалистика. В современном изложении юристов / М. В. Салтевський. — Х. : ИМП «Рубикон», 1996. — 432 с.

224. Сафин Н. М. Допрос несовершеннолетнего в советском уголовном судопроизводстве / С. Н. Сафин. — Казань, 1990. — 160 с.

225. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Сергій Олегович Сафронов. — К., 1999. — 19 с.

226. Сироткин В. И. Способы совершения угонов и хищений автотранспортных средств / В. И. Сироткин // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы : межвузовский науч. сб. — Саратов, 1978. — Вып. № 2. — С. 139–152.

227. Скибин С. Н. Особенности расследования угонов и краж автомобилей или иных транспортных средств : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». — М., 2007. — 173 с.

228. Сова Ф. П. Следы шин автотранспортных средств и их использование в розыскной и следственной практике : пособие / Ф. П. Сова. — М., 1978. — 253 с.

229. Стеблинська О. С. Причини та умови вчинення злочинів неповнолітніми у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння / О. С. Стеблинська // Держава і закон: теорія, практика, методика : зб. наук. праць. — 2007. — Вип. II. — С. 310–321.

230. Стеблинська О. С. Сучасний стан і тенденції злочинів, що вчиняються неповнолітніми у стані сп'яніння / О. С. Стеблинська // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. — Х., 2008. — Вип. 41. — С. 153–161.

231. Строгович М. С. Курс уголовного процесса / М. С. Строгович. — М., 1970. — 399 с.

232. Сухов С. Н. Расследование преступлений, связанных с криминальным автобизнесом : автореф. дис. на соискание уч. степени

канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Сергей Николаевич Сухов. – Нижний Новгород, 2007. — 24 с.

233. Сухов С. Н. Расследование преступлений, связанных с криминальным автобизнесом» : дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность». — М., 2007. — 245 с.

234. Тадевосян В. С. Расследование преступлений несовершеннолетних / В. С. Тадевосян. — М. : Госюриздат, 1950. — 118 с.

235. Танасевич В. Г. Теоретические основы методики расследования преступлений / В. Г. Танасевич // Советское государство и право. — 1976. — № 6. — С. 18–21.

236. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України / В. М. Тертишник. — К. : Вид. А.С.К., 2003. — 1056 с.

237. Тетерин Е. Г. Проблемные вопросы криминалистической характеристики угона и кражи автотранспортных средств / Е. Г. Тетерин // Известия ИГЭА. — 2007. — № 1 (51). — С. 75–77.

238. Тимошенко П. Ю. Теория и практика использования следов памяти (идеальных отображений) в расследовании преступлений / П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевский, Ю. Ф. Жариков / отв. ред. проф. Р. С. Белкин. — К. : Украин. акад. внутр. дел, 1991. — С. 7.

239. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ : монография / В. В. Тищенко. — Одесса : Юрид. лит., 2002. — 360 с.

240. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України. Особлива частина : підручник / Л. Д. Удалова. — К. : Кондор, 2005. — 280 с.

241. Федченко В. М. Перевірка слідчо-оперативною групою заяв та повідомлень щодо незаконного обігу наркотичних засобів як запорука ефективної боротьби з наркозлочинністю / В. М. Федченко // Міжнародне співробітництво у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : матеріал. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 3–4 листоп. 2006 р.). — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2007. — С. 314–317.

242. Федченко В.М. Розслідування злочинів слідчою та слідчо-оперативною групою: правові та організаційні питання : авто-

реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Федченко Володимир Михайлович. — К., 2005. — 22 с.

243. Федченко В. М. Щодо процесуальної взаємодії слідчого з органами дізнання під час групового провадження розслідування / В. М. Федченко // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : матер. круг. столу (м. Дніпропетровськ, 29 трав. 2009 р.). — Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. — С. 28–30.

244. Филиппов А. Г. Криминалистика / А. Г. Филиппов, А. Ф. Волынский. — М., 2001. — 503 с.

245. Филиппов А. Г. Узловые проблемы методики расследования преступлений / А. Г. Филиппов, А. Я. Целищев // Сов. гос-во и право. — 1982. — № 8. — С. 74–75.

246. Франк Л. В. Виктимология и виктимность / Л. В. Франк. — Душанбе, 1972. — С. 44–45.

247. Хомич В. М. Уголовная ответственность за угон транспортных средств / В. М. Хомич. — Минск, 1982. — С. 25–26.

248. Христов О. Л. Автомобіль та його складові компоненти як предмет незаконного заволодіння транспортним засобом / О. Л. Христов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — Донецьк, 2008. — Вип. 3. — С. 154–162.

249. Христов О. Л. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь транспортними засобами, поєднаних з насильством / О. Л. Христов // Право і суспільство. — 2008. — № 6. — С. 105–109.

250. Христов О. Л. Проблемні питання щодо предмета незаконних заволодінь транспортними засобами / О. Л. Христов // Юриспруденція ХХІ століття: теорія і практика : зб. тез. — Дніпропетровськ, 2008. — С. 146–151.

251. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е. Е. Центров. — М. : МГУ, 1988. — С. 59–60.

252. Цыганкова И. М. Тактические и организационные особенности допроса подозреваемых и обвиняемых несовершеннолетних / И. М. Цыганкова // Закон и право. — 2007. — № 4. — С. 77–78.

253. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / К. О. Чаплинський. — Д. : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2006. — 308 с.

254. Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) / К. О. Чаплинський [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.twirpx.com/file/539533.

255. Чаплинський К. О. Підготовка до очної ставки як необхідна умова якісного проведення слідчої дії / К. О. Чаплинський // Форум права. — 2011. — № 2. — С. 947–952 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11skorcd.pdf>.

256. Чельшева О. В. Криминалистическое учение о механизме преступления : учебное пособие / О. В. Чельшева; под ред. И. А. Возгина. — СПб. : Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2000. — 41 с.

257. Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекцій / В. Ю. Шепитько. — Х. : Одиссей, 2003. — 352 с.

258. Шепітько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепітько. — К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. — 208 с.

259. Щербаков А. А. Неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством как преступление против собственности (законодательство, юридическая характеристика, квалификация) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Алексей Алексеевич Щербаков. — Нижний Новгород, 2006. — 36 с.

260. Щупаківський Р. В. Кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння транспортним засобом : монографія / Р. В. Щупаківський. — К. : Атіка, 2007. — 160 с.

261. Щупаківський Р. Визначення об'єкта і предмета незаконного заволодіння транспортним засобом / Р. Щупаківський // Право України. — 2003. — № 4. — С. 101–102.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведена таблиця даних,
отриманих при вивченні кримінальних справ про незаконні
заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми**

№ з/п	Назва показника	Значення, %
1.	Предмет злочинного посягання	
1.1.	<i>вид транспортного засобу</i>	
1.1.1.	легковий автомобіль	84,4
1.1.2.	вантажний автомобіль	4,6
1.1.3.	мотоцикл	8
1.1.4.	трамвай	–
1.1.5.	тролейбус	–
1.1.6.	мікроавтобус	1
1.1.7.	таксі	2
1.1.8.	маршрутне таксі	–
1.1.9.	автобус	–
1.1.10.	службовий автотранспорт	
1.1.10.1.	- номерні знаки не білого кольору	–
1.1.10.2.	- наявність проблескових маячків	–
1.1.10.3.	- написи, що відносять авто до відомчих	–
1.2.	<i>наявність охоронної системи на транспортному засобі</i>	
1.2.1.	наявність звукової сигналізації	6
1.2.2.	наявність механічного блокування КПП	–
1.2.3.	наявність іммобілайзера	–
1.2.4.	наявність ЧП-ключа	–
1.2.5.	наявність механічного блокування керма	2
1.2.6.	наявність механічного блокування педалей	–
1.2.7.	власником були від'єднані окремі частини та механізми	1
1.2.8.	відсутність охоронної системи та сигналізації	91
1.2.9.	інше	–

Продовження додатка А

2.	Дані про обстановку вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом	
2.1.	безпосереднє місце вчинення злочину	
2.1.1.	двір будинку	
2.1.1.1.	- відкрита територія	57
2.1.1.2.	- обмежена територія	2
2.1.1.3.	- з воротами	2
2.1.2.	автостоянка	
2.1.2.1.	- на вулиці	3
2.1.2.2.	- у дворі багатоповерхового будинку	1
2.1.3.	вулиця	14
2.1.4.	пустир	–
2.1.4.1.	- відкрита місцевість	–
2.1.4.2.	- ліс чи лісосмуга	–
2.1.4.3.	- берег водойми	–
2.1.5.	зупинка біля магазину	
2.1.5.1.	- з паркуванням	2
2.1.5.2.	- без паркування	3
2.1.6.	гараж, автотранспортний бокс, СТО	
2.1.6.1.	- з охороною	3
2.1.6.2.	- без охорони	10
2.1.7.	територія підприємства	3
2.2.	місце вчинення відповідно до адміністративно-територіального поділу	
2.2.1.	обласний центр	46
2.2.2.	районний центр	9
2.2.3.	місто	31
2.3.4.	селище міського типу	8
2.3.5.	сільська місцевість	6
2.3.	місцезнаходження злочинця та предмета посягання	
2.3.1.	на його території	50
2.3.2.	в одному місті (нас.пункті)	10
2.3.3.	в іншій області	1

Продовження додатка А

2.3.4.	у безпосередній близькості	39
2.3.5.	в іншому місті (нас. пункті) у межі області	–
2.4.	<i>природні умови вчинення злочину</i>	
2.4.1.	наявність опадів	
2.4.1.1.	- дощ	2
2.4.1.2.	- сніг	2
2.4.1.3.	- град	–
2.4.1.4.	відсутність опадів	96
2.4.2.	освітлення	
2.4.2.1.	- нормальне освітлення транспорту	19
2.4.2.2.	- сутінки або погане освітлення транспорту	81
2.5.	<i>час вчинення злочину</i>	
2.5.1.	за часом доби:	
2.5.1.1.	- з 2 до 4 години	16
2.5.1.2.	- з 4 до 6 години	6
2.5.1.3.	- з 6 до 8 години	2
2.5.1.4.	- з 8 до 10 години	1
2.5.1.5.	- з 10 до 12 години	3
2.5.1.6.	- з 12 до 14 години	3
2.5.1.7.	- з 14 до 16 години	5
2.5.1.8.	- з 16 до 18 години	5
2.5.1.9.	- з 18 до 20 години	9
2.5.1.10.	- з 20 до 22 години	12
2.5.1.11.	- з 22 до 2 години	38
2.5.2.	за днями тижня	
2.5.2.1.	- вихідні та святкові дні	53
2.5.2.2.	- будні дні	47
3.	Сліди, що були вилучені з місця пригоди	
3.1.	<i>сліди, що були вилучені при огляді місця стоянки</i>	
3.1.1.	сліди-відображення	
3.1.1.1.	- сліди рук	2
3.1.1.2.	- сліди іншого транспорту	–
3.1.1.3.	- сліди ніг	3
3.1.1.4.	- сліди зламу чи інструментів	3

Продовження додатка А

3.1.1.5.	- сліди викраденого транспортного засобу	17
3.1.2.	сліди біологічного походження	
3.1.2.1.	- кров	3
3.1.2.2.	- слина	–
3.1.2.3.	- частинки шкірного покриву	–
3.1.2.4.	- інше	–
3.1.3.	«залишені» об'єкти	31
3.1.4.	мікрооб'єкти	1
3.1.5.	відсутність помітних змін в обстановці	40
3.2.	<i>сліди, що були вилучені при огляді місця залишення транспортного засобу злочинцями</i>	
3.2.1.	сліди-відображення	
3.2.1.1.	- сліди рук	–
3.2.1.2.	- сліди іншого транспорту	–
3.2.1.3.	- сліди ніг	19
3.2.1.4.	- сліди зламу чи інструментів	–
3.2.1.5.	- сліди викраденого транспортного засобу	–
3.2.2.	сліди біологічного походження	–
3.2.2.1.	- кров	2
3.2.2.2.	- слина	–
3.2.2.3.	- частинки шкірного покриву	–
3.2.2.4.	- інше	–
3.2.3.	«залишені» об'єкти	16
3.2.4.	мікрооб'єкти	–
3.2.5.	відсутність помітних змін в обстановці	63
3.3.	<i>сліди, що були вилучені при огляді виявленого транспортного засобу</i>	
3.3.1.	сліди-відображення	
3.3.1.1	- сліди рук	73
3.3.1.2.	- сліди зламу чи інструментів	9
3.3.1.3.	- сліди ніг	2
3.3.2.	сліди біологічного походження	
3.3.2.1.	- кров	3
3.3.2.2.	- частинки шкірного покриву	–
3.3.2.3.	- слина	–

Продовження додатка А

3.3.2.4.	- інше	–
3.3.3.	«залишені» об'єкти (вказати, що саме)	12
3.3.4.	мікрооб'єкти	1
3.4.	<i>місце виявлення слідів у транспортному засобі</i>	
3.4.1.	рукоятка КПП	1
3.4.2.	рульова колонка	26
3.4.3.	сидіння	2
3.4.4.	підлога біля педалей	1
3.4.5.	ручки дверей	38
3.4.6.	ззовні на транспортному засобі	29
3.4.7.	інше	3
4.	Способи вчинення неповнолітніми незаконного заволодіння транспортним засобом	
4.1.	<i>кримінально-правові</i>	
4.1.1.	некваліфіковані види вчинення злочину:	
4.1.1.1.	таємне заволодіння	78
4.1.1.2.	відкрите заволодіння, не поєднане із застосуванням насильства або погрозами	11
4.1.1.3.	відкрите заволодіння, поєднане з насильством або погрозами його застосування	7
4.1.1.3.1	- погроза зброєю	1
4.1.1.3.2	- застосування зброї	3
4.1.1.4.	заволодіння шляхом обману чи зловживання довірою	4
4.1.2.	кваліфіковані види вчинення злочину:	
4.1.2.1.	- групою осіб	69
4.1.2.2.	- з проникненням в приміщення	21
4.1.2.3.	- що завдало великої матеріальної шкоди	2
4.1.2.4.	- повторно	8
4.2.	<i>криміналістичні</i>	
4.2.1.	буксирування	–
4.2.2.	часткове навантаження	–
4.2.3.	власним ходом	98
4.2.4.	власним ходом, попередньо відштовхнувши	2
4.2.5.	інше	–

Продовження додатка А

4.3.	<i>спосіб проникнення в автомобіль</i>	
4.3.1.	злам дверей	8
4.3.2.	розбиття скла	22
4.3.3.	віджим скла	8
4.3.4.	підбір ключа	19
4.3.5.	використання сканера	–
4.3.6.	віджим дверей	12
4.3.7.	проникнення у відкритий автомобіль	31
4.4.	<i>спосіб запуску двигуна</i>	
4.4.1.	підбір ключа	9
4.4.2.	використання ключів, залишених власником	25
4.4.3.	пряме під'єднання дротів	54
4.4.4.	встановлення окремих частин, замість знятих власником	1
4.4.5.	двигун працював	11
4.5.	<i>спосіб проникнення у гараж чи інше приміщення</i>	
4.5.1.	підбір ключа від гаража	10
4.5.2.	злам замка дверей гаража	29
4.5.3.	перепилювання завіс	–
4.5.4.	вибиття отвору в задній стінці	20
4.5.5.	злам стелі	6
4.5.6.	перепилювання дужки замка	2
4.5.7.	вільний доступ	33
4.6.	<i>спосіб підготовки до вчинення злочину</i>	
4.6.1.	розробка плану злочину	15,6
4.6.2.	відшукування, пристосування і підготовка знарядь	11
4.6.3.	розподіл ролей між співучасниками	7
4.6.4.	підготовка не проводилась, незаконне заволодіння було спонтанним	42
4.6.5.	вибір об'єкта посягання	11,3
4.6.6.	підбір співучасників	9,6
4.6.7.	збір відомостей про об'єкт посягання	3
4.6.8.	інше	0,5

Продовження додатка А

4.6.9.	підготовка допоміжного транспортного засобу	–
4.7.	<i>приховування незаконного заволодіння</i>	
4.7.1.	місце залишення транспортного засобу	
4.7.1.1.	- у недобудованій споруді	1
4.7.1.2.	- у покинутій будівлі	2
4.7.1.3.	- у дворі	2
4.7.1.4.	- на вулиці	51
4.7.1.5.	- на пустирі	3
4.7.1.6.	- на стоянці	2
4.7.1.7.	- у власному гаражі	2
4.7.1.8.	- ДТП, затриманий працівниками ДПС чи очевидцями	33
4.7.1.9.	- інше	–
4.7.2.	місце приховування стосовно помешкання підлітка	
4.7.2.1.	- у безпосередній близькості	62
4.7.2.2.	- у тому ж адміністративному районі	23
4.7.2.3.	- в іншому адміністративному районі	14
4.7.2.4.	- інше	1
4.7.3.	спосіб приховування транспортного засобу	
4.7.3.1.	- передача замовнику	–
4.7.3.2.	- розкомплектування	1
4.7.3.3.	- перефарбування автомобіля	–
4.7.3.4.	- утоплення транспортного засобу	–
4.7.3.5.	- заміна деяких частин	–
4.7.3.6.	- підробка документів на транспортний засіб	–
4.7.3.7.	- спалення автомобіля	1
4.7.3.8.	- заміна номера	–
4.7.3.9.	- заміна номерів агрегатів	–
4.7.3.10.	- зняття номера	2
4.7.3.11.	- накриття тентом	–
4.7.3.12.	- приховування не було	96
4.7.4.	використання транспортного засобу	
4.7.4.1.	- вільне користування транспортом	95
4.7.4.2.	- транспорт не використовувався	5

Продовження додатка А

5.	Особа потерпілого	
5.1.	<i>власник транспортного засобу</i>	
5.1.1.	фізична особа	82
5.1.2.	юридична особа	18
5.2.	<i>стать потерпілої особи</i>	
5.2.1.	чоловіча	92
5.2.2.	жіноча	8
5.3.	<i>вік потерпілої особи</i>	
5.3.1.	від 16 до 20 років	12
5.3.2.	від 20 до 35 років	45
5.3.3.	від 35 до 50 років	34
5.3.4.	понад 50 років	9
5.4.	<i>зв'язки між потерпілим та злочинцем</i>	
5.4.1.	родич неповнолітнього	1
5.4.2.	знайома особа	26
5.4.3.	відсутні зв'язки між потерпілим та злочинцем	73
6.	Особа неповнолітнього злочинця	
6.1.	<i>стать неповнолітнього</i>	
6.1.1.	чоловіча	98
6.1.2.	жіноча	2
6.2.	<i>вік неповнолітнього</i>	
6.2.1.	від 14 до 16 років	23
6.2.2.	від 16 до 18 років	77
6.3.	<i>місце навчання</i>	
6.3.1.	школа	61
6.3.2.	ліцей	1
6.3.3.	ПТУ	4
6.3.4.	технікум	6
6.3.5.	ВНЗ (інститут, університет, академія)	1
6.3.6.	тривалий час пропускає заняття	27
6.4.	<i>рід занять</i>	
6.4.1.	навчається	32
6.4.2.	працює	14
6.4.3.	не працює і не навчається	54
6.5.	<i>територіальна належність</i>	

Продовження додатка А

6.5.1.	місцевий	89
6.5.2.	в одному населеному пункті	10
6.5.3.	з іншого населеного пункту	1
6.5.4.	з іншої області	–
6.6.	<i>наявність судимості (в т.ч. за ст. 289 КК України)</i>	19
6.7.	<i>перебуває на обліку у лікаря (нарколога, психіатра)</i>	5
6.8.	<i>зв'язок неповнолітнього з предметом посягання</i>	
6.8.1.	транспорт батьків чи родичів	1
6.8.2.	транспорт сусідів чи знайомих	26
6.8.3.	транспорт незнайомої особи	73
6.9.	<i>наявність співучасників</i>	
6.9.1.	дорослі співучасники	20
6.9.2.	неповнолітні співучасники	53
6.9.3.	співучасники відсутні	27
6.10.	<i>стан, за якого вчинено незаконне заволодіння транспортним засобом</i>	
6.10.1.	алкогольне сп'яніння	57
6.10.2.	наркотичне сп'яніння	2
6.10.3.	під впливом токсичних речовин	–
6.10.4.	в стані сп'яніння не перебував	41
6.11.	<i>мотив вчинення злочину:</i>	
6.11.1.	хуліганство	77
6.11.2.	користь	23
6.11.3.	помста	–
	ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ	
7.	Характеристика слідчих ситуацій початкового етапу розслідування	
7.1.	<i>слідча ситуація при вчиненні незаконного заволодіння одноосібно</i>	
7.1.1.	неповнолітнього затримано; транспортний засіб виявлено	
7.1.1.1	- затримання на місці стоянки при підготовці до вчиненні злочину або на стадії замаху	8,7

Продовження додатка А

7.1.1.2.	- затримання після вчинення злочину внаслідок ДТП чи порушення правил дорожнього руху	35,9
7.1.1.3.	- неповнолітнього встановлено з показань потерпілого чи очевидців події	8
7.1.1.4.	- особу встановлено за допомогою оперативно-розшукових заходів	6,6
7.1.2.	неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб виявлено	22,5
7.1.3.	неповнолітнього не затримано, але про нього є певні відомості; транспортний засіб не виявлено	18,3
7.2.	<i>слідча ситуація при вчиненні незаконного заволодіння групою неповнолітніх</i>	
7.2.1.	транспортний засіб не виявлено; жодного співучасника не встановлено	6
7.2.2.	транспортний засіб не виявлено; встановлено неповнолітніх, котрі вчинили незаконне заволодіння	36
7.2.3.	транспортний засіб виявлено; жодного співучасника не встановлено	12
7.2.4.	транспортний засіб виявлено; встановлено неповнолітніх, котрі вчинили незаконне заволодіння	46
7.3.	<i>слідча ситуація, яка складається при розслідуванні</i>	
7.3.1.	обвинувачений цілком визнає свою вину	15,7
7.3.2.	обвинувачений не визнає свою вину	16,5
7.3.3.	обвинувачений визнає свою вину частково	54,3
7.3.4.	обвинувачений відмовляється давати свідчення	13,5
8.	<i>планування розслідування</i>	
8.1.	наявність:	
8.1.1.	- так	87
8.1.2.	- ні	13
8.2.	виконання	
8.2.1.	- реальне	46
8.2.2.	- формальне	54

Продовження додатка А

9.	<i>слідчі дії, які були проведені по справі</i>	
9.1.	слідчий огляд	97
9.2.	допит потерпілого	99
9.3.	допити свідків	99
9.4.	обшук	11
9.5.	очна ставка	92
9.6.	виїмка	78
9.7.	впізнання	13
9.8.	відтворення обстановки і обставин події	79
9.9.	допит підозрюваного (обвинуваченого)	100
9.10.	освідування	27
	ХАРАКТЕРИСТИКА СЛІДЧИХ ДІЙ, ПРОВЕДЕНИХ ПО СПРАВІ	
10.	Огляд місця події	
<i>10.1.</i>	<i>своєчасність прибуття на місце стоянки для огляду</i>	
10.1.1.	одразу після повідомлення	60
10.1.2.	із запізненням, але в той же день	11
10.1.3.	наступного дня	12
10.1.4.	огляд не проводився	17
<i>10.2.</i>	<i>умови огляду місця стоянки:</i>	
10.2.1.	на відкритій місцевості	
10.2.1.1.	- складні умови (дощ, град, сніг, сильний вітер, низька температура, темно)	9
10.2.1.2.	- сприятливі умови	86
10.2.2.	у приміщенні (гаражі, автотранспортному боксі, СТО)	
10.2.2.1.	- несприятливі умови (темно, вологість, різкий запах тощо)	1
10.2.2.2.	- сприятливі умови	4
<i>10.3.</i>	<i>додаткова фіксація місця стоянки</i>	
10.3.1.	план місця пригоди	29
10.3.2.	схема, пов'язана з орієнтирами на місцевості	7
10.3.3.	фотозйомка	54
10.3.4.	не проводилась	10

Продовження додатка А

10.3.5.	інше	–
10.4.	<i>учасники огляду місця стоянки</i>	
10.4.1.	оперативні працівники	14
10.4.2.	слідчий	100
10.4.3.	експерт-криміналіст	12
10.4.4.	власник транспортного засобу, гаража	31
10.4.5.	дільничний інспектор міліції	2
10.4.6.	кінолог	1
10.5.	<i>технічні засоби, які використовувались при огляді місця стоянки транспортного засобу</i>	
10.5.1.	фотоапаратура	54
10.5.2.	відеоапаратура	–
10.5.3.	засоби виявлення слідів	
10.5.3.1.	- магніти	–
10.5.3.2.	- прилади освітлення	1
10.5.3.3.	- пошукові прилади, лупи, металошукачі	1
10.5.3.4.	- порошок	14
10.5.4.	засоби фіксації	
10.5.4.1.	- гіпс	2
10.5.4.2.	- дактоплівка	14
10.5.4.3.	комплекти роботи з мікрослідами	2
10.5.5.	інше	–
10.5.6.	не використовувались	12
10.6.	<i>межі огляду місця стоянки</i>	
10.6.1.	межі гаража чи приміщення, з якого зник транспорт	8
10.6.2.	місцевість, на якій видно сліди незаконного заволодіння транспортним засобом	88
10.6.3.	інше	4
10.7.	<i>своєчасність прибуття на місце виявлення транспортного засобу для огляду</i>	
10.7.1.	одразу після повідомлення	91
10.7.2.	із запізненням, але в той же день	3
10.7.3.	наступного дня	1
10.7.4.	взагалі не проводився	5

Продовження додатка А

10.8.	<i>умови огляду місця виявлення транспортного засобу</i>	
10.8.1.	на відкритій місцевості	
10.8.1.1.	- складні умови (дощ, град, сніг, сильний вітер, низька температура, темно)	2
10.8.1.2.	- сприятливі умови	97
10.8.2.	у приміщенні (гаражі, автотранспортному боксі, СТО)	
10.8.2.1.	- несприятливі умови (темно, вологість, різкий запах тощо)	–
10.8.2.2.	- сприятливі умови	1
10.9.	<i>додаткова фіксація місця виявлення транспорту</i>	
10.9.1.	план місця пригоди	17
10.9.2.	схема, пов'язана з орієнтирами на місцевості	12
10.9.3.	фотозйомка	15
10.9.4.	не проводилась	56
10.9.5.	інше	–
10.10.	<i>учасники огляду місця виявлення транспорту</i>	
10.10.1.	оперативні працівники	52
10.10.2.	слідчий	100
10.10.3.	експерт-криміналіст	14
10.10.4.	власник транспортного засобу, гаража	37
10.10.5.	дільничний інспектор міліції	3
10.10.6.	кінолог	3
10.11.	<i>технічні засоби, які використовувались при огляді місця виявлення транспортного засобу</i>	
10.11.1.	фотоапаратура	49
10.11.2.	відеоапаратура	–
10.11.3.	засоби виявлення слідів	
10.11.3.1.	- магніти	–
10.11.3.2.	- прилади освітлення	3
10.11.3.3.	- пошукові прилади, лупи, металошукачі	2
10.11.4.	засоби фіксації	
10.11.4.1.	- порошок	11

Продовження додатка А

10.11.4.2	- гіпс	3
10.11.4.3	- дактоплівка	15
10.11.5.	комплекти роботи з мікрослідами	1
10.11.6.	інше	–
10.11.7.	не використовувались	16
10.12.	<i>межі огляду місця виявлення транспортного засобу</i>	
10.12.1.	місцевість, на якій видно сліди незаконного заволодіння транспортним засобом	6
10.12.2.	безпосередньо навколо транспортного засобу	93
10.12.3.	інше	1
10.13.	<i>огляд виявленого транспортного засобу</i>	
10.13.1.	проводився	96
10.13.2.	не проводився	4
11.	<i>Допит неповнолітнього підозрюваного</i>	
11.1.	<i>ситуації, які складаються під час допиту</i>	
11.1.1.	безконфліктна ситуація	15,7
11.1.2.	надання частково неправдивих показань	54,3
11.1.3.	надання повністю неправдивих показань	16,5
11.1.4.	відмова від дачі показань	13,5
11.2.	<i>пред'явлення доказів під час проведення допиту</i>	
11.2.1.	речові докази	2
11.2.2.	фрагменти протоколів слідчих дій	2
11.2.3.	прослуховування звукозапису, перегляд відеозйомки	–
11.2.4.	фотознімки, схеми, плани, креслення	–
11.2.5.	тексти роздруківки переговорів	–
11.2.6.	інші докази	–
11.2.7.	нічого не пред'являлося	96
11.3.	<i>участь у допиті інших осіб</i>	
11.3.1.	батьки неповнолітнього	5
11.3.2.	педагог	8
11.3.3.	лікар	2
11.3.4.	захисник	100
11.3.5.	інше	2

Продовження додатка А

11.4.	<i>проведення повторних допитів</i>	
11.4.1.	так	39
11.4.2.	ні	61
12.	Очна ставка	
12.1.	<i>кількість очних ставок, що проводились</i>	
12.1.1.	один раз	26
12.1.2.	два і більше разів	43
12.1.3.	була необхідна, але не проводилась	31
12.2.	<i>другий учасник очної ставки</i>	
12.2.1.	потерпілий	29
12.2.2.	співучасник	46
12.2.3.	свідок	25
12.2.4.	інше	–
12.3.	<i>під час очної ставки були пред'явлені</i>	
12.3.1.	речові докази	2
12.3.2.	фрагменти протоколів слідчих дій,	2
12.3.3.	прослуховування звукозапису, перегляд відеозйомки	–
12.3.4.	фотознімки, схеми, плани, креслення	–
12.3.5.	тексти роздруківки переговорів	–
12.3.6.	нічого не пред'являлося	96
12.3.7.	інші докази	–
12.4.	<i>участь в очній ставці інших осіб</i>	
12.4.1.	батьки неповнолітнього	2
12.4.2.	педагог	3
12.4.3.	лікар	1
12.4.4.	захисник	100
13.	Допит потерпілого та свідків	
13.1.	<i>допит потерпілого проводився</i>	
13.1.1.	у день порушення кримінальної справи	34
13.1.2.	до 5 днів	21
13.1.3.	протягом місяця	43
13.1.4.	більш ніж через місяць	1
13.1.5.	визнавався потерпілим, але не допитувався	1
13.1.6.	ніхто не визнавався потерпілим	–

Продовження додатка А

13.2.	<i>допит свідків</i>	
13.2.1.	у день порушення кримінальної справи	23
13.2.2.	до 5 днів	27
13.2.3.	протягом місяця	43
13.2.4.	більш ніж через місяць	2
13.2.5.	ніхто не допитувався	5
13.3.	<i>при допиті потерпілого та свідків з'ясовувалися</i>	
13.3.1.	подія та обставини злочину, характер дій злочинців	100
13.3.2.	причини та умови, що сприяли вчиненню злочину	38
13.3.3.	відомості про минулі взаємини з підозрюваним	23
13.3.4.	інше	–
14.	Обшук	
14.1.	<i>обшук проводився</i>	
14.1.1.	так	17
14.1.2.	ні	83
14.2.	<i>місце проведення обшуку</i>	
14.2.1.	за місцем мешкання підозрюваного	6
14.2.2.	за місцем роботи підозрюваного	–
14.2.3.	особистий обшук підозрюваного	11
14.2.4.	інше	–
14.3.	<i>у ході обшуку виявлено</i>	
14.3.1.	окремі частини транспортного засобу	–
14.3.2.	речі потерпілого	8
14.3.3.	документи на транспортний засіб	2
14.3.4.	нічого не виявлено	7
14.3.5.	інше	1
15.	Пред'явлення для впізнання	
15.1.	<i>пред'явлення для впізнання проводилось</i>	
15.1.1.	так	6
15.1.2.	ні	94
15.2.	<i>для впізнання потерпілому або свідку пред'являлися</i>	

Продовження додатка А

15.2.1.	підозрюваний за певними ознаками	25
15.2.2.	предмети та речі, що були у транспортному засобі	50
15.2.3.	частини транспортного засобу	–
15.2.4.	фотознімки, відео-, аудіозапис підозрюваного	25
15.2.5.	інше	–
15.3.	<i>в ході впізнання особа або предмет</i>	
15.3.1.	був впізнаний	90
15.3.2.	не був впізнаний	10
16.	Експертиза	
16.1.	<i>призначались експертизи</i>	
16.1.1.	так	79
16.1.2.	ні	21
16.2.	<i>види експертиз, які призначались по справі</i>	
16.2.1.	трасологічна	
16.2.1.1.	- слідів рук (дактилоскопічна)	19
16.2.1.2.	- слідів ніг	11
16.2.1.3.	- слідів зламу чи інструментів	7
16.2.1.4.	- слідів транспортних засобів	4
16.2.2.	автотехнічна	2
16.2.3.	психіатрична	4
16.2.4.	технічна експертиза документів	–
16.2.5.	автотоварознавча	52
16.2.6.	інші	1
16.3.	<i>термін проведення експертизи</i>	
16.3.1.	протягом 5 діб після ПКС	6
16.3.2.	протягом 5–15 діб	41
16.3.3.	протягом місяця	39
16.3.4.	більше місяця	14
16.3.5.	призначалась, але не проведена	–
16.4.	<i>результати проведеної експертизи дозволили</i>	
16.4.1.	викрити злочинця у вчиненні конкретних діянь	62
16.4.2.	вплинули на кваліфікацію	25
16.4.3.	інше	13
16.5.	<i>об'єкти експертного дослідження</i>	

Закінчення додатка А

16.5.1.	предмети, що є речовими доказами	49
16.5.2.	документи, що були засобами вчинення злочину	–
16.5.3.	сліди з ОМП	44
16.5.4.	інші об'єкти	7
17.	Відтворення обстановки і обставин події	
17.1.	<i>відтворення обстановки і обставин події проводилося</i>	
17.1.1.	так	79
17.1.2.	ні	21
17.2.	<i>при відтворенні обстановки і обставин події перевірялися можливості</i>	
17.2.1.	проникнути в гараж (інше сховище) транспортного засобу	18
17.2.2.	відкрити транспортний засіб вказаним способом	34
17.2.3.	запустити двигун за допомогою вказаних пристроїв	45
17.2.4.	інше	3
17.3.	<i>відтворення обстановки і обставин події проводилося у формі</i>	
17.3.1.	слідчого експерименту	59
17.3.2.	перевірки показань на місці	41

**Зведена таблиця даних,
отриманих при анкетуванні слідчих ОВС, які брали участь у
розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами,
вчинених неповнолітніми**

№ з/п	Назва показника	Значення, %
1.	ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНУ	
1.1.	<i>Чи використовуєте Ви в роботі рекомендації науковців (методику) щодо розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми?</i>	
	так	78,0
	ні	22,0
1.2.	<i>Чи використовуєте Ви в роботі рекомендації науковців (методику) щодо розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами?</i>	
	так	71,8
	ні	28,2
1.3.	<i>Як ви вважаєте, чи існує практична необхідність у розробці ефективної методики розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?</i>	
	так	86,6
	ні	13,4
1.4.	<i>Вкажіть, з якими ситуаціями, що склалися по справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, Ви найчастіше зустрічались на момент їх порушення?</i>	
	особу злочинця встановлено, злочинця затримано під час вчинення злочину, або безпосередньо після його вчинення	54,2
	особу злочинця не встановлено, але є дані про неї	19,7

Продовження додатка Б

	дані про особу злочинця відсутні	23,0
	інше	3,1
1.5.	<i>Які ситуації найбільш характерні на момент порушення кримінальної справи про незаконне заволодіння транспортним засобом, що вчинене групою неповнолітніх?</i>	
	є ознаки, що вказують на вчинення злочину групою за участю неповнолітніх, але жодного з учасників не встановлено і не затримано	26,1
	затримано неповнолітню особу, яка брала участь у вчиненні групового злочину, інші учасники зникли, наявна інформація про них	46,6
	затримано всіх, хто брав участь у вчиненні злочину	13,3
	встановлено осіб, причетних до вчинення злочину, однак не відомо, яка роль кожного з них у злочині	14,0
1.6.	<i>Які з перелічених слідчих дій були найбільш ефективними, на Вашу думку, під час розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?</i>	
	огляд місця події	31,0
	допит потерпілого	15,5
	допит підозрюваного (обвинуваченого)	19,2
	очна ставка	8,9
	обшук і виїмка	5,9
	проведення експертиз	11,5
	пред'явлення для впізнання	6,1
	інше	1,8
1.7.	<i>Які слідчі дії проводяться як невідкладні у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми?</i>	
	огляд місця події	36,3
	допит потерпілого	23,7

Продовження додатка Б

	допит підозрюваного	16,2
	очна ставка	5,4
	обшук і виїмка	5,3
	проведення експертиз	9,4
	пред'явлення для впізнання	3,3
	інше	0,3
1.8.	<i>Які види обліків використовуються при розслідуванні незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми</i>	
	криміналістичні	37,7
	оперативно-розшукові	49,0
	профілактичні	12,6
	інше	0,6
2.	ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ	
2.1.	Загальні питання	
2.1.1.	<i>Вкажіть, присутність кого з перелічених осіб має позитивний вплив на неповнолітнього при проведенні слідчих дій?</i>	
	батьки	14,3
	законні представники	13,6
	педагог	58,7
	лікар	9,0
	інші	4,4
2.1.2.	<i>Вкажіть, присутність кого з перелічених осіб заважає отриманню від неповнолітнього інформації при проведенні слідчих дій?</i>	
	батьки	61,2
	законні представники	14,6
	педагог	12,2
	лікар	6,2
	інші	5,8

Продовження додатка Б

2.2.	Допит	
2.2.1.	Чи вдавалося Вам встановлювати психологічний контакт з неповнолітнім, підозрюваним у справах зазначеної категорії?	
	так	83,7
	ні	6,5
	важко відповісти	9,8
2.2.2.	Які з перелічених ситуацій зустрічались Вам при допиті неповнолітніх підозрюваних у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами?	
	відмова від дачі показань	11,5
	надання неправдивих показань	19,9
	надання частково неправдивих показань	51,4
	надання правдивих показань	14,5
	інше	2,7
2.2.3.	Які прийоми Ви використовували при спілкуванні з неповнолітніми у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами?	
	логічні (пред'явлення доказів, ознайомлення з матеріалами справи тощо)	44,3
	емоційні (роз'яснення неповнолітньому суспільної шкідливості його вчинку)	55,7
2.2.4.	Чи доцільне, на Вашу думку, проведення одного та більше повторних допитів неповнолітнього?	
	так, це ефективно	72,2
	ні, можливо визначити все при першому допиті	12,9
	важко відповісти	14,9
2.3.	Слідчий огляд	
2.3.1.	Чи завжди проводиться огляд місця, де відбулось незаконне заволодіння транспортним засобом?	
	так, у кожному випадку	89,5

Продовження додатка Б

	ні, не завжди	10,5
2.3.2.	<i>Чи завжди проводиться огляд місця виявлення транспортного засобу?</i>	
	так, у кожному випадку	90,4
	ні, не завжди	9,6
2.3.3.	<i>Чи завжди проводиться огляд транспортного засобу при його знаходженні (виявленні)?</i>	
	так	92,6
	ні, не завжди	7,4
2.4.	Відтворення обстановки і обставин події	
2.4.1.	<i>В якій формі найчастіше проводиться відтворення обстановки і обставин події у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми?</i>	
	слідчий експеримент	15,5
	перевірка показань на місці	38,7
	слідчий експеримент та перевірка показань на місці	45,8
2.5.	Експертизи	
2.5.1.	<i>Які види експертиз найчастіше призначаються у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми?</i>	
	техніко-криміналістична	25,3
	трасологічна	28,2
	балістична	1,6
	автотехнічна	36,8
	автотоварознавча	8,2
3.	ОКРЕМІ КРИМІНАЛІСТИЧНО ВАГОМІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ	
3.1.	<i>Які транспортні засоби частіше стають предметом злочинного посягання, скоєного неповнолітніми?</i>	
	легковий автомобіль	70,5

Продовження додатка Б

	вантажний автомобіль	0,7
	мотоцикл	25,2
	трамвай	0,5
	тролейбус	0,2
	міський транспорт	0,4
	мікроавтобус	0,5
	таксі	2,0
	автобус	–
	службовий автотранспорт	–
3.2.	<i>В який спосіб найчастіше відбуваються незаконні заволодіння транспортним засобом, вчинені неповнолітніми (згідно з кримінально-правовою кваліфікацією)?</i>	
	таємне заволодіння	88,7
	відкрите, не поєднане з насильством або погрозами його застосування	3,6
	відкрите, поєднане з насильством або погрозами його застосування	2,0
	шляхом обману чи зловживання довірою	5,6
3.3.	<i>Вкажіть, які способи незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, зустрічаються найчастіше (згідно з криміналістичною класифікацією)?</i>	
	буксирування	10,9
	шляхом часткового навантаження	4,8
	власним ходом	80,7
	шляхом повного навантаження	3,2
	інше	0,5
3.4.	<i>Які способи проникнення в автомобіль використовуються найчастіше?</i>	
	злам дверей	36,5
	розбите скло	29,8
	підбір ключа	17,7
	використання сканера	3,9
	віджим скла	11,3

Продовження додатка Б

	інші	0,8
3.5.	Вкажіть найбільш імовірний час незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?	
	з 2 до 4 години	18,4
	з 4 до 6 години	7,2
	з 6 до 8 години	1,0
	з 8 до 10 години	1,0
	з 10 до 12 години	0,3
	з 12 до 14 години	0,8
	з 14 до 18 години	0,7
	з 18 до 22 години	7,6
	з 22 до 2 години	39,6
3.6.	Вкажіть найбільш імовірний день незаконного заволодіння транспортним засобом?	
	будні дні	46,5
	вихідні та святкові дні	53,5
3.7.	За яких природних умов здебільшого вчиняються неповнолітніми незаконні заволодіння транспортними засобами?	
	опади (дощ, град, сніг)	6,2
	без опадів	21,2
3.8.	При якому освітленні здебільшого вчиняється неповнолітніми незаконне заволодіння?	
	нормальне освітлення транспортного засобу	5,3
	сутінки або погане освітлення транспортного засобу	67,3
3.9.	Вкажіть статі неповнолітніх осіб, що вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами частіше:	
	чоловіча	99,3
	жіноча	0,7
3.10.	Неповнолітні якого віку частіше здійснюють незаконні заволодіння транспортними засобами?	

Продовження додатка Б

	від 14 до 16 років	39,1
	від 16 до 18 років	60,9
3.11.	<i>Вкажіть сліди, які були залишені злочинцем на місці зазначеного злочину</i>	
	сліди-відображення	12,6
	- сліди рук	36,8
	- сліди іншого транспорту	1,6
	- сліди ніг	11,2
	- слідів зламу чи інструментів	18,8
	сліди біологічного походження (кров, слина тощо)	2,4
	залишені об'єкти	9,9
	відсутність помітних змін в обстановці	1,5
	мікрооб'єкти	5,1
3.12.	<i>В якому місці найчастіше виявляються сліди при огляді транспортного засобу?</i>	
	на рукоятці КПП	15,9
	на рульовій колонці	19,1
	на сидінні	7,5
	біля педалей	3,2
	на ручках дверей	26,8
	ззовні на транспортному засобі	27,4
3.13.	<i>В якому місці частіше неповнолітні вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами?</i>	
	двір будинку	10,9
	- відкрита територія	22,2
	- обмежена територія	3,6
	- з воротами	0,3
	пустир	1,6
	- відкрита місцевість	6,4
	- ліс чи лісосмуга	2,6
	- берег водойми	0,8
	автостоянка	1,2
	- на вулиці	11,0

Закінчення додатка Б

- в будинку	1,9
зупинка біля магазину	1,1
- з паркуванням	3,5
- без паркування	6,2
гараж, автотранспортний бокс, СТО	3,2
вулиця	23,4
територія підприємства	0,2

Додаток В

**Зведена таблиця даних,
отриманих при анкетуванні оперативних працівників ОВС, які
брали участь у розкритті незаконних заволодінь
транспортними засобами, вчинених неповнолітніми**

№ з/п	Назва показника	Значення, %
1.	<i>Чи використовуєте Ви в роботі рекомендації науковців (методу) щодо розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами?</i>	
	так	64
	ні	36
2.	<i>Як ви вважаєте, чи існує практична необхідність у розробці методики з розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?</i>	
	так	79
	ні	21
3.	<i>Що найчастіше слугує приводом до порушення кримінальної справи?</i>	
	заява окремих громадян	46
	заява або повідомлення підприємств, установ, організацій	19
	явка з повинною	12
	повідомлення, опубліковане у пресі	3
	безпосереднє виявлення працівником міліції	15
	повідомлення працівниками ДАІ	5
4.	<i>З яких заходів складається дослідча перевірка у справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми?</i>	
	опитування громадян, що могли стати очевидцями	21
	поквартирний або подворовий обхід прилеглих будинків	13

Продовження додатка В

	організація та призначення доекспертних досліджень (трасологічні, дактилоскопічні, біологічні, медичні тощо)	10
	витребування документів	7
	огляд місця події	16
	огляд виявленого транспортного засобу	11
	використання криміналістичних та оперативно-розшукових обліків	10
	направлення запитів	7
	витребування довідок	5
	інше	–
5.	<i>Вкажіть, з якими ситуаціями, що склалися по справах про незаконні заволодіння транспортними засобами, вчинені неповнолітніми, Ви найчастіше зустрічались на момент їх порушення?</i>	
	особа злочинця відома (встановлена) та злочинець затриманий під час вчинення злочину або безпосередньо після його вчинення	33
	особа злочинця не встановлена, але є дані про неї	36
	дані про особу злочинця вкрай обмежені	44
	інше	3
6.	<i>Які ситуації найбільш характерні на момент порушення кримінальної справи про незаконне заволодіння транспортним засобом, що вчинене групою неповнолітніх?</i>	
	є ознаки, що вказують на вчинення злочину групою за участю неповнолітніх, але жодного з учасників не встановлено і не затримано	23
	затримано неповнолітню особу, яка брала участь у вчиненні групового злочину, інші учасники зникли, наявна інформація про них	35
	затримано всіх, хто брав участь у вчиненні злочину	32

Продовження додатка В

	встановлено осіб, причетних до вчинення злочину, однак не відомо, яка роль кожного з них у злочині	10
7.	<i>Форми взаємодії оперативного працівника з іншими підрозділами при розкритті незаконного заволодіння транспортним засобом, вчиненого неповнолітнім?</i>	
	спільне вивчення матеріалів кримінальних справ зі слідчим	12
	проведення спільних заходів з працівниками ДАІ МВС України	18
	проведення спільних заходів з працівниками КМСД	13
	робота у складі СОГ	16
	взаємний обмін інформацією зі слідчим	7
	спільне планування розкриття	12
	участь оперативного працівника у проведенні слідчих дій	14
	виконання окремих доручень і вказівок слідчого про проведення слідчих дій	5
	допомога у підготовці окремих слідчих дій	3
	інше	–
8.	<i>Які транспортні засоби частіше стають предметом злочинного посягання, скоєного неповнолітніми?</i>	
	легковий автомобіль	82
	вантажний автомобіль	3
	мотоцикл	15
	трамвай	–
	тролейбус	–
	мікроавтобус	–
	таксі	–
	автобус	–
	службовий автотранспорт	–

Продовження додатка В

9.	<i>В який спосіб найчастіше відбуваються незаконні заволодіння транспортним засобом, вчинені неповнолітніми (згідно з кримінально-правовою кваліфікацією)?</i>	
	таємне заволодіння	79
	відкрите, не поєднане з насильством або погрозами його застосування	11
	відкрите, поєднане з насильством або погрозами його застосування	3
	шляхом обману чи зловживання довірою	7
10.	<i>Вкажіть, які способи незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми, зустрічаються найчастіше (згідно з криміналістичною класифікацією)?</i>	
	буксирування	15
	шляхом часткового навантаження	8
	власним ходом	69
	шляхом повного навантаження	8
	інше	—
11.	<i>Які способи проникнення в автомобіль використовуються найчастіше?</i>	
	злам дверей	34
	розбите скло	29
	підбір ключа	23
	використання сканера	5
	віджим скла	9
	інші	—
12.	<i>Вкажіть найбільш імовірний час незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?</i>	
	з 2 до 4 години	33
	з 4 до 6 години	13
	з 6 до 8 години	1
	з 8 до 10 години	1
	з 10 до 12 години	0

Продовження додатка В

	з 12 до 14 години	1
	з 14 до 18 години	1
	з 18 до 22 години	5
	з 22 до 2 години	45
13.	<i>Вкажіть найбільш імовірний день незаконних заволодінь транспортними засобами, вчинених неповнолітніми?</i>	
	будні дні	44
	вихідні та святкові дні	56
14.	<i>За яких природних умов здебільшого вчиняються неповнолітніми незаконні заволодіння транспортними засобами?</i>	
	опади (дощ, град, сніг)	14
	без опадів	86
15.	<i>При якому освітленні здебільшого вчиняється неповнолітніми незаконне заволодіння?</i>	
	нормальне освітлення транспортного засобу	4
	сутінки або погане освітлення транспортного засобу	96
16.	<i>Вкажіть стать неповнолітніх осіб, що вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами частіше:</i>	
	чоловіча	96
	жіноча	4
17.	<i>Неповнолітні якого віку частіше здійснюють незаконні заволодіння транспортними засобами?</i>	
	від 14 до 16 років	47
	від 16 до 18 років	53
18.	<i>Вкажіть сліди, які були залишені злочинцем на місці зазначеного злочину</i>	
	сліди-відображення	
	- сліди рук	42
	- сліди іншого транспорту	5
	- сліди ніг	15

Закінчення додатка В

	- слідів зламу чи інструментів	20
	сліди біологічного походження (кров, слина тощо)	4
	залишені об'єкти	5
	мікрооб'єкти	4
	відсутність помітних змін в обстановці	5
19.	<i>В якому місці найчастіше виявляються сліди при огляді транспортного засобу?</i>	
	на рукоятці КПП	24
	на рульовій колонці	25
	на сидінні	3
	біля педалей	3
	на ручках дверей	29
	ззовні на транспортному засобі	16
20.	<i>В якому місці частіше неповнолітні вчиняють незаконні заволодіння транспортними засобами?</i>	
	двір будинку	
	- відкрита територія	18
	- обмежена територія	3
	- з воротами	8
	пустир	
	- відкрита місцевість	10
	- ліс чи лісосмуга	3
	- берег водойми	3
	автостоянка	
	- на вулиці	15
	- в будинку	1
	зупинка біля магазину	
	- з паркуванням	2
	- без паркування	11
	гараж, автотранспортний бокс, СТО	3
	вулиця	22
	територія підприємства	1

Додаток Г

**Зведена таблиця даних
про предмет посягання, отриманих при вивченні кримінальних
справпро незаконні заволодіння транспортними засобами,
вчинені неповнолітніми**

№ з/п	Назва показника	Значення, %
1.	Тип транспортного засобу	
1.1.	легкові автомобілі	87,4
1.2.	вантажні автомобілі	4,6
1.3.	мотоцикли	8
2.	Місце виготовлення	
2.1.	Україна та країни СНД	86
2.2.	імпортовані з-за кордону	14
3.	Марка, модель	
3.1.	Автомобілі	
	<i>виготовлені в Україні та країнах СНД</i>	85
3.1.1.	АЗЛК	
3.1.1.1.	-2137	1
3.1.1.2.	-2140	1
3.1.1.3.	-2141	1,7
3.1.1.4.	-Москвич-408	2
3.1.1.5.	-Москвич-412	3,8
3.1.2.	ВАЗ	
3.1.2.1.	-2101	12
3.1.2.1.1	-21011	2
3.1.2.2.	-2102	1,6
3.1.2.3.	-2103	3
3.1.2.4.	-2104	1
3.1.2.5.	-2105	
3.1.2.5.1	-21053	0,9
3.1.2.5.2	-21054	1
3.1.2.6.	-2106	
3.1.2.6.1	-21061	1,8
3.1.2.6.2	-21063	0,9

Продовження додатка Г

3.1.2.7.	-2107	2
3.1.2.8.	-2108	1
3.1.2.8.1.	-21083	1
3.1.2.9.	-2109	1,8
3.1.2.9.1.	-21093	0,3
3.1.2.10.	-21099	1
3.1.2.11.	-2110	1
3.1.2.11.1	-21102	1
3.1.2.11.2	-21103	1
3.1.2.12.	-2111	1
3.1.2.13.	-2112	1
3.1.2.13.1	-21124	0,5
3.1.2.14.	-2113	0,5
3.1.3.	ГАЗ	
3.1.3.1.	-21	2
3.1.3.2.	-24	
3.1.3.2.1.	-2401	1,2
3.1.3.2.2.	-2403	2,9
3.1.3.3.	-31	
3.1.3.3.1.	-3102	0,3
3.1.3.3.2.	-3110	0,7
3.1.3.4.	-3302 Газель	0,3
3.1.3.5.	-3303	0,3
3.1.3.6.	-3307	0,2
3.1.4.	Деу (Daewoo)	
3.1.4.1.	-Ланос	0,8
3.1.4.2.	-Нексія	0,3
3.1.4.3.	-Нубіра	0,3
3.1.5.	ЄРАЗ	
3.1.5.1.	-762	0,3
3.1.6.	ЗАЗ	
3.1.6.1.	-965	2,7
3.1.6.2.	-966	2
3.1.6.3.	-968	7

Продовження додатка Г

3.1.6.4.	-1102	4,8
3.1.6.5.	-1103	3
3.1.6.6.	-1105	2,1
3.1.6.7.	-1107	1
3.1.7.	ЗІЛ	
3.1.7.1.	-2104	0,3
3.1.7.2.	-4331	0,3
3.1.7.3.	-431610	0,3
3.1.7.4.	-4505	0,6
3.1.7.5.	-5301	0,6
3.1.8.	КАВЗ	
3.1.8.1.	-685	0,3
3.1.9.	МАЗ	
3.1.9.1.	-5334	0,9
3.1.10.	РАФ	
3.1.10.1.	-977	0,3
3.1.10.2.	-2203 «Латвія»	0,6
3.1.11.	УАЗ	
3.1.11.1.	-469	1
3.1.12.	Шевроле (Chevrolet)	
3.1.12.1.	-Авео	0,3
3.1.12.2.	-Лачетті	0,3
3.1.13.	інші	0,2
	<i>імпортовані з-за кордону</i>	15
3.1.14.	Ауді (Audi)	
3.1.14.1.	-80	0,3
3.1.14.2.	-100	0,3
3.1.15.	БМВ (BMW)	
3.1.15.1.	-318	0,3
3.1.15.2.	-520	0,3
3.1.15.3.	-523	0,3
3.1.16.	Вольво (Volvo)	
3.1.16.1.	-343	0,3
3.1.17.	Мазда (Mazda)	

Продовження додатка Г

3.1.17.1.	-323	0,3
3.1.18.	Ніссан (Nissan)	
3.1.18.1.	-Атлас (Atlas)	0,3
3.1.18.2.	-Сані (Sunny)	0,3
3.1.18.3.	-Прем'єра (Primera)	0,3
3.1.19.	Опель (Opel)	
3.1.19.1.	-Астра (Astra)	0,6
3.1.19.2.	-Вектора А (Vectra A)	0,9
3.1.19.3.	-Кадет (Kadet)	1,5
3.1.19.4.	-Омега А (Omega A)	0,6
3.1.20.	Рено (Renault)	
3.1.20.1.	-21	0,3
3.1.21.	Сааб (Saab)	
3.1.21.1.	-9000	0,3
3.1.22.	Саманд (Samand)	
3.1.22.1.	-ЕЛ (EL)	0,3
3.1.23.	Субару (Subaru)	
3.1.23.1.	-Імпреза (Impreza)	0,3
3.1.24.	Сузукі (Suzuki)	
3.1.24.1.	-Самурай (Samurai)	0,3
3.1.25.	Тойота (Toyota)	
3.1.25.1.	-Королла (Corolla)	0,3
3.1.26.	Хонда (Honda)	
3.1.26.1.	-Прелюд (Prelude)	0,3
3.1.26.2.	-Х	0,3
3.1.27.	Фіат (Fiat)	
3.1.27.1.	-Крома (Croma)	1,7
3.1.27.2.	-Уно (Uno)	0,6
3.1.28.	Форд (Ford)	
3.1.28.1.	- Сієра (Siera)	1,5
3.1.28.2.	- Скорпіо (Scorpio)	1,8
3.1.29.	Шкода (Skoda)	
3.1.29.1.	-Фаворіт (Favorit)	0,3
3.1.30.	інші	0,1

Закінчення додатка Г

3.2.	Мотоцикли	
	<i>виготовлені в Україні, країнах СНД та соцтабору</i>	100
3.2.1.	ІЖ	
3.2.1.1.	-Планета-5	34
3.2.1.2.	-Юпітер-5	27
3.2.2.	Мінськ	
3.2.2.1.	ММВЗ-3.112.1	3
3.2.2.2.	ММВЗ-3.112.11	3
3.2.3.	МТ	
3.2.3.1.	-10-36	5
3.2.3.2.	-11	1
3.2.3.3.	-16	2
3.2.4.	Ява (Jawa)	
3.2.4.1.	-350 typ 638	20
3.2.4.2.	-125 Dandy	5
	<i>імпортовані з-за кордону</i>	0
4.	Рік виготовлення	
4.1.	1965–1970	1
4.2.	1971–1975	7
4.3.	1976–1980	13
4.4.	1981–1985	28
4.5.	1986–1990	17
4.6.	1991–1995	15
4.7.	1996–2000	10
4.8.	2001–2005	8
4.9.	2006–2010	1

Наукове видання

Патрелюк Дмитро Андрійович

**РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІНЬ
ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ, ВЧИНЕНИХ
НЕПОВНОЛІТНІМИ**

Монографія

Підп. до друку 17.02.2012 р. Формат 60x84/16. Друк RISO. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 10,27. Обл.-вид. арк. 10,52. Тираж – 300 прим.
Замовлення № 189 від 06.02.2012 р.

ФОП Лопатніков С.Г.
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 41
Свідоцтво про Державну реєстрацію: Серія В01 №547146 від 28.11.2002р.